TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN AHISKA TÜRKLERİNİN GERİ DÖNÜŞ SORUNU

Tezli Yüksek Lisans Tezi

EMİN ABBASOV

ANKARA - 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN AHISKA TÜRKLERİNİN GERİ DÖNÜŞ SORUNU

Tezli Yüksek Lisans Tezi

EMİN ABBASOV

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent ALGAN

ANKARA – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN AHISKA TÜRKLERİNİN GERİ DÖNÜŞ SORUNU

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent ALGAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1 – Prof. Dr. İlyas DOĞAN	
2 – Doç. Dr. Bülent ALGAN	
3 – Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE	

Tez Savunması Tarihi: 14.02.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Bülent ALGAN danışmanlığında hazırladığım "İnsan Hakları Açısından Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu (Ankara, 2021)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 14.02.2021

Emin ABBASOV

14 Kasım 1944 sürgününde hayatını kaybedenlere ithafen…

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **ix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
AHISKA BÖLGESİ VE AHISKA SORUNUNUN TARİHSEL ÇERÇEVESİ

I. AHISKA'NIN KISA TARİHİ 5
A. Atabekler Dönemi 6
B. Osmanlı Dönemi 8
C. Rus Çarlığı Dönemi 8
D. Ahıska'da Belirsizlik Dönemi 13
E. Ahıska'da Sürgüne Kadarki Sovyet Dönemi 16
II. 1944 SÜRGÜNÜ VE AHISKALILARIN GERİ DÖNÜŞ MÜCADELESİ 18
A. Sürgün 20
B. Sürgün Sonrası Geri Dönüş Mücadelesi 23
C. 1989 Fergana Olayları 27
III. SOVYET SONRASI DÖNEM AHISKALILARIN GÖÇ HAREKETLERİ 30
A. Azerbaycan'a Göç 31
B. Rusya'ya Göç ve Hak İhlalleri 33
C. ABD'ye Göç 36
D. Türkiye'ye Göç 37

İKİNCİ BÖLÜM
GÜRCİSTAN DEVLETİNİN AHISKA SORUNUNA İLİŞKİN ULUSLARARSI YÜKÜMLÜLÜKLERİ

I. GERİ DÖNÜŞ SORUNUNUN TANIMI 40
II. SORUNUNUN ULUSLARARASI BOYUT KAZANMASI 41
III. GÜRCİSTAN'IN ULUSLARARASI SORUMLUĞU MESELESİ 43
IV. GÜRCİSTAN'IN AVRUPA KONSEYİ ÜYELİĞİ KAPSAMINDA GERİ DÖNÜŞ SORUNU 44
A. Avrupa Konseyi'ne Üyeliğe Kabul Şartı Olarak Gürcistan'ın Ahıskalıların Geri Dönüş Sorununun Çözülmesine İlişkin Yükümlülüğü 45
B. Avrupa Konseyi Belgelerinde Gürcistan'ın Yükümlülüklerini Yerine Getirme Düzeyinin Denetlenmesi 46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GÜRCİSTAN ULUSAL HUKUKU BAĞLAMINDA GERİ DÖNÜŞ SORUNU

I. 5261 SAYILI VE 11 TEMMUZ 2007 TARİHLİ GERİ DÖNÜŞ KANUNU 52
A. Kanunun Hazırlanma Süreci ve Kanunda Düzenlenen Meseleler 52
B. Kanuna Yönelik Eleştiriler 57

1. Kanunun Adı Meselesi 57
2. Başvuru Hakkı Tanınanlara İlişkin Sorunlar 58
3. Başvurunun Yapılma Usulüne İlişkin Sorunlar 59
4. Başvurunun İncelenme Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar 60
5. Gürcistan Vatandaşlığı Alınmasına İlişkin Sorunlar 61
6. İtiraz Merciinin Olmaması 63
C. 276 SAYILI VE 17 ARALIK 2007 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI 64
D. 299 SAYILI VE 28 ARALIK 2007 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI 66
E. 03 SAYILI VE 9 OCAK 2008 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI 67
F. 87 SAYILI VE 30 MART 2010 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI 68
II. ULUSAL HUKUKUN ETKİLİLİĞİ SORUNU VE AHISKALILARIN GERİ DÖNÜŞÜNDE SON DURUM 70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA AHISKALILARIN MÜLKİYET HAKKI

I. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ SİSTEMİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NE BAŞVURU YOLLARI 73
A. Genel Olarak 73
B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Mahkeme'ye Başvuru Yolları 75
C. Bireysel Başvuru 76
D. Devlet Başvurusu 77
II. MÜLKİYET HAKKININ İHLALİ 78
A. AİHS Kapsamında Mülkiyet Hakkı 79
1. Hakkın Tanımı ve Kapsamı 79
2. Devletin Yükümlülükleri 80
3. Hakkın İçeriği 81
4. Mülkiyet Hakkına Müdahale 82
B. AİHM'in Yetkisi ve Davanın Kabul Edilebilirlilik Şartları 85
1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi 85
2. Kişi Bakımından Yetki 86
3. Zaman Bakımından Yetki 87
C. Mülkiyet Hakkının Devam Eden İhlali Durumu Kapsamında Değerlendirilme 89
1. Müdahalenin Hukuka Uygunluğu 90
2. Müdahalenin Meşru Amaca Yönelik Olması 93
3. Müdahalenin Ölçülü/Orantılı Olması 94
D. Sorunun Gürcistan'ın 1 No'lu Ek Protokol'e Yönelik Çekincesi Açısından Değerlendirilmesi 94

SONUÇ 98
HARİTALAR 100
KAYNAKÇA 101

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESI HÜKÜM VE KARARLARI 116

EKLER 117

EK 1: DEVLET SAVUNMA KOMİTESİ KARARNAMESİ'NDEN 117

EK 2: ACARA ÖSSC YEREL HÜKÜMET ÜYESİ M.A. VANLİŞİ'NİN YANLIŞLIKLA SÜRGÜNE TABİ TUTULAN LAZLARIN GÜRCİSTAN SSC'YE İADE EDİLMESİNE İLİŞKİN L.BERİYA'YA YAZDIĞI MEKTUB 119

EK 3: M.KUZNETSOV VE V.V.CHERNYSHOV'UN SSCB HALK İÇİŞLERİ KOMİSERİ L. BERİA'YA RAPORUNDAN..... 120

EK 4: SSCB İÇİŞLERİ HALK KOMİSERİ L.BERİYA'NIN..... 121

EK 5: ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ TARAFINDAN 20. YÜZYILIN 40'LI YILLARINDA GÜRCİSTAN'DAN ZORLA SÜRGÜNE GÖNDERİLEN ŞAHISLARIN GERİ DÖNÜŞÜ HAKKINDA GÜRCİSTAN KANUNU 122

EK 6: 17 ARALIK 2007 TARİH ve 276 NO'LU GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI 130

EK 7: GERİ DÖNÜŞ STATÜSÜNÜ ARAYAN KİŞİLER İLE BU KİŞİLERİN AİLE FERTLERİNİN MALİ VE MÜLKİYET DURUMUNU GÖSTERİR BEYANNAME FORMUNUN ONAYLANMASINA DAİR GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI 135

EK 8: GERİ DÖNÜŞ STATÜSÜNÜ ARAYANLAR İLE BU KİŞİLERİN AİLE FERTLERİNİN MALİ VE MÜLKİYET DURUMUNU GÖSTERİR BEYANNAME 136

EK 9: 9 OCAK 2008 TARİH ve 3 NO'LU GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI 139

EK 10: 30 MART 2010 TARİH ve 87 NO'LU GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI 141

ÖZET 144

ABSTRACT 145

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK : Avrupa Komisyonu
AKPM : Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu
BM : Birleşmiş Milletler
BMMYK : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu
DATÜB : Dünya Ahıska Türkleri Birliği
DSK : Devlet Savunma Komitesi
ÖSSC : Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KGB : Devlet Güvenlik Komitesi *(Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti)*
KSHUS : Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
KP MK : Komünist Parti Merkezi Komitesi
SSC : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
UGÖ : Uluslararası Göç Örgütü

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiği toplumlardan birisi de Ahıskalılardır. 1944 yılında SSCB yönetimi tarafından Gürcistan'ın Ahıska *(Akhaltsikh)* bölgesinde yaşayan çoğunluğu Türklerden oluşan insanlar Orta Asya ülkelerine sürgün edilmiştir. Sürgün edilenlerin mülkiyet ve malvarlıklarına devlet tarafından el konulmuş, yerleşim birimlerine Gürcü nüfus yerleştirilmiştir. Ellerinden alınan mülkiyetinin maddi karşılığı ödenmemekle beraber, sürgün edildikleri bölgelerde 12 yıl boyunca sıkıyönetim koşullarında yaşamak zorunda bırakılmış ve yerleşim birimlerini terk etmeleri yasaklanmıştır. 1956 yılında SSCB yönetimi tarafından, Ahıskalılara yönelik sürüldükleri yerleşim birimlerini terk etme yasağı kaldırılsa da, sürgünden önceki vatanlarına geri dönmeleri ve sürgün zamanı el konulan mülkiyetlerine ilişkin iddialar ileri sürmeleri yasaklanmıştır. Bununla da, Ahıskalıların anavatanlarına geri dönüş mücadelesi başlamış, fakat ister Moskova isterse de Tiflis, sürgüne tabi tutulanların geri dönüşünün önündeki engellere ortadan kaldırılmamıştır.

1991 yılında SSCB'nin bir devlet olarak ortadan kalkması ve Gürcistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla birlikte Ahıskalıların geri dönüş ve haklarının iadesi meselesi yepyeni bir boyut kazanmıştır. Sovyetlerin dağılmasıyla artık geri dönüş konusundaki muhatap değişmiş ve Moskova'nın yerini Tiflis almıştır. Bağımsızlığını kazanan Gürcistan, çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olmuş, birçok uluslararası anlaşmalar imzalanmış ve bu bağlamda birçok konu gibi Ahıskalıların geri dönüş ve haklarının iadesi meselesinin de gündeme gelmesine neden olmuştur. Bununla da, söz konusu sorun Batı'yla entegre politikaları bağlamında Gürcistan'ın demokratikleşmesi ve insan haklarının geliştirilmesi açısından uluslararası alana taşınmıştır.

Ahıskalıların geri dönüş sorunu, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi üyeliği kapsamında da gündeme getirilmiş ve Konsey tarafından sorunun çözülmesi Gürcistan

için üyelik şartı olarak ileri sürülmüştür. 29 Nisan 1999 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye olan, 20 Mayıs 1999 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, 7 Temmuz 2002 tarihindeyse Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ü bazı çekinceler koyarak imzalayan Gürcistan hükümeti, Ahıskalıların geri dönüş sürecini düzenleyen 5261 sayılı 11 Temmuz 2007 tarihli "*Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kanunu*" *(bundan sonra, "Geri Dönüş Kanunu" olarak da geçecektir)* başlıklı kanun çıkarmışsa da, söz konusu kanun sürgün edilen Ahıskalıların geri dönüşünün gerçekleştirilmesinde etkililik ve kaybedilen hakların tamamının iade edilmemesi gerekçeleriyle eleştirilere tabi tutulmuştur. Ayrıca, kanunda Ahıskalılara vatandaşlık hakkı tanınsa da, mülkiyet hakkına ilişkin maddeler yer almamış ya da ellerinden alınan mülk ve malvarlığının karşılığında tazminat ödenmesi öngörülmemiştir. Kanunun kabul edilmesi ve uygulanmaya başlanmasından uzun süre geçmesine rağmen, ağırlıklı olarak dokuz farklı ülkeye dağılan Ahıskalıların geri dönüş ve haklarının iadesi sorunu çözüme kavuşmamıştır.

Ahıskalıların sorunları başta azınlık hakları, ayrımcılık, uluslararası hukuk, göç sorunu, politik sorunlar olmakla birçok konularla ilgili olsa da, çalışmanın ana amacını insan hakları açısından Ahıskalıların mülkiyet hakkı ihlali iddialarının değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Gürcistan hükümetinin 1160 sayılı 11 Aralık 1997 tarihli "Siyasi Baskıya Maruz Kalan Gürcistan Vatandaşlarının Tanınması ve Siyasi Misilleme Kurbanlarının Tanınmasına Dair" kanununda SSCB döneminde siyasi nedenlerle sürgün edilenlerin geri dönmesine hukuki olanak sağlanmasının yanı sıra mülkiyetlerinin iadesi meselesine de değinilmesine karşın, Ahıskalılar bu kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır. Yukarıda da değinildiği gibi, Ahıskalıların geri dönüşünü ele alan Geri Dönüş Kanunu'nda mülkiyet hakkına ilişkin hükümler yer almamıştır.

Ahıskalıların sürgün edilme ve sorunun halen çözüme kavuşamama nedenlerinin doğru bir şekilde ele alınması ve sürgünün sorumlusu olan SSCB'nin, aynı zamanda soruna taraf olan Gürcistan'ın soruna ilişkin sergilediği tutumun nedenlerinin kavranılması açısından sorunun tarihsel köklerine değinilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde, sorununun tarihsel boyutu kısaca ele alınacaktır. Ahıskalıların sürgün edilme nedenleri, sürgün sürecinde yaşanan kayıplar, sürgün sonrası yaşam koşulları ve vatana dönüş mücadelesine değinilmiştir.

İkinci bölümde, Ahıskalıların geri dönüş ve haklarının iade edilmesi sorununun uluslararası boyut kazanma süreci, uluslararası kuruluşların soruna ilişkin yaklaşımları, Gürcistan'ın sorununun çözümüne ilişkin üstlendiği yükümlülükler ve bunları yerine getirme süreci incelenecektir.

Sorunun insan hakları açısından değerlendirilebilmesi için Gürcistan ulusal hukuku çerçevesinde incelenmesi de gerekmektedir. Bu nedenle de üçüncü bölümde, Gürcistan hükümetinin Ahıskalıların haklarının iade edilmesine ilişkin çıkardığı 11 Temmuz 2007 tarihli 5261 sayılı kanunu ve hükümet kararları incelenecektir. İlgili kanunun ve kararların olumlu ve olumsuz tarafları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tezin asıl amacını oluşturan dördüncü bölümdeyse, önceki bölümlerde incelenen ve elde edilen bulgulardan yola çıkarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları doğrultusunda Ahıskalıların mülkiyet haklarıyla ilgili durum incelenecektir. Aslında sürgün sürecinde sürgüne tabi tutulanlara yönelik insan haklarına aykırı birden fazla ihlal (örneğin, yaşam hakkının ihlali) gerçekleşmiştir. Fakat AİHM tarafından anlık hak ihlali olarak değerlendirilebilecek söz konusu hak ihlallerinin yaşandığı sırada gerek Avrupa Konseyi ve AİHS sisteminin daha oluşturulmamış olması gerekse sürgün olayının Gürcistan'ın Sözleşme'yi imzaladığı tarihten önce gerçekleşmiş olması nedeniyle, söz konusu ihlaller Mahkeme'nin yargı yetkisi dışında kalmaktadır. Bu nedenle çalışmada ağırlıklı şekilde, AİHM tarafından

sadece anlık işlem olarak değil, aynı zamanda devam eden hak ihlali olarak da nitelendirilme olanakları olan ve Mahkeme'ye başvurularak olumlu sonuca ulaşılması açısından pratik olanaklar sunan mülkiyet hakkı üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Dolayısıyla çalışmada Ahıskalıların Gürcistan'dan sürgün edilmeden önce yaşadıkları ve sürgün sonucunda devlet tarafından el konulan mülkiyetlerine ilişkin hakları incelenecektir. Öte yandan, Ahıskalıların günümüzde yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları hak ihlallerinin (örneğin, Rusya'nın Krasnodar vilayetindeki Ahıskalılara yönelik hak ihlalleri) incelenmesi çalışmanın kapsamına doğrudan dâhil değildir ve söz konusu hususlara konunun ele alınması açısından yüzeysel olarak değinilmekle yetinilecektir. Ayrıca, Ahıskalıların sürgün edildikleri bölgeye geri dönüşlerine ilişkin mülkiyet hakkından başka diğer insan hakları ihlallerinin (örneğin, AİHS'in 13. maddesinde yer alan etkili başvuru hakkının, 14. maddesinde ve 12 No'lu Ek Protokol'de yer alan ayrımcılık yasağının) değerlendirilmesi de çalışmanın doğrudan kapsamı dışındadır.

1944 yılında sürgün kararına tabi şahıslar çoğunlukla Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde yaşayan Türkler olsa da, söz konusu bölgede Türklerle birlikte yaşayan Kürtler ve Müslüman Hemşinliler de sürgün edilmişlerdir. Ayrıca, Gürcistan hükümetinin kabul ettiği kanun gereğince Ahıska'ya geri dönüşe ilişkin statü onları da kapsamaktadır. Bu nedenle, çalışmada "Ahıska Türkü" teriminden ziyade sürgün kararına tabi tutulanların ve Gürcistan mevzuatında ilgili statü tanınanların tamamını kapsayacak şekilde "Ahıskalı" teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHISKA BÖLGESİ VE AHISKA SORUNUNUN TARİHSEL ÇERÇEVESİ

I. AHISKA'NIN KISA TARİHİ

Ahıska bölgesi Gürcistan Cumhuriyeti'nin güneyinde Adıgün, Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka [1] gibi yerleşim birimlerinden oluşan ve 6.260 km^2 yüzölçümüne sahip bir coğrafi alandır. Batıdan Gürcistan'ın Acaristan Özerk Cumhuriyeti, güneybatıdan Türkiye, güneyden Ermenistan, doğudan ise Gürcistan'ın Borçalı bölgesiyle sınırı bulunmaktadır.

"Ahıska" kelimesi coğrafi anlam taşımaktadır ve bu kelimeye dair ilk kaynak niteliği taşıyan Dede Korkut Kitabı'dır. Söz konusu eserde Ahıska, "Ak-Sıka" (Ak Kale)[2] olarak anılmıştır. Bunun yanı sıra, zaman zaman bu bölge Gürcüler tarafından Sa-Mskhe (Meskh Yurdu) ve Sa-Atabago (Atabek Yurdu) olarak da isimlendirilmiştir.[3] Anlaşıldığı gibi, "Ahıska" her şeyden önce bir toponimidir. Bu bölgede yaşayan Türklere "Ahıska Türkleri" denilmesinin tarihi ise 1944 sürgününden sonra başlamaktadır.

Ahıska Türklerinin kimliğine ilişkin farklı tezler mevcuttur. Gürcü tarihçilerinin görüşüne göre, Ahıska'da Türk varlığı 1578 yılına dayanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bu görüşe göre, Ahıska Türkleri bu bölgenin Osmanlı Devleti idaresi döneminde zorla Müslümanlaştırılmış ve Türkleştirilmiş olan soyları iki bin yıl önceye dayanan Meskhlerin (Mesketyalıların) soyundan gelen Gürcülerdir. Gürcü görüşü zamanla Sovyet ve Batı merkezli bilimsel yorumlarda hâkim konumda olmasına rağmen, bu konuda uzmanlaşmış bilim adamlarından olan Aleksandr Osipov, bu görüşün daha fazla analiz ve sorgulamaya tabi tutulması gerektiğini ileri sürmektedir.[4] Nitekim aynı coğrafyada

[1] 1991 yılında Bogdanovka yerleşim biriminin ismi değiştirilerek *Ninotsminda* olarak adlandırılmıştır.
[2] *Bkz.*, Alizade S. (Ed.), **Kitabi-Dede Korkut: Aslı ve Sadeleştirilmiş Metinler**, Önder Neşriyatı, Bakü, 2004, s. 80, 311, 387.
[3] Alpbaz E., **Geri Dönüş Yasası Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Gürcistan Cumhuriyeti'ne Dönüşü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 4.
[4] Aydıngün A., Harding Ç.B., Hoover M., Kuznetsov İ., Swerdlow S., "Meskhetian Turks: An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experience", **Culture Profile**, S. 20, 2006, s. 4.

Osmanlı yönetiminde yaşayan ve İslam'ı kabul eden Acarlar ve Hemşinliler [5] Türkleşmemişlerdir. Oysa meseleye Gürcü tezinin mantığından bakarsak, Acarların ve Hemşinlilerin de kendi milliyetlerini değişerek Türkleşmesi gerekmekteydi. [6] Bahsettiğimiz bu hususlar Ahıskalıların kökenine ilişkin Gürcü tezini tartışmalı kılmaktadır.

Rus kaynaklarına göre, Ahıska Türklerinin kökeni, M.Ö. 2. yüzyılda Kafkasya'da yaşayan Bulgarlarla, başta Ortodoks Kıpçaklar ve Karapapaklar olmak üzere Türk kabilelerinin karışımına dayanmaktadır. Türk tarihçilerinin tezine göre ise, Ahıska Türklerinin kökeninde Kıpçakların pay sahibi olmasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin söz konusu coğrafyada uzun süren hâkimiyeti sonucunda bölgede Türk unsurunu yeni bir yapıda birleştirmesinin de günümüzün Ahıska Türklerinin ortaya çıkmasında büyük etkisi olmuştur.[7]

Tarihi kaynaklarda Mesketya olarak bilinen bu bölgede Meskh halkına ilişkin kayıtlar bulunmasına karşın, bu halkın akıbetiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra, bölgede M.Ö. 4. yüzyılda Bun-Türklerin yaşadığı, daha sonra ise Hunların, Hazarların ve Kıpçakların buraya göç ettiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. Türkçe kaynaklarda, kavimler göçünün güzergâhı üzerinde yerleşen bu bölgede oldukça eskiye dayanan Türklük tarihinin Anadolu'dan daha önce başladığı bilinmektedir.[8]

A. Atabekler Dönemi

Ahıska'da farklı dönemlerde Kimerler, Saklar, Hunlar, Bulgarlar ve Hazarlar gibi Türki halkların yerleşmesine rağmen, Kıpçak Türkleri bölgenin Türkleşmesinde önemli

[5] *Hemşinliler*, esasen Türkiye ve Gürcistan'da yaşayan, Ermeni kökenli ancak çoğunluğu Müslüman Sünni inancına sahip olan etnik kimlik. 1944 yılına kadar Ahıska bölgesinde de yaşamışlar ve Ahıska Türkleriyle beraber sürgüne tabi tutulmuşlardır. Hemşinliler hakkında daha detaylı bilgi için *bkz*., Vaux B., "Hemshinli: The Forgotten Black Sea Armenians", **Journal of Armenian Studies**, No. 6, 2001, pp. 47-71.

[6] Avşar Z., Tunçalp Z., **Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1994, s. 6.

[7] Aydıngün A. ve Aydıngün İ., **Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk-Ulusötesi Aileler**, Ahmet Yasevi Üniversitesi, 2014, s. 35-36.

[8] Aydıngün A., Aydıngün İ., 2014, s. 37.

katkıda bulunmuşlardır. Şöyle ki, Selçukluların Kafkasya'ya gelişinden sonra onlarla savaşmakta güçsüz olan Gürcü Çarı 2. David hem bölgeye Oğuz Türklerinin yerleşmesini engellemek hem de kendi hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla 1118 yılında Kuzey Kafkasya ve Azak Denizi'nin doğu kıyılarından Kıpçakları Gürcistan'a davet etmiştir.[9] Gürcü Krallığı'nda orduda 40.000 kişiyle temsil edilen Kıpçaklar [10] 2. David'in Selçuklara karşı Didgori savaşını kazanmasında ve Tiflis'in Gürcü Krallığına birleştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır.[11]

Kıpçak Türkleri zamanla Gürcü Krallığı'nın yönetiminde siyasi, askeri ve mali açıdan etkili aktör haline gelmiştir. 1268 yılında Kıpçaklardan Caklı Sargis İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'dan *Atabek* unvanını alarak [12] Ahıska bölgesinde Ahıska Atabekliği/Samtskhe-Saatabago devletini kurmuştur. Dini Ortodoks, merkezi ise Ahıska şehri olan bu devlet Ahıska bölgesinin yanı sıra, Kars, Ardahan, Ani, Çıldır, Pasinler, Oltu, Narman, Tortum gibi yerleşim birimlerini de kapsamaktaydı. Bu devlet İlhanlılar'a bağlı ve Gürcü Krallığı'ndan ayrı bir devlet olsa da, Azgur'daki Ortodoks Katalikosluğu'nun burada yerleşmesi nedeniyle aydınların ve din adamlarının yazı dili olarak Kartel-Kilise dili devam etmiştir. [13] 1334-1463 yılları arasında Gürcistan Krallığı'na bağlı olmalarına rağmen, iç işlerinde serbest ve mutlak hâkim olmuşlardır. 1465 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yardımıyla Atabekler Gürcü Kralı VIII. Giorgi'ye karşı, 1483 yılında ise Kral Konstantin'e savaşı kazanarak Gürcistan'dan tamamen ayrılmışlardır.[14] 310 yıl yaşayarak Anadolu'nun en uzun ömürlü Türk beyliği

[9] Aydıngün A., Aydıngün İ., 2014, s. 37-38.
[10] Giuli A., "Kipchaks in Georgia", **Caucasus Journal of Social Sciences**, Vol. 5, İssue 1, 2012, p. 13.
[11] Ateş E., "Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları", **TAD**, C. 35, S. 60, 2016, s. 81-82; Çiloğlu F., **Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1993, s. 45.
[12] Kırzıoğlu M.F., "Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükumeti-I", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 10, s. 12.
[13] Kırzıoğlu F.M., **İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VII. - M.S. VI yy.) ve Son-Kıpçaklar (1118, 1195) ile Ortodoks-Kıpçak Atabekler Hükümeti (1267-1578)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 150.
[14] Zeyrek Y., **Ahıska Gül idi Gitti**, Gökçe, Ankara, 2015, s. 12; Kırzıoğlu F.M., **Kars Tarihi**, C. 1., Işıl Matbaası, İstanbul, 1953, s. 456.

olarak kabul edilen bu devlet, zaman zaman Gürcü Krallığı'na karşı savaşmış ve Karakoyunlu, Akkoyunlu (1469)[15], Safevi devletlerinin nüfuzu altında kalmıştır.[16]

B. Osmanlı Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti arasında 1578'de yaşanan Çıldır Savaşı'nın ardından Ahıska Atabeyi Menuçehr Osmanlı'ya itaatini bildirmiş ve böylece Ahıska bölgesi Osmanlı'ya katılmıştır. Bölgede, merkezi Ahıska olan Çıldır Eyaleti (Beylerbeylik) kurulmuştur.[17] Ahıska 1627 yılında Safeviler Devleti tarafından geri alınsa da, 1635 yılında yeniden Osmanlıya birleştirilmiştir. 1595 tarihli "Defteri-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan" tahrir defterine göre Ahıska (Çıldır) eyaletine sekiz sancak ve bu sancaklara bağlı toplam 28 nahiye bulunmaktaydı. Söz konusu sancaklar aşağıdakilerdi: Ahıska, Khertvis, Ahalkalaki, Çıldır, Posof, Bedre, Büyük Ardahan, Panak.[18]

Osmanlı idaresi döneminde Ahıska önemli kültür ve ticaret merkezi, aynı zamanda devletin ileri karakolu konumunda olmuştur. Fakat 1828 yılında Rus işgaline maruz kalan şehrin nüfusunun bir kısmı Anadolu'ya göç etmiştir. Buna rağmen, Ahıska kendi Türk kimliğini kaybetmemiştir.[19]

C. Rus Çarlığı Dönemi

Rusya, kendi imparatorluk stratejisinde önemli yere sahip olan sıcak denizlere inme politikası gereğince Osmanlı Devleti ile 19. yüzyıl boyunca sürekli savaşlarda bulunmuştur. 1827 Navarin Deniz Muharebesi'ni takiben 1828 yılında yeni Rusya-Osmanlı savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı Yunan ayaklanmalarını da

---

[15] Minahan J. B., **Encyclopedia of Stateless Nations: Ethnic and National Groups Around the World**, ABC-CLIO, California, 2016, pp. 268.
[16] Zeyrek Y., **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Ankara, 2001, s. 9.
[17] Kırzıoğlu F. M. **Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 290-294.
[18] Bekadze Ş., "XVI. Yüzyılda Ahıska Sancağı'nın Aspinza Nahiyesi'nde Sosyal ve Ekonomik Yaşam", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 40, 2014, s. 1.
[19] Zeyrek Y., 2001, s. 14.

destekleyen[20] Rusya'nın başlıca amacı Anadolu ve Balkanlardaki Osmanlı topraklarını ele geçirerek boğazlara sahip olmaktı. Ahıska, Rusya'nın Anadolu'nun içlerine doğru giden yolunda önemli stratejik konuma sahipti. Ahıska kalesi ise Osmanlı-Rusya sınırında en sağlam Türk kalelerinden birisi olarak tanınmaktaydı.[21] Kalenin güçlü savunmaya sahip olması nedeniyle Rus ordu komutanı Paskeviç saldırmaktan vazgeçmek istese de, General Muraviev onu kalenin alınabileceğine ikna ede bilmişti.[22] 1828 yılının yazında Rusya'nın Kafkasya cephesinde saldırıları sonucunda Anapa Kalesi, Kars Kalesi ve Ahılkelek Kalesinin düşmesinin ardından İvan Paskeviç'in komutanlığı atında Rus ordusu kaleyi kuşatmış, kale 28 Ağustos tarihinde düşmüştür.[23]

Ahıska Kalesi'nin ardından çevresindeki Altın-Kale, Azğur ve Zanav kaleleri de teslim olmuştur. Bu süreci aynı yılda Erzurum'un da Ruslar tarafından işgali izlemiş ve Anadolu'nun yolu Rusya İmparatorluğu'na açılmıştır. 1829 yılında bir yandan Rus Başkomutan General Debiç'in Kulevçi'de Osmanlı kuvvetlerine ağır darbe vurduktan sonra Balkanları geçerek Edirne'ye, öte yandan General Paskeviç'in Erzurum'a dayanmış olmasından sonra Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır.[24] 14 Eylül 1829 yılında Edirne Antlaşması'nın imzalanmasıyla Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1828-1829 savaşı son bulmuştur. Antlaşmanın 4. maddesi gereğince Osmanlı Devleti Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinin tazminatın bir kısmı karşılığında Rusya'da kalacağını kabul etmiş ve Rusya işgal ettiği diğer Anadolu topraklarını iade etmiştir.[25] Bununla da, Ahıska'da 250 yıl süren Osmanlı hâkimiyeti son bulmuş ve Çarlık dönemi başlamıştır.

---

[20] *Bkz.*, Riasanovsky N.V. ve Steinberg M.D., **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**, (Çev. F. Dereli), İnkilap, İstanbul, 2014, s. 342-343.
[21] Buntürk S., **Rus-Türk Mücadelesi'nde Ahıska Türkleri**, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, s. 32.
[22] Zeyrek Y., "Rus Kaynağına Göre Ahıska'nın Düşüşü: Ahıska'nın 1828 Felaketi", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 24, 2011, s. 28-29.
[23] Aykun İ., "Paskeviç ve Şark Seraskerliği ile İlişkileri", **Türkler**, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 723-724.
[24] Vernadsky G., **Rusya Tarihi**, (Çev. Mızrak D. ve Mızrak E.Ç.), Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s. 267.
[25] Turan Ş., "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1-2, 1951, s. 137.

Rusya bölgeyi işgal ettikten sonra diğer bölgelerde sürdürdüğü idari yapıyı Kafkasya'da da uygulayarak burayı da guberniyalar ve onlara tabi uezdler şeklinde yapılandırmıştır. 1840 yılında I Nikola tarafından imzalanan "Transkafkasya Bölgesi Yönetim Kurumu"na dayanılarak Ahıska bölgesi yeni oluşturulan Gürcü-İmereti guberniyasına dâhil edilmiştir.[26] 1846 tarihinde Kutaisi guberniyasına verilse de,[27] 1867 tarihinde Ahıska Tiflis guberniyasına dâhil edilmiştir.[28]

Ahıska'nın Rus egemenliğine girmesinden sonra Türk nüfusunun sayısında azalma başlanmıştır. Bunun en önemli nedenlerinin başında bölgenin Müslüman nüfusunun Osmanlı topraklarına göç etmesi gelmektedir. Göçü tetikleyen diğer nedenler ise Müslüman nüfusun Osmanlı ile akrabalık ilişkilerinin var olması, Ahıskalıların Rus tabiiyetinde yaşamak istememesi ve Osmanlı ile Rus çarlığı arasında çıkan savaşlardır. Bu savaşlar nedeniyle tarih, bölgede yaşayan Türk nüfusun Osmanlı topraklarına birden fazla göçüne şahitlik etmiştir. Göçün ilk dalgası Edirne Antlaşması'nın hemen sonrasında yaşanmıştır. Şöyle ki, Antlaşmanın 14. maddesinde bölgedeki tebaalara 18 ay içerisinde istedikleri yere göç etme hakkı tanınmıştır. Bu haktan yararlanan Ahıskalıların bir kısmı Osmanlı Devleti'nin Kars ve Çıldır bölgelerine yerleşmiştir.[29]

Rus Çarlığı yeni işgal ettiği Kafkasya'da nüfusu kendi lehine değiştirmek için birtakım adımlar atmıştır. 1826-1828 yılarında Rus-İran savaşı sonucunda işgal ettiği Erivan, Nahcivan hanlıkları, Ordubad sancağı ile birlikte yeni işgal etmiş olduğu Ahıska ve Ahılkelek'te Ermeni vilayeti oluşturulmuştur. Yeni oluşturulacak bu vilayetin nüfus

[26] Polnoe Sobranie Zakonov Rosijskoj İmperii, **"No: 13368: Visochajshe Urtvejdennoe Uchrejdenie dlya Upravleniya Zakavkazskim Kraem"**, Tom XV, Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj E.İ.V. Kantseljarij, Sankt-Peterburg, 1841, s. 238.

[27] Polnoe Sobranie Zakonov Rosijskoj İmperii, **"No: 20701: Visochajshe Urtvejdennoe Polojeniye o Razdeleniy Zakavkazskogo Kraya"**, Tom XXI, Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj E.İ.V. Kantseljarij, Sankt-Peterburg, 1847, s. 647.

[28] Tanrıverdi M., **Çarlık Rusyası'nda Tiflis Vilayeti (1846-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s. 11.

[29] Memmedeli Ş. ve Goca-Memmedova G., "Gürcistan'dan Türk Göçleri", **Bizim Ahıska Dergisi**, S.15, 2009, s. 14.

ihtiyacını ise, Anadolu ve İran'dan göç edecek Ermeniler karşılayacaktı.[30] Doğu Anadolu'dan Kafkasya'ya göç eden Ermeni nüfusun[31] önemli kısmının da Ahıska'da yerleştirilmesi buranın da nüfus yapısını değiştirmiştir.[32]

Kırım Savaşı'nda 12 Kasım 1853 tarihinde Ahıska Osmanlı ordusu tarafından geri alınsa da, 26 Kasım'da yaşanan Ahıska muharebesinde Osmanlı ordusunun yenilgiye uğraması sonucunda bölge yeniden kaybedilmiştir.[33] Savaş sırasında Ahıska'nın Türk nüfusunun akrabalık bağı ile bağlı olduğu Osmanlı askerine yardımlarda bulunması nedeniyle katliam ve baskılara maruz kalmıştır. Bununla da, Ahıska Türklerinin Anadolu'ya göçünün yeni bir dalgası gerçekleşmiş, onların bir kısmı Erzurum bölgesine yerleşmiştir.[34] Ahıskalı Türklerin Osmanlı topraklarına gelip yerleşme isteklerine farklı dönemlerde rastlansa da bu isteğin 19. yüzyılın ikinci yarısında daha da arttığı söylenebilir (örneğin, 1861'de Erzurum Valisi, Ahıska'dan 2500 ailenin Osmanlı tabiiyetine geçmek talebini bildirmekteydi). Öte yandan Anadolu'ya kitlesel göçlerin 1865 yılına kadar sürdüğü söylenebilir. Bu tarihten sonra ise göçün münferit olarak devam ettiği görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan 1877-1878 savaşının Osmanlılarca kaybedilmesinden sonra yeni bir göç dalgası başlamıştır.[35] Osmanlı Devleti'nin bu savaş sonucunda Kars, Ardahan ve Batum'u kaybetmesiyle Ahıska Osmanlı Devleti sınırından uzakta kalmıştı ve savaş sonrası Anadolu'dan

[30] Tanrıverdi M., "Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'da Ermenileri İskan Politikası ve Türklerin Göçü", **Yeni Türkiye Dergisi**, S.61, 2014, s. 939-940.

[31] Edirne Antlaşması'ndan sonra Anadolu'da yaşayan Ermeni nüfusun önemli bir kısmı (yaklaşık 90.000 kişi) Kafkasya'ya göç etmiştir. Sadece Erzurum'dan 10.000 kişilik Ermeni nüfusun İran'dan gelen 40.000 kişilik Ermeni nüfusa birleşmesi için Kafkasya'ya göç ettiği de bilinmektedir. Anadolu'dan Kafkasya'ya Ermeni göçü Kırım Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. McCarthy J., **Death and Exile: The Ethnic Cleasing of Ottoman Muslims (1821-1922)**, The Darwin Press, New Jersey, 1995, s. 31; Baddeley J., **The Russian Conquest of The Caucasus**, Longmans, Green and Co, London, 1908, s. 223.

[32] Velichko V.L., **Kavkaz: Russkoe Delo i Mezhduplemennye Voprosy**, Elm, Baku, 1990, s. 240.

[33] *Bkz.*, Allen W.E.D. ve Muratoff P., **Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border (1828-1921)**, Cambridge University Press, New York, 1953, s. 61-65.

[34] Üren M., **Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu**, Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s. 82.

[35] Günay, N. "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı", **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 61, 2012, s. 127.

Ahıska'ya yeni Ermeni göçü de yaşanmıştır.[36] Göçlerin ve baskıların sonucunda Ahıska şehrinin Müslüman nüfusu önemli ölçüde azalmış, Hıristiyan şehrine dönüşmüştür. Nitekim 1835 yılında şehirde 8 kiliseye karşılık sadece 1 cami bırakılmıştır.[37] 1893 yılında bölgeyi ziyaret eden İngiliz seyyahı H. F. B. Lynch, notlarında Ahıska şehrinin artık bir Hristiyan şehrine dönüştürüldüğünden bahsetmiştir:

> "1828 yılında şehri ele geçirenler tarafından Ahıska kalesinin bir kısmı yıkılmış, caminin minaresi kaldırılarak Rus kilisesine dönüştürülmüştür. Nehrin sağ kıyısında Ermeni göçmenlerin yerleştirildiği yeni şehir salınmıştır. Müslüman nüfusu Türkiye'ye göç etmiş ve onların yerini büyük sayıda Kars ve Erzurum'dan gelen Ermenilerin doldurduğu Ahıska tam bir Hristiyan şehrine dönüşmüştür."[38]

Türk nüfus Ahıska şehrinde azınlıkta kalmasına rağmen, 1897 yılı verilerine göre Ahıska bölgesinin toplam nüfusunun %35'inden fazlasını (24 137 kişi) oluşturmakla en büyük etnik grup konumundaydı. (TABLO 1)

Etnik Kimlik Adı	Kişi Sayısı	Yüzde
Türkler	24 137	35,06 %
Ermeniler	15 144	22,00 %
Tatarlar *(Günümüzde Azerbaycan Türkleri)*	12 370	17,97 %
Gürcüler	12 211	17,74 %
Ruslar	1 743	2,53 %
Kürtler	1 396	2,03 %

TABLO 1: 1897 verilerine Göre Ahıska Bölgesinin *(Akhaltsikh Uezdi)* Etnik Yapısı[39]

Kafkasya'daki Müslüman nüfusa güvensiz tutumuyla bilinen Çar yönetimi, onları askere almamış, bunun karşılığında devlete 40 ruble tutarında vergi ödetmiştir. Buna

[36] Aydıngün A., Aydıngün İ., 2014, s. 39.
[37] Eretskij O., **Staticheskoe Opisanie Zakavkaznogo Kraja**, Tipografija Shtaba Otdalnogo Korpusa Vnutrennij Strazhi, Sankt-Peterburg, 1835, s.187.
[38] Lynch H.F.B., **Armenia: Travels and Studies. Volume I: The Russian Provincies**, Longmans, Green and Co., London, 1901, s. 66-67.
[39] Trojnitskago N.A., **Pervaja Vseobshaja Perepis Naselenija Rossijskoj İmperii, 1897 g.: LXIX. Tiflisskaja Gubernija**, İznadie Tsentralnogo Statisticheskago Komiteta Ministerstva Vnutrennikh Del, Sankt-Peterburg, 1905, s. 270-273.

karşın Ermeni ve Gürcü nüfus askere alınmış, onlardan birçoğu askeri eğitim alarak subay ve astsubay kıdemlerine yükselmişlerdir. Bu ayrımcılık politikası sadece askeri alanda değil, eğitim alanına da yansımıştır. Şöyle ki, Hristiyan Ermeni ve Gürcü nüfusa herhangi bir sınırlandırma getirmeksizin ilk, orta ve yüksek eğitim imkânları sağlandığı halde, Müslüman nüfus böyle bir imkândan yoksun bırakılmıştır.[40] Bu politikalar Güney Kafkasya'nın Müslümanların yaşadığı diğer bölgelerinde olduğu gibi Ahıska'da da uygulanmıştır.[41]

D. Ahıska'da Belirsizlik Dönemi

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya İmparatorluğu'nun zayıflayarak dağılmaya sürüklenmesi ve ülkede yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler İmparatorluk bünyesindeki diğer milletler gibi Ahıska Türklerine de birtakım beklentiler ortaya çıkarmıştı. Bu beklentilerin başında, Ahıska bölgesinin yeniden Osmanlı Devleti'ne birleştirilmesi gelmekteydi. Bu düşüncenin ortaya çıkma nedenleri sırasında Ahıska Türklerinin Rusya sınırları dâhilinde huzur içerisinde yaşamasının imkânsız hale gelmesiydi. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkasya cephesinde savaşması Ahıskalı Türkler için yeni facialarıda beraberinde getirmiştir. Kafkasya'daki karışıklığı fırsat bilen Ermeni güçlerinin bölgenin Müslüman halkına silahlı saldırıları gerçekleştirilmiş, Ahıska Türkleri de bu insanlık dışı girişimlerin mağduru olmaktan kaçamamıştır.[42]

1918 yılının başlarında, daha Brest-Litovsk Konferansı'nda müzakerelerin sürdüğü dönemde Ömer Faik Nemanzade Azerbaycan vekili Nağı bey Şeyhzamanlı'yla *(Naki Keykurun)* beraber İstanbul'da Sadrazam Talat Paşa, Enver Paşa ve Adalet Nazırı Halil Menteşe ile görüşmüştür. Nağı bey Osmanlı Devleti'nden Azerbaycan'ın istiklaliyet

[40] Üren M., 2016, s. 82.
[41] Çar döneminde Müslüman toplumlar içerisinden yönetimin güvenini kazanmış, zengin ve bey evlatlarından oluşan çok az sayıda kişi askeri hizmete alınabiliyordu.
[42] Kurbanov Ş., "Mehseti Türkleri", **Diderginler**, Gençlik, Bakü, 1990, s. 193.

kazanması için yardım istemiş, Faik bey de ek olarak Osmanlı hudutlarında bulunan memleketi Ahıska'nın Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmesi talebinde bulunmuştur. Talat Paşa bu talebe olumlu karşılık vermiş ve bir an önce teşkilat kurulmasına başlanılacağını iletmiştir.[43]

13 Nisan 1918 tarihinde Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinin halkı Osmanlı Başkomutanlık Vekaleti'ne resmi müracaatta bulunmuştur. Altı maddeden oluşan müracaatta bölge halkının 1828 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde oldukları ve manevi bağlarını kesmedikleri belirtilmiştir. Ayrıca Ermeni ve Gürcü birlikleri tarafından Müslüman köylerinin yakılıp yıkıldığı, üç taraftan Gürcü birlikleriyle çevrelendikleri için dil ve dinlerini kaybetme tehlikesinin bulunduğu ve Gürcistan'ın bir parçası olarak yaşamalarının mümkün olmadığını da ileri sürmüşlerdir. Ekim Devrimi'nden sonra Bolşeviklerin imparatorluğun bütün halklarına kendi kaderini tayin hakkı tanıdığını beyan etmesini de gerekçe göstererek bölge halkı ileri gelenleri oy birliği ile Osmanlı Devleti'nden Ahıska ve Ahılkelek vilâyetlerinin bir kısmının ilhak edilmesini istemişlerdir.[44]

Bu başvuru sonucunda Osmanlı Devleti tarafından 3. Kafkas Tümeni bölgeye gönderilerek Ahıska'yı ele geçirme hazırlıklarına başlanmış ve Haziran 1918'de Batum Konferansı'nı takiben Ahıska ve Ahılkelek ele geçirilse de, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonucunda Osmanlı ordusu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır.[45] Osmanlı ordusu bölgeden çekilince Ermeni tehdidiyle karşı karşıya kalan[46] Ahıska'nın Müslüman halkı tarafından 29 Ekim 1918 tarihinde Ahıska Geçici Hükümeti'nin kurulduğu ilan

[43] Keykurin N., **Nağıbey Şeyhzamanlının Hatıraları ve İstiklaliyet Fedaileri**, I Hisse, Teknur, Bakü, 2007, s. 56-57.
[44] Zeyrek Y., 2001, s. 136-137.
[45] Üren M., 2016, s. 83-84.
[46] Türk ordusu bölgeden çekildikten sonra Ermenistan sınırı boyunca Ahılkelek'ten Nahçivan'a kadar olan büyük bir bölgede Türk köyleri Ermeni çeteleri tarafından harabelere dönüştürülmüştür. *Bkz.,* Hartill L.R., **Bir Ermeninin Anılarında Azerbaycan Olayları: 1918-1922**, (Çev. S. Çataltepe), Kastaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 187.

edilmiş ve Ömer Faik Nemanzade hükümet başkanı seçilmiştir.[47] Daha sonra bu hükümet yeni yaranmış ve merkezi Kars olan Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti'ne[48] katılmıştır.[49] İngiliz General Thompson, Azerbaycan Dış İşleri Bakanı'na Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti'nin self-determinasyon hakkı, statüko ve akibetine Paris Barış Konferansı'nda karar verileceği ve o zamana kadar Cumhuriyet'in korunacağına ilişkin söz vermesine rağmen, 19 Nisan 1919 tarihinde İngiliz müdahelesiyle söz konusu Cumhuriyet yıkılmıştır.[50] Bunu takipen, Gürcistan Cumhuriyet'i Ahıska bölgesini ele geçirerek [51] Ardahan'a kadar ilerilemiştir. Yeni kurulmuş Gürcistan Devleti'nin Parlamentosu 25 Aralık 1919 tarihinde Ahıska bölgesinin özerkliğini tanıyan yasayı onaylamış ve yaklaşık iki yıllık bir süre boyunca Ahıska nispeten huzurlu bir dönem geçirmiştir. [52] 1921 yılında TBMM Hükümeti Ardahan, Batum, Artvin, Ahıska ve Ahılkelek'e doğru herekat başlatmış ve aynı dönemde Gürcistan'ın Bolşevik saldırısı ile de karşı karşıya kalması bu bölgelerin Türk birliklerinin kontrolüne girmesini kolaylaştırmıştır. [53] Fakat 16 Mart 1921 tarihinde TBMM Hükümeti'yle Bolşevik Rusya'sı arasında imzalanan Moskova Antlaşması'yla Batum'la beraber Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinin de Gürcistan egemenliğine geçmesi taraflarca kabul edilmiştir.[54]

---

[47] Dinç F.T., "Batum Antlaşması'ndan Mondros Mütarekesine Kadar Geçen Sürede Ahıska'daki Faaliyetler", **Route Educational and Social Science Journal**, C. 2(1), 2015, s.352.

[48] 30 Kasım 1918 yılında *Kars Millî İslâm Şûrası Merkez-i Umumisi* adı altında kurulan, daha sonra *Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti (Cenub-i Garbi Kafkas Cumhuriyeti)* olarak adlandırılan bu devlete Kars, Ardahan, Batum, Ahıska, Ahılkelek bölgeleri ve Nahçivan'da kurulan Aras Türk Cumhuriyeti dâhil olmuştur. Merkezi Kars, Hükümet Başkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey olan bu hükümet 19 Nisan 1919 tarihinde İngilizlerin Kars'ı işgal etmesinden sonra yıkılmış, hükümetin 12 üyesi ise tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmiştir. *Bkz.,* Gökdemir A. E., **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989.

[49] Demirci H., "Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti (17/18 Ocak 1919-12 Nisan 1919)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Y. 21, S. 73, 2015, s. 389.

[50] Kazımzade F., **Transkafkasya İçin Mücadele: (1957-1921)**, (Çev. Cengiz İ. Çay), Tarih &Kuram Yayınları, İstanbul, 2016, s. 233.

[51] Osipov A. and Swerdlow S., "Social Dinamics and Leadership in Meskhetian Turk Communities", Trier T. and Khanzhin A. *(Ed.)*, **The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement?**, LIT Verlag, 2007, Münster, pp. 561.

[52] Üren M., 2016, s. 88.

[53] Okur M., "Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 8, 2011, s. 80.

[54] Sürmeli S., **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s. 687-694.

Moskova Antlaşması'nın maddeleri 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması'nda da tekrarlanmış, Ahıskalıların Türkiye'ye birleşme mücadeleleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu dönemden itibaren Ahıska'nın Anadolu ile siyasi ve kültürel bağları kopmuş, Ahıskalılar da Kafkasya'nın diğer halkları gibi sovyetleşme sürecine girmişlerdir.

E. Ahıska'da Sürgüne Kadarki Sovyet Dönemi

Sovyet yönetimine geçtikten sonra her kes için eşit haklar vaat eden sosyalist toplumu düşüncesi ileri sürülmüştür. Bu düşünceye göre, büyük veya küçük olmasına bakmaksızın bütün halklar eşit manevi haklara sahip olacak, dillerini ve kültürlerini istedikleri şekilde geliştirebileceklerdi. Eşitlik prensiplerinin kapsamına her halkın bir devlet statüsünün olması ve hangi coğrafyada yaşamasına bakmaksızın bu statüden faydalanabilmesi düşüncesi de dâhil edilmişti.[55]

Bu bağlamda, 1926-1935 yıllarında Sovyet iç politikasında benimsenmiş etno-federalizm düşüncesi çerçevesinde Kafkasya'daki bütün Türklerin bir ulus adı altında birleştirilmesi öngörülmüştür. Günümüzün Azerbaycan Türkleri söz konusu dönemde resmi kayıtlarda "Türk" olarak kaydedilmiştir. Azerbaycan Türklerine dilsel ve kültürel açıdan çok yakın olan Ahıska Türkleri de Kafkasya'daki diğer Türkler gibi "Türk" adı altında birleştirilmiştir. [56] Azerbaycan SSC'nin artık kurulmuş olması nedeniyle, Gürcistan, Ermenistan ve Dağıstan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri için bu bölgelerde milli özerk birimler oluşturulması ihmal edilmiş, Azerbaycan SSC'nin devlet statüsünden bu ülkelerdeki tüm Türklerin faydalanması öngörülmüştür. Bu bağlamda, Ahıskalıların da Azerbaycan SSC'nin devlet statüsünden faydalanması öngörülmüş ve Gürcistan'da

[55] Sovyetleşme sürecine ilişkin daha detaylı bilgi için *bkz.*, Hasanoğlu İ., "Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları", **Turkish Studies**, Vol. 1, 2015, s. 311-340.

[56] Trier T., Mouravi G.T., Kilimnik F., **Meskhetians: Homeward Bound**, European Centre for Minority Issues – Caucasus, Tbilisi, 2011, s. 10.

Abhazların, Osetinlerin ve Acarların siyasi özerklikleri söz konusu olurken Ahıskalılar için böyle bir duruma gerek duyulmamıştır.[57]

Sovyet döneminin ilk yıllarından başlayarak Ahıska bölgesinde yeni okullar tesis edilmiş, bu okullara Azerbaycan'dan öğretmenler davet edilmiştir. Ahıskalı gençlerin Azerbaycan'da yüksek eğitim alarak geri dönmeleri sağlanmıştır. Kendi dillerinde tiyatro ve gazeteler tesis edilmiştir. Fakat 1935 yılında Sovyet yönetimi millet adı olarak "Türk" isminden imtina ederek "Azerbaycanlı" ismini kabul ettiğinden Ahıskalıları da Azerbaycanlı olarak sınıflandırmış ve Azerbaycan Türkçesi Ahıska okullarında öğrenim dili haline gelmiştir. Azerbaycanlılaştırma politikasını Ahıskalıların pasaportuna milliyetlerinin "Azerbaycanlı" olarak kaydedilmesi ve 1939 yılında nüfus sayımında "Azerbaycanlı" olarak sınıflandırılması izlemiştir.[58] 1939 resmi nüfus sayımına göre, Ahıska bölgesinin nüfusunun yarıdan fazlası *(55.490'dan 28,480)* Türklerden oluşmaktaydı.[59] 1940 yılından itibaren ise, Ahıska okullarında eğitim Gürcü dili ve alfabesinde yürütülmeye başlanılmıştır.[60]

1920'li yılların sonunda Ahıska ve Ahılkelek kazalarının yerinde beş rayon (ilçe) – Adıgün, Ahılkelek, Ahıska, Aspindza ve Bogdanovka kurulmuştur.

1930'lu yıllarda Stalin'in SSCB'nin bütün halklarına uyguladığı tasfiye politikası Ahıskalıları da ciddi bir şekilde etkilemiştir. Bu dönemde diğer milletler gibi Ahıskalı aydınlar da tutuklanarak idam edilmiş veya sürgüne gönderilmiştir.[61] Bu baskılar sonucunda Ahıska'dan Türkiye'nin özellikle Ağrı ve Muş illerine yeni bir göç dalgası yaşanmıştır.[62]

---

[57] Kurbanov Ş., 1990, s. 196-197.
[58] Trier T., Mouravi G.T., Kilimnik F., 2011, s. 10.
[59] Hacılı A., **Ahıska Türkleri: Vatan Bilgisi**, Ahıska Türkleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 2009, s. 53.
[60] Zeyrek Y., 2001, s. 38.
[61] Örneğin, ömrünün ihtiyar ve hasta dönemlerini yaşayan Ömer Faik Nemanzade de hapse alınmış, işkencelere dayanamayarak intihar etmiştir. *Bkz.*, Avşar Z., Tunçalp Z., 1994, s. 21.
[62] Üren M., 2016, s. 91.

II. 1944 SÜRGÜNÜ VE AHISKALILARIN GERİ DÖNÜŞ MÜCADELESİ

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Nazi tehlikesi karşısında kendi halkına karşı paranoyak tavır sergileyen SSCB yönetimi[63] Ahıska Türkleri de dâhil olmak üzere sekiz farklı milleti toplu şekilde sürgün etmiş, toplamda ise 61 farklı milletin üyeleri bu sürgün politikasına maruz kalmışlardır.[64] SSCB Devlet Başkan Joseph Stalin'in güvenmediği halkları sürgün etme politikasından[65] daha çok Volga Almanları, Karaçaylar, Kalmıklar, Çeçenler, İnguşlar, Balkarlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri zarar görmüştür. Sürgünün başlıca gerekçesi olarak ise, bu halklar vatan hainliği ve *kollaborasionizm*[66] faaliyetlerinde suçlanması, SSCB yönetiminin onların savaşın zor durumlarında Nazilere yardım etme olasılığının yüksek olduğu görüşünde olmasıydı.[67] Savaş sırasında kimi halkların gerçekten de az veya çok düzeyde Nazilerle işbirliği yapmak durumunda kalmalarında gerçeklik payı olsa da sürgün kapsamına dâhil edilen halkların hepsinin böylesi bir girişimde bulunmadığı aşikârdır. Savaş sırasında Nazi Almanya'sı SSCB'de yaşayan Müslümanlarla ilgili özel politika uygulamaktaydı. Şöyle ki, işgal ettikleri topraklarda zamanında Bolşevikler tarafından kapatılmış camileri yeniden açtırması, bazılarına yeni minarelerin yapılması, ilkokul müfredatına dini derslerin de dâhil edilmesine izin verilmesi, cuma gününün tatil günü seçilmesi gibi uygulamalar gerçekleştirerek bölge Müslümanlarına Üçüncü Reich'in İslam'a saygısını hissettirmeğe çalıştırmışlardır. Hitler, karargâhında SSCB'nin Güneyinde yaşayan halklardan ayrıca bir

[63] SSCB'de Stalin iktidarı döneminde, yani 1921-1953 yılları arasında, siyasî sebeplerle, "karşı devrimci" gibi siyasî ithamlarla tutuklananların sayısı 4.060.306'dır. Bunların 799.455'i ölüme mahkûm edilmiş, 2.634.397'si kamplara, kolonilere ve hapishanelere gönderilmiş, 423.512'si belli bir yerde ikametten men (*vısılka*) ya da belli bir yere sürgün (*sıkla*) edilmiştir. 1930-1953 dönemine ait verilere göre, 3.777.380 kişi "karşı devrimci" suçlardan tutuklanmıştır. 1937-38 yıllarındaki temizlik hareketi sırasında olmak üzere, bunların yaklaşık 700.000'i hakkında idam kararı verilmiştir. Lewin M. **Sovyet Yüzyılı**, (Çev. R. Akman), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 162-163.

[64] Bugay N., Deportasiya Narodov, http://scepsis.net/library/id_1237.html, Erişim Tarihi: 05.02.2020.

[65] Fortunatov V. V., **Noveyshaya İstoriya Rossii v Licakh: 1917-2008**, Piter, Sankt-Peterburg, 2009, s. 193.

[66] *Kollaborasionizm*, bir kişinin bilinçli, kasıtlı ve gönüllü şekilde kendi ülkesinin aleyhine olarak düşmanla işbirliği yapma fiilidir. *Bkz.,* Collin P.H., **Dictionary of Politics and Government**, Bloomsbary, London, s. 43.

[67] Mirkhanova M., "People in exile: The oral history of Meskhetian Turks (Akhyskha Turkleri)", **Journal of Muslim Minority Affairs**, 26:1, 2006, s. 35.

ordu kurulmasına dair konuşmalarında bölgenin Müslüman nüfusuna Hıristiyan halklardan daha çok güvendiğini belirtmişti.[68] Nazilerin Müslüman nüfusu SSCB'ye karşı siyasi ve askeri olarak kullanma girişimleri savaş sırasında yukarıda adları geçen toplu sürgüne maruz kalmış sekiz halktan yedisinin Müslüman olmasının başlıca nedeni olarak ileri sürülmüştür.

Öte yandan Ahıskalıların Nazilerle işbirliği yaptığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Öyle ki, Almanlar Kuzey Kafkasya ve Kırım'dan farklı olarak bu bölgeye hiç gelmemiş veya işgal etmemişlerdir. Bunun yanı sıra, Ahıskalılar savaşın sonlarına doğru, yani Sovyetlerin Nazilere karşı zafer kazanacağının neredeyse kesinleştiği dönemde sürgün edilmişlerdir. Dolayısıyla Ahıska Türklerinin sürgüne maruz kalma nedenleri Nazilerle işbirliği suçlamasıyla açıklanamamaktadır ve sürgünle ilgili farklı senaryolar ileri sürülmektedir.

Bu senaryolardan birisine göre, SSCB Türkiye'nin Kars, Ardahan ve Trabzon bölgelerini işgal planları yapmaktaydı. Ahıska ise Türkiye sınırında bulunuyordu ve olası savaş durumunda Ahıska halkı kan ve din bağıyla bağlı olduğu Türkiye ile işbirliği yapabilirdi. Bu yüzden de Ahıskalılar sürgün edilmeliydiler. Nitekim SSCB Türkiye'ye yönelik 8 Ağustos ve 24 Eylül 1946 tarihli notalarıyla boğazlar üzerinde denetim hakkının yanı sıra yukarıda adları geçen bölgeleri de talep etmiştir.[69] Bu nedenle, Türkiye'nin söz konusu dönemde SSCB ile sınırda 30 askeri tümen bulundurduğunu[70] da dikkate alırsak, Ahıska Türklerinin sürgününü Nazilerle savaştan sonra gerçekleşebilecek Türkiye'ye yönelik yayılmacı savaş olasılığına ön hazırlık gibi de değerlendirilebilir.[71] Her ne kadar bu sürgünün inisiyatifi ve gerçekleştirilmesi SSCB Devlet Başkanı Joseph Stalin'le

[68] Motadel D., **Islam and Nazi Germany's War**, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2014, s. 140, 153, 222.
[69] Qasımlı M., **Türkiye - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri: 1960-1980**, (Çev. A. Altaylı), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s. 17.
[70] Polyan P., **Ne po Svoyey Vole… İstoriya i Geografiya Prinuditelnıx Migraciy v SSSR**, Obyedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskva, 2001, s. 128.
[71] Hasanoğlu İ., "Ahıska Türkleri: Bitmeyen Göç Hikayesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 16(1), 2016, s. 5,6.

ilişkilendirilse de, hem Türkiye'nin doğu topraklarında hak iddia eden,[72] hem de Ahıska Türklerinin Gürcistan sınırlarından sürgün edilmesinde istekli olan Gürcistan SSC yönetiminin de bu kararın alınmasında etkili olduğu söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar askere alınmasalar da, savaş zamanı SSCB tarafından yaklaşık 46 bin Ahıska Türkü askere alınmıştır. Yüzlerce Ahıskalı savaşta kahramanlıkları nedeniyle madalyalarla ödüllendirilirken, onlardan sekizi Sovyetler Birliği Kahramanı unvanına layık görülmüştür.[73] Ahıska'da kalan yaşlı, çocuk ve kadınlardan oluşan nüfus ise zorunlu olarak Ahıska-Borcomi demiryolunun inşaatında çalıştırılmıştır. Akraba ve yakınlarının bu demiryolu hattı ile memlekete döneceklerini düşünerek inşa ettikleri bu hat, inşaatının tamamlanmasından bir ay sonra Ahıskalıların sürgününe hizmet edecekti.[74]

A. Sürgün

15-18 Kasım 1944 tarihlerinde Ahıska Türkleri de SSCB Devlet Savunma Komitesi'nin (DSK) sürgün kararına tabi tutulan diğer milletlerle aynı kaderi paylaşarak sürgün edildiler. Sürgün, Kasım ayında başlasa da, sürgüne ilişkin hazırlık daha önceden, 1944 yılının yazından yapılmaktaydı. Şöyle ki, SSCB DSK Başkan yardımcısı Lavrenti Beriya Stalin'e yazdığı 24 Temmuz 1944 tarihli mektubunda Ahıska Türklerini kast ederek, Gürcistan SSC'nin Türkiye ile sınırdaş olan bölgelerinde yaşayan nüfusun Türkiye ile akrabalık bağlarının mevcut olduğunu ve bu bağların kendisini söz konusu nüfusun Türkiye istihbarat teşkilatları lehine casusluk yaptıkları, kaçakçılık ve

---

[72] 1945 yılının Aralık ayında SSCB'de yayınlanan *Komünistı* (Tiflis), *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinde Gürcistan Bilimler Akademisi'nin iki profesörünün "Türkiye'den Meşru İsteklerimiz" başlıklı makalede Gürcü halknın Ardahan, Artvin, Trabzon, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun bölgelerinden oluşan "Doğu Lazistan" olarak adlandırdıkları ve Gürcistan'dan koparıldığına inandıkları topraklardan hiçbir zaman vazgeçmeyecekleri ve geri alacakları ileri sürümüştür. *Bkz.,* Oran B. (Ed.), **Türk Dış Politikası: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 503,504.; Ayrıca, Gürcistan SSC'nin yanı sıra Ermenistan SSC de Türkiye'nin Doğu bölgelerine toprak iddialarında bulunmuşlardır. *Bkz.,* Hasanli J., **Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War: 1945-1953**, Lexington Books, Lanham, 2011, s. 120-127.

[73] Akkieva C.İ., **Turki-Meskhetincy v KBR: Demograficheskoe i Etnokulturnoe Razvitie**, İGİ KBNC RAN, Nalchik, 2016, s. 16.

[74] Yıldız C., "Esaret ve Sürgün Çocukları: Ahıska Türkleri", **Parlamento**, 8, 2013, s.42.

Türkiye'ye göç havası oluşturduklarını yazmaktaydı.[75] Stalin'in Başkanlığını yaptığı SSCB DSK'nın 31 Temmuz 1944 tarihli kararında Gürcistan SSC'nin devlet sınırlarının korunmasının geliştirilmesi amacıyla sınır kuşağında yer alan Akhaltsikh, Aspindza, Adıgün, Bogdanovka illerinden ve Acara ÖSSC'den 16 700 tarım kuruluşunun Türklerden[76] oluşan 86 000 kişilik nüfusunun 40 bininin Kazakistan SSC'ye, 30 bininin Özbekistan SSC'ye, 16 bininin ise Kırgızistan SSC'ye yerleştirilmesi öngörülmekteydi.[77] 15 Kasımdan itibaren başlanan sürgün sonucunda, on bir gün içerisinde Gürcistan SSC'nin Türkiye ile sınırdaş bölgesi Ahıskalı Türk, Kürt ve Hemşinlilerden tamamen temizlenmiştir.[78] Sürgüne tabi tutulanlara söz konusu göçün, savaş sırasında olası Alman saldırısından halkı korumak amacı güttüğü anlatılmıştı. Yük taşımacılığı için kullanılan vagonlarda yaklaşık üç ila dört hafta sürgün yolculuğu[79] yapan Ahıskalılar insanlık dışı muameleye maruz kalmışlardır. Sürgünün ağır yolculuk koşullarında açlık, soğuk ve hastalık nedeniyle 12 bini aşkın insan hayatını kaybetmiştir. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a yerleştirilen Ahıskalılar yerleşim yerlerini değiştirme hakkından da mahrum bırakılacakları sıkıyönetim koşullarında yaşamak zorunda bırakılmışlardır.[80] Ahıska'da Türklerden boşaltılmış 220 yaşayış birimine[81] 7 bin Gürcü ailesi ve 20 bin sınır muhafızı asker yerleştirilmiştir.[82] Sürgün kararına tabi tutulanlardan 60 007 büyükbaş hayvan,

---

[75] Bugay N. F. ve Mamaev M. İ., **Turki-Meskhetincı: Gruziya, Uzbekistan, Rossiya, SShA**, MNSK-Press, Moskva, 2009, s.102; Polyan P., 2001, s. 128.

[76] Ahıska bölgesinden Türklerle beraber merkezi yönetim tarafından kültürel olarak "Türkiye odaklı" olarak kabul edilen ve Müslüman olan Kürt (8 694 kişi) ve az sayıda Hemşinler (1 385 kişi) de sürgün edilmiştir. Bkz., Polyan P., 2001, s. 129.

[77] Bugay N.F. ve Gonov A.M., **«Po Resheniyu Pravitelstva Soyuza SSR…»**, El-Fa, Nalchik, 2003, s. 610, 601; Ayrıca, kararın Türkçe çevirisi için *Bkz.*, Ek 1.

[78] Pohl J. O., **Ethnic Cleasing in the USSR (1937-1949)**, Greenwood Press, London, 1999, pp. 132.

[79] Sürgün trenleri Orta Asya'ya Azerbaycan üzerinden yol almış, dönemin Azerbaycan SSC yöneticileri, Ahıska Türklerini Azerbaycan'a yerleştirmek girişiminde bulunsa da, Stalin'in kararının kesin olması nedeniyle Azerbaycan yetkilerinin gayretleri bir sonuca ulaşamamıştır. Sürgün konvoyu Azerbaycan'da birkaç gün bekledikten sonra, Orta Asya istikametine yola devam etmiştir. *Bkz.*, Seferov R. ve Akış İ., "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2008, S. 24, s. 399.

[80] Panesh E. Kh. ve Yerlomov L. B., "Turki-Meskhetincı (İstoriko-Etnograficheskiy Analiz Problemı)", **Etnograficheskoe Obozrenie**, No: 1, 1990, s. 16.

[81] Bugay N.F., **İosif Stalin Lavrentiyu Berii: "İx Nado Deportirovat" (dokumentı, faktı, kommentarii)**, Drujba Narodov, Moskva, 1992, s. 13.

[82] Polyan P., 2001, s. 129.

80 042 küçükbaş hayvan, 8 252 ton tahıl, 3 948 ton patates, 453 ton sebze, 312 ton meyve teslim alınmıştır.[83]

Sovyet raporlarından sürgün sırasında yanlışlıkla Orta Asya'ya sürülen 22 Gürcü-Laz ailesinin (yaklaşık 70 kişi) geri gönderilerek yeniden kendi evlerine yerleştirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, yetkililerin yazışmalarında sürgüne tabi tutulan, ama Gürcü soy ismi taşıyan beş kişininse aslında Türk olduğu ve onların sürülmesinde yanlışlığın olmadığı belirtilmiştir.[84] Bu yazışmalar Ahıskalıların sürgün edilmesinde etnik, dini ve kültürel faktörlerin belirleyici olduğunu bir daha ortaya koymanın yanı sıra, Sovyet yönetiminin halkların kaderlerine ilişkin kararları keyfi tavır benimseyerek kabul ettiğini de göstermektedir.[85]

1944 Temmuz tarihli sürgün kararında 86 000'lik rakam gösterilmesine rağmen Sovyet yetkililerinin raporlarından sürgüne maruz kalan kişi sayısının 92 bini aştığı malum olmaktadır. Raporlardan birinci aşamada toplam 92 307 kişinin (18 923 erkek, 27 399 kadın, 45 985 kişi ise 16 yaşın altında çocuk olmakla) 53 163'nün Özbekistan SSC'de, 28 598'nin Kazakistan SSC'de, 10 546'nın ise Kırgızistan SSC'de yerleştirildiği kaydedilmiştir.[86] Fakat bu rakamlar yine de sürgüne maruz kalan Ahıskalıların sayısının tamamını yansıtmamaktadır. Şöyle ki, sürgün sırasında çeşitli nedenlerle yaşadığı yerleşim yerlerinde bulunmayan aileler ve cephede görev yapan askerler sonraki dönemlerde sürgündeki yerleşim birimlerine gönderilmiştir.[87] Sonuç olarak 102 bin civarında Ahıskalının (Türk, Kürt ve Hemşinli olmakla) sürgün edildiği ve onlardan resmi verilere göre 12 bin kişinin (% 11-12),[88] resmi olmayan verilere göre ise, 1/3'nin sürgün

[83] Uravelli O., **Ahıska'dan Çıktım Yola**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2017, s. 44; Ayrıca, *bkz.*, Ek 4.
[84] Gürcistan SSC Halk İşleri Komiseri Karanadze'nin SSCB Halkişleri Komiseri Vekili Çernışov'a 4/0-2507 sayılı mektubu; Ayrıca *bkz.*, Uravelli O., 2017, s. 44.
[85] Bugay N. F., **L.Beriya - İ.Stalinu: "Soglasno Vashemu Ukazaniyu"**, AİRO-XX, Moskva, 1995, s.179-183.; Ayrıca *bkz.*, Ek 2: Acara ÖSSC yerel hükümet üyesi, yazar M.A. Vanlişi'nin L.Beriya'ya ilgili mektubunun Türkçe çevirisi.
[86] Bugay N.F. ve Gonov A.M., 2003, s.616; Ayrıca, raporun Türkçe çevirisi için *bkz.*, Ek 3.
[87] Demiray E., "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol: 7/3, 2012, s. 880.
[88] Ediev F.M., **Demograficheskie Poteri Deportirovannykh Narodov SSSR**, Stavropol, 2003, s. 302.

sırsında yaşamlarını kaybettiği bilinmektedir. 1940'lı yılların sonuna kadarki süreçte merkezi yönetim tarafından bu sayıların bilinçli olarak az gösterilmesinin dikkate alınması gerekmektedir.[89]

B. Sürgün Sonrası Geri Dönüş Mücadelesi

Ahıskalılar Orta Asya'ya sürüldükten sonra 12 yıl boyunca özel iskân yerlerinde sıkıyönetim koşullarında yaşamak zorunda kalmışlardır. Tüm sürülen şahısların ayda iki kere sıkıyönetim denetim merkezlerinde *(komendantlık)* kendilerini kayıt ettirmeleri gerekmekteydi. Örneğin, 1948 tarihli kararnameye göre, il sınırlarını izinsiz terk ederek komşu ildeki akrabalara hasta yanına veya cenazeye gitmek yirmi yıllık zorunlu çalıştırılma cezasına çarptırılmakla sonuçlana bilirdi.[90]

1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyet yönetimi sürgün edilenlerle ilgili politikalarında yumuşamaya gitmiştir. SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun 28 Nisan 1956 tarihli 135/142 sayılı kararının 1. maddesi gereğince, özel iskân edilenlerden Ahıskalıların, Kırım Tatarları ve Balkarların sürüldükleri yerleri terk etme yasağı kaldırılmışsa da, kararın 2. maddesinde bu halkların sürgünden önce yaşadıkları yaşayış yerlerine geri dönmesinin yasaklanması ve sürgün zamanı el konulan mülkleri için hak iddia edemeyeceklerine dair hüküm yer almıştır.[91] Dolayısıyla sürgün edilen diğer halklara geri dönmelerine izin verilirken, Ahıskalılar ve Kırım Türklerine yaşayış yerini değişme izni verilse de, memleketlerine dönmelerine izin verilmemiştir.[92]

1957 yılında Ahıska Türklerinin temsilcileri Moskova'da Ahıska'ya dönmek izni için resmi makamlara müracaatta bulunsalar da, onlara Azerbaycanlı olduklarını ve isterlerse Azerbaycan'a döne bilecekleri söylenmiştir.[93] 1944'deki sürgün kararı da dâhil

[89] Polyan P., 2001, s. 130.
[90] Hürüşanoğlu S., "Gaçgın Türklerin Harayı", **Diderginler**, Genclik, Baku, 1990, s. 214.
[91] Bugay N.F., 2003, s. 739.
[92] Karar gereği Balkarların da memleketlerine dönmesinin izin verilmemesine rağmen, 1957 yılında onların geri dönüşüne ilişkin karar çıkarılarak geri dönmelerine müsaide edilmiştir. Bkz., Bugay N.F., 2003, s. 517-520.
[93] Zeyrek Y., 2001, s. 58.

olmakla tüm resmi yazışma ve belgelerde, ayrıca 135/142 sayılı kararda da millet olarak isimlerinin "Türk" geçmesine rağmen resmi makamlar Ahıska Türklerine yeniden Azerbaycanlı muamelesi yapılmaya başlanmıştır. Ahıskalı temsilcilerin geri dönüş izni almak için girişimleri ve ilgili makamlara bu yöndeki müracaatları başarısızlıkla sonuçlanınca, Azerbaycan SSC yöneticileri Ahıskalıların Azerbaycan'da yerleştirilmesi teklifini ileri sürmüştür. Bunun sonucunda SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun 31 Ekim 1957 tarihli 2 maddelik kararı çıkmıştır. Kararda 1944 yılında Gürcistan SSC'nin Acaristan ÖSSC ve Ahılkelek, Adıgün, Aspinza, Bogdanovka bölgelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan Sovyet Cumhuriyetlerine sürülen Azerbaycanlılara[94] ilişkin tüm sınırlandırılmaların kaldırıldığı belirtilmekteydi. Fakat Gürcistan SSC yönetiminin adı geçen bölgelerde artık Gürcü nüfusun yerleştirildiği, Gürcistan'ın diğer bölgelerinde ise ilgili koşullar olmadığına dair Gürcistan yönetiminin müracaatını dikkate alınarak, söz konusu vatandaşların kendi isteklerine göre Azerbaycan SSC'ye göç etmelerine izin verilmiştir.[95]

Ahıska'ya dönüşün mümkün olmaması anlaşılınca vatanlarına coğrafi olarak yakın olması nedeniyle bir kısım Ahıskalılar Azerbaycan'a ve Kuzey Kafkasya'nın Gürcistan'la sınırdaş bölgelerine göç etmişlerdir. Ahıskalılardan 6-7 aile geri dönme yasağına karşı gelerek Ahıska'ya dönmeye teşebbüs etse de Gürcistan yönetimi tarafından sınır dışı edilmiştirler.[96]

1960-70'li yıllarda Ahıskalıların geri dönüş mücadelesi devam etmiş, resmi makamlara başvuruların ve mektupların yanı sıra, konferanslar düzenlenmiş, dernekler kurulmuş, protestolar yapılmış, delegeler üzerinden Gürcistan SSC yönetimi ile temas kurulmuştur. Fakat SSCB yönetiminde etkili olan Gürcü lobisi, bürokrasi ve Gürcistan yönetimindekilerin sert tepkileri sonucunda geri dönüşe ilişkin başarı elde edilememiştir.

[94] Kararda "Azerbaycanlı" diye geçse de, Ahıska'dan sürülen Türk, Kürt ve Hemşinlere kastedilmektedir.
[95] Hacılı A., 2009, s. 62.
[96] Buntürk S., 2007, s. 228.

Bazı durumlarda ise, merkezi yönetim protesto ve baskılar sonucunda Ahıskalıların haklarının iadesine ilişkin birtakım kararlar çıkarmasına rağmen, yerel yönetimleri onların yaşadıkları yeri terk etmelerini engellemeleri konusunda uyarmaktaydı.[97]

1964 yılında Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te "Milli Hakların Müdafaası İçin Türk Birliği" kurulmuş, başkanlığına savaş gazisi ve tarihçi Enver Odabaşev seçilmiştir. 1968 yılında Taşkent yakınlığında yapılan gösteri sonrası yüzlerce kişi tutuklanmıştır.[98] Mücadele sonucunda 30 Mayıs 1968 tarihinde SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu tarafından Ahıskalıların diğer Sovyet vatandaşları ile aynı haklara sahip olduklarını ifade eden bir karar çıkarılmıştır. Fakat bu karar da Gürcistan sınırlarını aşamamıştır. Örneğin, Temmuz 1968'de Ahıskalı temsilcileri kabul eden Gürcistan SSC KP MK Sekreteri V. Mjavanadze ile görüşten Gürcü yetkililerin Ahıskalıların sorununu çözmek gibi niyetlerinin olmadığı bir daha ortaya çıkmıştır. Görüş sırasında Gürcü bakanlardan birisinin "ancak benim cesedimin üzerinden atlayarak Ahıska'ya geri döne bilirsiniz" diye belirtmesi[99] söz konusu dönemde Gürcistan yönetiminin Ahıskalıların geri dönüş hakkını tanımak istememe konusunda değil pasif tavrı, aktif müdahalesiyle engelleme çabalarının da mevcudiyetini göstermektedir.

SSCB KGB'nin 5. İdaresi'nin Generali Filip Bobkov, diğer devlet yetkilerinin de bulunduğu bir toplantıda Gürcistan SSC Başkanı V. Mjavanadze'ye Ahıskalıların ülkeye dönmesinin gerektiğini söylemiş, ancak Mjavanadze ısrarla bunun mümkün olmayacağını ispatlamaya çalışmıştır. Mjavanadze, Ahıskalılardan boşaltılan topraklarda başkalarının yerleştirildiğini ve bunun yanı sıra onların sınır kaçakçılığı yapacağını ileri sürmüştür. Fakat Bobkov, SSCB Sınır Birlikleri Komutanı V.A. Matrosov'un raporuna dayanarak Ahıskalıların kaçakçılık yaptığı iddialarının doğru olmadığını, ayrıca onların komşu Azerbaycan SSC'de de sınır bölgesinde yaşadığını ve hiçbir şekilde kaçakçılıkla

[97] Buntürk S., 2007, s. 241.
[98] Zeyrek Y., 2001, s. 58; Buntürk S., 2007, s. 234.
[99] Buntürk S., 2007, s. 241.

uğraşmadığını belirtmiştir. Bu tartışma çıkmaza girmiştir. Mjavanadze'den sonra yönetime gelen Şevarnadze de aynı tutumu sergilemiştir.[100]

SSCB KP MK'nın 26 Ekim 1972 tarihli toplantısında kabul edilen gizli kararın 1. maddesinde sürgün edilenlerin yaşam yerlerini belirlemeleri konusundaki kısıtlamalar kaldırılırken, 2. maddede yerel yönetimlere sürgün edilenlerin bulundukları yerlerden ayrılmama girişiminde her türlü teşvik etmeleri ısrarla önerilmekteydi. Merkezi yönetim tarafından 9 Ocak 1974 tarihinde çıkarılan bir kararnamede ise Ahıskalıların yaşam yerlerini belirleme konusundaki kısıtlamaların tamamen kaldırılması öngörülse de, Gürcistan yönetiminin çeşitli engeller çıkarmasından dolayı herhangi bir sonuç alınamamıştır.[101]

1960-70'li yıllarda Gürcistan yönetimi Ahıskalıların geri dönüşünü her türlü engellemelerine rağmen, az sayıda Gürcü muhacir ve entelektüel sürülenlerin vatanlarına dönmesini desteklemişlerdir.[102] Ayrıca, bu dönemde Gürcistan'da işçi yetmezliği ve Ahıskalıların tarımda başarılı olmaları nedeniyle çok az sayıda Ahıskalı Gürcistan'ın Kolkhida bölgesinde yerleşen tarım kuruluşları *(kolkhoz ve sovkhozlar)* tarafından kabul edilmişlerdir. Fakat bu haberler Tiflis yönetimine ulaştığında 150 civarında Ahıskalı aile yeniden ikinci defa Gürcistan'dan sürgün edilmiş, onları kabul eden kuruluşların yöneticileri ise cezalandırılmıştır.[103]

Gürcülerle temaslar zamanı gayri resmi şekilde Ahıskalıların Müslüman Gürcü olduklarını kabul edecekleri ve Gürcü isim ve soy isimlerini kabul edecekleri durumunda geri dönmelerine izin verileceği belirtilmiştir. Bu öneri Ahıskalılar tarafından kabul görmemişse de, çok az sayıda aile vatana dönmek için söz konusu koşulu kabul ederek

[100] Bobkov F., **KGB i Vlast**, Algoritm-Kniga, Moskva, 2003, s. 334.
[101] Sumbadze N., "Gruziya: Vozvrasheniya Domoy?", T. Trier and A. Khazin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, 2007, s. 214.
[102] Sumbadze N., 2007, s. 215.
[103] Bobkov F., 2003, s. 332-333; Benzer durum 1969 yılında Gürcistan'ın Gali bölgesindeki Açigvara kolkhozunda *(250 aile)*, 1977 yılında Ozurgeti bölgesinin Nasakirali köyünde de yaşanmıştır. *Bkz.*, Sumbadze N., 2007, s. 215.

Gürcistan'a dönmüştür.[104] Bu tavrı ile Gürcistan yönetimi *de-facto* olarak Türklerin asimilasyonundan yana tavır takındığı görülmekteydi. Bu politikaya paralel olarak Gürcistan kamuoyunda Ahıskalıların aslında İslam'ı kabul etmiş Gürcü kökenli Meskhler olması fikri oluşturulmaya başlanılmıştır.[105]

28-31 Mayıs 1988 tarihlerinde Moskova ve Tiflis yönetimleri ile Ahıskalı temsilcilerden oluşan Komisyon tarafından sürgün edilenlerin bölgedeki eski yaşayış birimlerinin durumunu araştırmak için gezi gerçekleştirilmiştir. Komisyon Aspindza, Adıgün, Ahıska, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinde 84 Türk köyünün tamamen harabe durumuna düştüğünü, tahmini hesaplamalarla nüfusun 59 bine kadar düştüğünü tespit etmiştir. Bu rakamın bir kilometre kareye göre düşen kişi sayısı açısından Gürcistan'ın diğer bölgelerindeki sayıdan 6-7 kat daha düşük olduğu belli olmuştur. Ayrıca, tarım için uygun toprakların sadece %70'nin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolaysıyla, Gürcistan yönetiminin senelerce Ahıskalıların geri dönüşünü engellemek için kullandığı tarıma yararlı toprakların kıt olması ve bölgede nüfus kalabalığının mevcut olması gibi iki önemli tezinin gerçekliğe uymadığı ortaya çıkmıştır.[106]

C. 1989 Fergana Olayları

1985 yılında SSCB'de yönetim başına gelen Mihail Gorbachev'in uyguladığı *perestroyka (yeniden yapılandırma)* ve *glasnost (açıklık/şiffaflık)* politikalarının yan etkilerinden biri de Birlik genelinde etnik sorunların açığa çıkmaya başlamasıydı. 130'dan fazla milletin yaşadığı ve etnik ilişkilerin zaten hassas temelde kurulduğu ülkede,[107] farklı etnik gruplar arasındaki sorunları daha cesaretli şekilde ifade etmeye başladılar. Bu da beraberinde etnik çatışma ve şiddeti doğurdu. Bu koşulların etkisi

[104] Panesh E.Kh. ve Yerlomov L.B., "Meskhetinskie Turki", **Voprosı İstorii**, No: 9-10, 1991, s. 215.
[105] Yunusov A., "Akhıskinskie Turki: Dvazhdı Deportirovannıy Narod", http://www.ahiska-gazeta.com/ru/histories/50/, Erişim Tarihi: 07.01.2020.
[106] Buntürk S., 2007, s. 246-247.
[107] Yunusova Kh., "The Reasons of the Tragic Events in Fargana in the Summer of 1989: Based on the History of Relations Between the Nations of the Former Soviet Union", **JSRI**, No. 2, 2002, pp. 194.

Ahıskalılardan da yan geçmemişti. Şöyle ki, Ahıskalıların en kalabalık yaşadıkları ülke olan Özbekistan'da her iki tarafın Türk dilli ve yakın kültürlü olmasına rağmen, yerli halkla uyuşmazlık yaşanmaktaydı. Uyuşmazlığın temellerine baktığımızda sosyo kültürel faktörlerin yanı sıra ekonomik nedenlerin de altının çizilmesi gerekmektedir. Özbekistan SSC'de tarıma uygun toprakların büyük kısmının pamuk tarlaları için ayrılması nedeniyle verimli toprakların zaten kıttı ve buna bir de Ahıskalıların bölgeye yerleştirilmesi eklenmişti. Zaman ilerledikçe, tarım ve hayvancılık işinde başarılı olan Ahıskalılar Özbeklerden daha zengin yaşamaya başlayınca, toplumun Özbek kesiminde "zengin topraklarda Ahıskalıların yerleştirildiği, onlar giderse bizim refahımız da iyileşir" düşüncesi oluşmaya başlamıştı.[108] Bu düşünce Özbekler arasında milliyetçi eğilimin yükselişine eşlik ederek gelişmiş, toplumda olası bir milliyetçi patlamaya yön veren etkenler sırasında olmuştur.

Dönemin Özbekistan SSC Başkanı R.Nişanov'un iddiasına göre, 16-18 Mayıs 1989 tarihlerinde Özbekistan'ın Fergana Vadisi bölgesinde Kuvasay şehrinin pazarlarının birinde Ahıskalı ve Özbek gençler arasında çıkmış bir tartışma daha sonra etnik şiddet içeren kavgaya dönüşerek ülkenin 15 farklı ilçesine yayılmıştı. Kısa sürede meydanları ve sokakları aralarında uyuşturucu ve alkol kullananların da bulunduğu *"Türkler hiçbir şey anlamadı, onlara ders vermek gerek!"* diye bağıran Özbek gençler doldurmuştur.[109] Ağırlıklı olarak Taşlak, Fergana *(merkez)*, Margelan, Hokand ve Ahunbabayevskiy ilçelerinde kanlı olayların yaşandığı bu etnik çatışmaya 70 binden fazla insan katılmış, kargaşa Haziran ayının ortasında ancak yatırıla bilinmişti.[110] Çatışma sırasında örgütlenmiş milliyetçi Özbekler tarafından Ahıskalıların yaşadıkları mahallelere saldırılmış, iki taraf arasında yaşanan çatışma sonucunda resmi verilere göre 103 kişi

[108] Bobkov F., 2003, s. 335.
[109] Hasanoğlu İ., "Rus Komünisti Rıjkov'un İtirafları", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 35, 2014, s. 18.
[110] Hasanoğlu İ., "25. Yıldönümü Münasebetiyle: Ahıska Türklerinin Fergana Faciası", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 34, 2014, s. 11.

(Ahıskalı - 53, Özbek - 36 olmakla) öldürülmüş, 1011 kişi yaralanmış, 757 konut ve 27 devlet binası, 275 taşıma aracı yakılmıştır.[111]

Fergana faciasının yaşanma nedenlerine dair farklı değerlendirmeler mevcuttur. Bu değerlendirmeler, çatışma eylemlerini yukarıda da bahsettiğimiz ekonomik faktörlerden başka, milliyetçi nedenler, siyasi nedenler ve siyasi amaç gütmeyen kriminolojik nedenlerle temellendirilerek açıklanmaktadır.[112] Nitekim 12 Haziran tarihinde Fergana'ya gelen SSCB Başbakanı Nikolay Rıjkov anılarında bu konuya değinmektedir. Ahıskalıların yerleştirildiği kampları *(poligonları)* ziyaret eden Rıjkov, gördüklerinden hayrete düştüğünü ifade etmiş ve yaşanan facianın tüm suçlularının kanun karşısında cevap vereceğini söz vererek olayları yöneten güçlerin de sorumluluktan kaçamayacağını belirtmiştir. Bununla Rıjkov, sıradan bir tartışmanın böylesi bir faciayla sonuçlanmasında gizli provokatörlerin de emeğinin olduğunu itiraf etmiştir.[113]

1989 verilerine göre Ahıskalıların resmi sayısı 208 bine ulaşmıştı[114] ve bunların 106 bini Fergana olayları yaşanırken Özbekistan'da yaşamaktaydı.[115] Olaylardan sonraki bir yıl içerisinde yaklaşık 80 bin Ahıskalı Özbekistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bunların yaklaşık 17 bini Kazakistan'a, 20 bini Rusya Federasyonu'na (RF), 40 bini ise Azerbaycan'a göç etmiştir.[116]

SSCB Yüksek Sovyeti'nin Milli Politika ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu'nun 5 Temmuz 1989 tarihli 643 sayılı kararında Fergana olaylarından sonra başka ülkelere

---

[111] Centralnıy Komitet Kompartii Uzbekistana, "O Targicheskikh Sobıtiyakh v Ferganskoy Oblasti i Otvestvennost Partiynıkh, Sovetskikh i Pravookhranitelnıkh Organov", **İzvestiya TsK KPSS**, No. 10, 1989, s. 95.

[112] Fegrana olaylarının yaşanma nedenlerine ilişkin farklı versiyonlar için *bkz.,* Osipov A.G., "Ferganskie Sobıtiya 1989 goda (Konstruirovanie Etnicheskogo Konflikta)", S.N. Arashin ve V.İ. Bushkov (Ed.), **Ferganskaya Dolina: Etnichnost**, Etnicheskie Processı, Etnicheskie Konfliktı, Nauka, Moskva, 2004, s. 192-207.

[113] Hasanoğlu İ., 2014b, s. 20.

[114] **Naselenie SSSR: Po dannım vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1989 g.**, Finansı i Statistika, Moskva, 1990, s. 40.

[115] **Vsesoyuznaya Perepis Naseleniya 1989 goda.** Nacionalnıy Sostav Naseleniya po Respublikam SSSR, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=4, Erişim Tarihi: 08.02.2020.

[116] Hasanoğlu İ., 2014a, s. 12.

göç edenlerin yeni migrasyon ve facialara yol açılmaması amacıyla geriye – Özbekistan SSC'ye gönderilmesi veya onların eşyalarının Özbekistan'dan yaşadıkları yerlere gönderilmesi belirtilmişse de, bu karar uygulanmamıştır.[117] Nitekim Ahıskalıların birçoğu yeni hayata sıfırdan başlamak zorunda kalmışlardır.

III. SOVYET SONRASI DÖNEM AHISKALILARIN GÖÇ HAREKETLERİ

Fergana olaylarının yaşanmasından sonra Ahıskalıların yeni göç dalgası başlamıştır. Son 50 yıl içerisinde yaşanan ikinci büyük göç, Ahıskalıları Amerika kıtasına götürecek kadar güçlü olsa da, bir tek memleketleri olan Ahıska'ya götürmekte aciz kalmıştır. ABD de dâhil olmak üzere ağırlıkla 9 farklı ülkeye dağılan Ahıskalıların yaşadıkları ülkelerde nüfus bilgilerine ilişkin farklı rakamlar bulunmaktadır. Bunun nedeni yukarıdaki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Ahıskalıların önemli kısmının pasaportunda milliyetlerinin farklı gösterilmesidir.[118]

Fergana olaylarından sonra başlamış, günümüzde de devam Ahıskalıların yeni göç dalgasından sonra yaşadıkları ülkeler üzere nüfus dağılımına ilişkin tahmini veriler aşağıdaki şekildedir:[119]

[117] Piriyeva S., **Ahıska Türkleri Azerbaycan'da: Tarihi, Sosyo-Medeni Hayatı**, Elm, Bakı, 2005, s. 40.
[118] Aydıngün A. ve Aydıngün İ., 2014, s. 4.
[119] Tablonun oluşturulmasında Sovyet sonrası dönemde Ahıska Türklerinin yeni göç dalgasının istikametinin Doğudan Batıya olmasını dikkate alarak, farklı kaynaklar içerisinden Özbekistan, Kırgızistan'a ilişkin rakamların alt sınırı, Türkiye ve ABD'ye ilişkin rakamların üst sınırını teşkil eden kaynaklar esas alınmıştır.

Kazakistan	180 bin
Rusya Federasyonu	95 bin
Azerbaycan	90 bin
Türkiye	76 bin
Kırgızistan	42 bin
ABD	16 bin
Özbekistan	15 bin
Ukrayna	10 bin [120]
Gürcistan	1.500 [121]
TOPLAM	525.500

TABLO 2: Ahıska Türklerinin yaşadıkları ülkeler üzere tahmini nüfus dağılımı.

A. Azerbaycan'a Göç

Ahıskalılar Çarlık Rusya'sı döneminden itibaren Azerbaycan Türkleriyle yakın ilişkilere ve manevi bağa sahip olmuşlardır. Onların eğitim aldıkları yer İstanbul olurken, faaliyet alanları Azerbaycan'dı. Başta Ömer Faik Nemanzade olmakla Ahıskalı aydınlar Azerbaycan'ın kültürel, bilimsel, sosyal hayatına katkılarda bulunmuştur.[122] Komünist rejim kurulduktan sonra her iki etnik kimliğin[123] Gürcistan SSC sınırları içerisinde yaşaması da bu yakınlık ilişkisini devam ettirmiştir. SSCB zamanında Orta Asya'dan Kafkasya'ya yönelik göç sırasında Ahıskalıların Azerbaycan'a yerleşmesinin nedenlerinden birisi coğrafi olarak Gürcistan'la komşu olmasıydıysa, diğer önemli neden etnik ve kültürel kimlik yakınlığıydı.

1958 yılında dönemin Azerbaycan SSC KP Birinci Sekreteri İmam Mustafayev Orta Asya'ya uzmanlardan oluşan bir grup göndererek Ahıskalılar üzerine araştırma yaptırmış ve 2.150 ailenin Azerbaycan'a yerleştirilmesine ilişkin karar kabul edilmesini başarmıştır. Aynı yıl ülkenin Saatlı ve Sabirabad ilçelerinde Ahıskalılar için yeni köyler

[120] Aydıngün İ., "Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın 'Geçiş' Ülkesi Ukrayna", İ. Aydıngün ve Ç. Balım *(Ed.)*, **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2012, s. 281.

[121] Aydıngün A. Ve Asker A., "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı", İ. Aydıngün ve Ç. Balım (Ed.), **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2012, s. 178.

[122] Kurbanov Ş., 1990, s. 193.

[123] Burada Ahıskalılar ve Gürcistan'da yaşayan Azerbaycanlılara kastedilmiştir.

inşa edilmiştir.[124] 1961 yılına kadar Azerbaycan'a 10 bine kadar Ahıskalı göç etmiştir.[125] Bu göç sonraki yıllarda da sürmüş, Fergana olayları sırasında Azerbaycan'da resmi kayıtlarda "Türk" olarak bilinen 18 binin yanı sıra, 30-40 bin de "Azerbaycanlı" olarak kayıtta olan Ahıskalı yaşamaktaydı. Fergana olaylarından sonra ise resmi verilere göre 51649 kişi *(10574 aile)* olmakla en çok sayıda Ahıskalı mültecini Azerbaycan kabul etmiştir.[126] Sovyet döneminde Ahıskalılara bazı alanlarda *(örneğin, eğitim)* haklar tanınarak pozitif ayrımcılık uygulanmıştır.[127]

90'lı yıllarda Ermenistan'la yaşanan "Dağlık Karabağ" Savaşı nedeniyle 1 milyon kişinin mülteci durumuna düştüğü Azerbaycan'da zor ekonomik koşullara rağmen Ahıskalı mülteciler kabul edilmiş ve verimli topraklarda yerleştirilmiştir. Azerbaycan toplumuna hızlı şekilde entegre eden Ahıskalılar, gönüllü olarak Karabağ'da savaşmış,[128] örgütlenerek "Vatan" Derneğini kurmuş, ilk defa Azerbaycan parlamentosunda millet vekiliyle temsil edilmişlerdir.[129]

Fergana olaylarından sonra Azerbaycan'a göç eden Ahıskalılar, 1998 Vatandaşlık Kanunu'na göre, mülteci statüsüne uygun olarak Azerbaycan vatandaşlığı elde ede bilmişlerdir.[130] Günümüzde Azerbaycan'da yaşayan Ahıskalı sayısı yaklaşık 90 bin olarak tahmin edilmektedir. Onlar ülkenin diğer vatandaşlarıyla aynı haklara sahipler ve genel olarak tarımla geçinirler.[131]

---

[124] Avşar Z., Tunçalp Z., 1994, s. 24-25.
[125] Yunusov A., "Azerbaydzhan: Bıt Turkom v İzgnanii", T. Trier ve A. Khanzhin *(Ed.)*, **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, 2007, s. 131.
[126] Yunusov A., "Akhıskinskie Turki: Dvajdı Deportirovannıy Narod", http://www.ahiska-gazeta.com/ru/histories/50/, Erişim Tarihi: 05.04.2020.
[127] Nasirov E., "Azerbaycan'da Ahıskalılara Tanınan Pozitif Ayrımcılık", R. Bayraktar (Ed.), **Uluslararası Ahıska Türklerinin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu** (14-15 Nisan 2014), Giresun Üniversitesi, 2015, s. 476.
[128] Bkz., Orucova E., "Karabağ Savaşı ve Ahıskalı Türkler", R. Bayraktar (Ed.), **Uluslararası Ahıska Türklerinin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu** (14-15 Nisan 2014), Giresun Üniversitesi, 2015.
[129] Piriyeva S., 2005, s. 61-63.
[130] Devrisheva Kh., "Ahıska Türklerinin Bitmeyen Göçü", **SUTAD**, S. 45, 2019, s. 341.
[131] Yunusov A., 2007, s. 145.

B. Rusya'ya Göç ve Hak İhlalleri

Rusya'ya Ahıskalıların ilk göçü 1960'larda Kabardino-Balkarya bölgesine birkaç ailenin iş için gönderilmesiyle yaşanmıştır. 1980'lerde Krasnodar bölgesinde tarımı geliştirmek amacıyla Orta Asya ülkelerinden birkaç Ahıskalı aile yine davet edilmiştir.[132]

Fergana olaylarından sonra Özbekistan'dan Rusya'nın çeşitli bölgelerine ilk aşamada Sovyet yönetimi tarafından 17 bin Ahıskalı yerleştirilse de, bu göç burada durmamış, sonraki yıllarda da devam etmiştir. Zamanla Rusya'nın farklı bölgelerinde yerleştirilenler de, Ahıskalıların toplu yerleşmeye başladığı Krasnodar ve Rostov bölgelerine göç etmeye başlamış, bununla da adı geçen bölgelerde yoğun Ahıskalı nüfus oluşmuştur.[133]

Rusya'nın tahıl deposu olarak bilinen Krasnodar'da tarım işini iyi bilen Ahıskalıların geçinmesi için iyi ekonomik koşulların bulunmasına rağmen yerel idari birimler ve Kazak [134] örgütleri tarafından iyi karşılanmamışlardır. [135] Ahıskalıları Krasnodar bölgesinden göç etmeye zorlamak amacıyla yerel yönetim tarafından onlara karşı çeşitli alanlarda ayrımcı politikalar uygulanmış, vatandaşlık, mülkiyet, çalışma, eğitim gibi haklardan yoksun bırakarak insan hakları ihlallerine maruz koymuşlardır. Örneğin, bölgeye Fergana olayları sırasında Sovyet yönetimi tarafından ilk yerleştirilen Ahıskalılara vatandaşlık hakkı tanınırken, sonradan göç eden ve ellerinde sadece SSCB pasaportu olanlara bu hak tanınmamıştır.[136]

---

[132] Kuznetsov İ., "Rosiyskaya Federetsiya: Konstruirovanie İdentichnosti i Sotsialnıe Seti", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, 2007, s. 147.

[133] Hasanoğlu İ., 2014a, s. 15-16.

[134] Kazaklar – 16. yüzıldan başayarak, Rusya'da feodal sömürüden kaçarak "özgür irade" arayışında olan, bozkırda yerleşen farklı etnoslardan oluşan, fakat genel olarak pravoslav mezhebinden olan nüfusdur. 16-17. yüzyıllarda Kazaklar Rusya'nın sınırlarını Kırım Tatarları ve Nogayların baskınlarından korumuşlardır. Rus tarihçisi Gumilyov Kazakları subetnos olarak nitelendirmektedir. Kazakistan'daki Kazaklarla karıştırılmamalıdır. *Bkz.,* Urusova M.N., Samko M.M. ve Kochetkova O.G., **Kzachestvo Rossii: Proshloe i Nastoyashee**. FGBOU VPO Volgogradskiy Agrarskiy Universitet, Volgograd, 2012, s. 31-33; Gumilyov L.N., **Konets i Vnov Nachalo: populyarnıe lektsii po narodovedeniyu**. Ayris-Press, Moskva, 2008, s. 34.

[135] Aydıngün A. ve Aydıngün İ., 2014, s. 103-105.

[136] Osipov A., "Krasnodarskiy Kray Kak Vitrina Rosiyskiy Natsionalnoy Politiki", **Diasporı**, No. 4, 2004, s. 7.

90'lı yıllarda RF'ya göç eden Ahıskalıların birçoğunun kimliğine ilişkin tek belge SSCB döneminden kalan vatandaşlık pasaportudur ve bu belgede herhangi bir devletin vatandaşlığına geçmeye ilişkin kayıt bulunmamaktadır. Bu durumda, RF yasaları açısından pasaport sahibi vatandaşlığı bulunmayan şahıs, uluslararası hukuk açısından ise, göçmen olarak nitelenmektedir.[137] Yerel makamlar tarafından RF Anayasasına ve vatandaşlığa ilişkin federal yasalara aykırı şekilde Ahıskalıların "yasadışı göçmen" olması argümanını ileri sürerek yaşadıkları adreste kayıt edilmesi *(propiska)* [138] engellenmiştir. Propiska olmaması bahanesiyle Ahıskalılar vatandaşlık hakkından yoksun bırakılmışlardır. Fakat bireylere ilgili hakkı propiska rejimine dayanarak tanımak başta RF Anayasa'sı olmakla federal yasalara aykırıdır.[139]

Öte yandan, 1991 tarihli RF Vatandaşlık Yasası uyarınca, yasanın yürürlüğe girdiği 06 Şubat 1992 tarihince Rusya'da kalıcı olarak ikamet eden eski Sovyet vatandaşlarının RF vatandaşı sayılmasına ilişkin hükme yer verildiğini dikkate aldığımızda, adı geçen tarihte Rusya'da bulunan Ahıskalıların da vatandaş sayılması gerekmektedir. Ancak Krasnodar yetkilileri Ahıskalıları *"geçici olarak Krasnodar Bölgesi'nde ikamet eden yasadışı göçmenler"* olarak nitelendirerek bu hakkı tanımamışlardır. Bununla da, Ahıskalılar hukuki olarak Rusya vatandaşları sayılmasına rağmen, fiilen vatansız kişiler durumuna düşmüşlerdir. RF federal mevzuatı bölgesel yasal düzenlenmeleri yalnız Anayasa'ya uydukları ölçüde desteklemektedir. Bununla birlikte, Krasnodar bölgesel yönetiminin Anayasa'ya aykırı olarak, göçü azaltmak

[137] Akhmeteva V., Karatselev V. ve Yudina N., **Zhizn Bez Prav: Polojeniya Akhıska-Turkov na yuge Rossii v 2015 godu**. Sova, Moskva, 2015, s. 9.

[138] Propiska - vatandaşın daimi ikametgâhını düzenlemek ve ülke genelindeki hareketi izlemek için kullanılan Sovyet pasaport sisteminin bir kalıntısıdır.

[139] Swerdlow S., **Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai.** California Law Review, C. 94, 2006, s. 1840.

amacıyla *propiska* rejimini kullanmasına merkezi yönetim tarafından müsaide edilmiştir.[140]

Bununla beraber, RF yerel makamları Ahıskalılar için özel bir ikamet rejimi öngören ve onları birçok temel haklardan yoksun bırakacak yasal düzenlemeler kabul etmişlerdi. Şöyle ki, bu ayrımcı yasal mekanizmalar sayesinde onların mülkiyet, çalışma, sosyal güvenlik, sağlık hizmeti gibi hakları tanınmaz, evlilikleri kaydedilmez, çocukların doğum belgesine babasına dair bilgiler girilmez, hayatını kaybedenlerin öldüğüne dair belge alınamaz, pasaport ve diğer kişisel belgelerin alınması mümkün olmamakla beraber, eğitime devam etmek de imkânsız hale gelmişti.[141] Dahası, vatandaşlık ve resmi ikamet hakkından mahrum edilmeleri nedeniyle ücretini ödeyerek aldıkları taşınmazları ve araçları kendi isimlerine kaydettirememekle beraber, serbest dolaşım hakkından da yoksun bırakılmışlardı.[142]

Krasnodar bölgesinde Ahıskalılara yönelik en açık insan hakları ihlallerinden birisi de, geçinme kaynağından mahrum etmek amacıyla onlara toprak kiralamanın yasaklanmasıydı. Şöyle ki, propiska olmadan onların toprak kiralaması kanunlarca engellenmişti.[143] Krasnodar'ı terk etmeye zorlamak için yerel otoriteler tarafından korku yayma kampanyası yapılmaktaydı.[144] Bunun yanı sıra, Militan-Kazaklar tarafından kimlik kontrolü bahanesiyle sürekli çevirmelere tabi tutularak uğraştırılmakla beraber, resmi makamların basın açıklamalarında da Ahıskalı karşıtı söylemler yer almaktaydı.[145]

---

[140] Swerdlow S., 2006, s. 1841-1842.
[141] Osipov A., 2004, s. 7.
[142] Lynch M., **Lives on Hold: The Human Cost of Statelessness**. Refugees International, 2005, s. 43.
[143] Swerdlow S., **Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai.** California Law Review, C. 94, 2006, s. 1842.
[144] Osipov A., 2004, s. 7.
[145] Aydıngün A., Harding Ç. B., Hoover M., Kuznetsov I. ve Swerdlow S., **Meskhetian Turks: An introduction to their history, culture and resettlement experiences.** Center for Applied Linguistics, Washington, 2006, s. 11.

RF, Krasnodar Bölgesi'nde yerel makamların Ahıskalılara karşı negatif ayrımcılık içeren politikalarını engellememesi ve dolayı olarak desteklemesiyle Ahıskalıların sivil, siyasi ve sosyo ekonomik haklarını garantiye alan uluslararası insan hakları belgeleri kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal etmiştir. Kısacası, Krasnodar yetkililerinin Ahıska Türklerinin vatandaşlığını tanımayı reddetmesiyle, *Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (KSHUS)* hukuk önünde evrensel bir hak olarak bir kişi olarak tanınmayı garanti eden 16. maddesini ihlal etmiştir. Ahıskalıların keyfi gözaltı ve idari tutuklamalar için hedeflenmesiyle, yine KSHUS'nin madde 9 (1) ve 17'ni, Sovyet propiska sistemini kullanarak serbest dolaşım ve yaşam yeri belirleme özgürlüğünü engellemesiyle ise madde 12 (1) ihlal edilmiştir. Ayrıca, evliliklerin kaydedilmesi, doğum belgesi verilmemesi ve babalığın tanınmamasıyla sistematik olarak madde 23 (2) ve 24 ihlal edilmiştir. Bölgedeki Ahıskalıları genel olarak ayrımcı muameleye maruz koymasıyla ise RF'nın da taraf olduğu KSHUS'in 26. maddesinin ihlal edilmesi söz konusu olmuştur.[146]

Baskılar sonucunda Krasnodar bölgesinde yaşayan Ahıskalılardan önemli bir kısmının *(yaklaşık 10 bin kişi)* Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) aracılığıyla ABD'ye, bir kısmının da Azerbaycan ve Türkiye dâhil olmakla diğer eski Sovyet ülkelerine yeni bir göçü yaşanmıştır.

C. ABD'ye Göç

Ahıskalılar, Krasnodar Bölgesi'nde kendilerine yönelik ayrımcı politikalarla mücadelenin yanı sıra, sorunlarını uluslararası kuruluşlara duyurmak girişiminde de bulunmaktaydılar. Bu sorun, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı *(AGİT)*, Avrupa Konseyi *(AK)*, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu *(BMMYK)* gibi

[146] Swerdlow S., 2006, s. 1845.

kuruluşların dikkatini çekmeğe başlamıştı.[147] Böyle bir ortamda, ABD hükümeti tarafından bu bölgede yaşayan 25 bin kişinin göç programı kapsamında mülteci olarak alınmasına karar verildi. UGÖ aracılığıyla 2004-2006 yıllarında süren bu programa yaklaşık 12 500 Ahıskalı katılabilmiştir.[148] Programdan faydalanmak için başvuru sahiplerinde dört şart aranmaktaydı: *i)* Ahıskalı olduğunu kanıtlamak; *ii)* Özbekistan'dan göçmen olmak; *iii)* 1 Ocak 2004'ten önceki tarihten Rusya'nın Krasnodar Bölgesi'nde yaşayan olmak; *iv)* RF'da entegrasyon sorunu yaşamış olmak.[149] ABD'ye göç eden Ahıskalılar, ağırlıklı olarak ülkenin Colorado, Virginia, Idaho, Pennsylvania, Georgia, Washington, Illinois, Kentucky, Arizona, Texas, New York olmakla 33 farklı eyaletine bağlı 66 şehrinde 100-200 aile şeklinde yerleştirilmişlerdir.[150]

ABD'deki Ahıska nüfusu mülteci programı kapsamında gerçekleştirildiği için dağınık halde yerleştirildiğinden ülke dâhilinde de yeniden yerleşim süreci yaşanmıştır. Program çerçevesinde farklı şehirlere yerleştirilmiş Ahıskalılar, akrabalarının yaşadığı ve daha uygun ekonomik şartların var olduğu eyaletlere göç etmişlerdir.[151]

D. Türkiye'ye Göç

Türkiye'de Ahıskalıların iki ana grubu bulunmaktadır: *i)* 19. yüzyıldan Stalin dönemine kadar Ahıska'dan Anadolu'ya göç edenler ve onların soyu; *ii)* SSCB'nin çöküşünden sonra farklı cumhuriyetlerden göç edenler. Birinci grup az sayıda nüfustan oluştuğu ve yerel topluma asimile ederek ayırt edilemez hale gelirken, ikinci grup çoğunluğu oluşturmakta ve kültürel olarak daha belirgindir.[152]

---

[147] Aydar M., **Understanding and Defining Ethnic Identity: Ahiska/Meskhetian Turks in a Midwestern American City.** University of Missouri-Columbia, 2015, s. 11.
[148] Alptekin M. Y., "Meskhetian Turks in Fourth Land: Identity and Socio-economic Integration into American Society", **Journal of Identity and Migration Studies**, C. 8, No. 1, 2014, s. 53.
[149] Kryuşkina E. ve Swerdlow S., "SŞA: Pereselenie za Okean", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, 2007, s. 267.
[150] Trier T., Mouravi G.T., Kilimnik F., 2011, s.94; Alptekin M. Y., 2014, s. 54; Üren M., 2006, s. 191.
[151] Alptekin M. Y., 2014, s. 54.
[152] Pentikäinen O. ve Trier T., **Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks.** European Centre for Minority Issues (ECMI), Flensburg, 2004, s. 23.

Daha SSCB zamanından vatana dönüş mücadelesi verirken Ahıskalı öncüller diğer Sovyet kurumları ve uluslararası kuruluşların yanı sıra Türkiye hükümetine de yazarak sorunlarına çözüm istemekteydiler. Fakat bu konuda Türkiye hükümeti tarafından ilk somut adım 1990'lı yıllarda dönemim cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın inisiyatifiyle atılmıştır. Şöyle ki, Ahıskalıların Türkiye'ye göçüne ilişkin 2 Temmuz 1992 tarihli ve 3835 sayılı kanun çıkarılmış ve 11 Temmuz 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir.[153] Kanun kapsamında 1992 yılında 150 aile Iğdır'a yerleştirilmiş, 350 ailenin ise 1993 yılında yerleştirilmesi planlansa da, Orta Asya'dan Türkiye'ye büyük göç dalgasının yaşana bileceği endişesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Fakat bununla Ahıskalıların Türkiye'ye göçü engellenmemiş, [154] 1997-2004 yıllarında kendi inisiyatifiyle gelen Ahıskalılara ikamet izni verilmiş, 2002 yılına kadar ise ikamet izninin beraberinde çalışma izni de verilmekteydi. Bu da, devletin "milli göçmen" olarak gördüğü Ahıskalıların Türkiye'ye entegrasyonuna yönelik politikasının bir parçasını oluşturmaktaydı.[155]

18 Şubat 2009 tarihli 5838 sayılı kanunla 10 Ocak 2009 tarihinden önce ikamet izni olan Ahıskalılara 3 ay içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık için müracaat edecekleri halde 6 ay içerisinde vatandaşlık kazanacakları hükme bağlanmıştır.[156]

Bakanlar Kurulu'nun 17 Mayıs 2015'de yürürlüğe giren 7668 sayılı kararıyla Ukrayna'da yaşanan çatışmalar nedeniyle bu ülkeden 667 ailenin[157] Erzincan ve Bitlis'e yerleştirilmesi planlanmıştır.[158]

---

[153] Aydıngün A., "Turtsiya: «Çujiye» Sredi «Svoikh»", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, 2007, s. 240.
[154] Üren M., 2006, s. 194.
[155] Aydıngün A., 2004, s. 241.
[156] Resmi Gazete, **5838/18.02.2009**, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090228M1-1.htm, Erişim Tarihi: 16.04.2020.
[157] T.C. Bakanlar Kurulu Kararı, **7668/17.05.2015**, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05//20150517-1.htm, Erişim Tarihi: 16.04.2020.
[158] Üren M., 2006, s. 194.

2017 yılında da Türkiye resmi makamları tarafından Ahıskalılara istisnai vatandaşlık verilmesine dair karar kabul edilmiştir. Bununla da, 1992-2013 yılları arasında Türk vatandaşlığı alan Ahıskalıların toplam sayısı 27 938 kişi[159] olduğu halde, 2019 yılı itibariyle bu sayı 40 bini aşmıştır.[160]

Günümüzde Türkiye'deki Ahıskalıların büyük çoğunluğu Bursa, Antalya ve İstanbul'da yaşamaktadır. Türkiye'de 2010 yılında kurula Dünya Ahıska Türkleri Birliği *(DATÜB)* ile beraber, yaklaşık 20 civarında Ahıskalılarla ilgili dernek ve vakıflar faaliyet göstermektedir ki, bu rakam da Ahıskalıların yaşadığı diğer ülkelerle kıyaslandığında daha fazladır.[161]

[159] Zeyrek Y., "Ahıska Türkleri: Sürgündü 70. Yıl!". **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 36, 2014, s. 5.
[160] Türk vatandaşı olan Ahıska Türklerinin sayısı 40 bini aştı, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turk-vatandasi-olan-ahiska-turklerinin-sayisi-40-bini-asti-431358.html, Erişim Tarihi: 15.04.2020.
[161] Üren M., 2006, s. 193-195.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜRCİSTAN DEVLETİNİN AHISKA SORUNUNA İLİŞKİN ULUSLARARSI YÜKÜMLÜLÜKLERİ

I. GERİ DÖNÜŞ SORUNUNUN TANIMI

Ahıskalıların geri dönüş sorunu vatanları olan Gürcistan'ın günümüzde Samstskhe-Cavakheti *(Ahıska)* olarak isimlendirilen bölgesinden 1944 yılında SSCB yönetimi tarafından Orta Asya'ya sürülen, günümüzde ağırlıklı olarak altı eski Sovyet ülkesinin *(Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, RF, Ukrayna)* yanı sıra Türkiye ve ABD'de yaşayan insanların Gürcistan'ın adı geçen bölgesine geri dönmesini kapsamaktadır. Ahıskalıların geri dönmesinin yanı sıra, Gürcistan vatandaşlığı alarak, söz konusu ülkenin diğer vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olması da sorunun kapsamı dâhilinde yer almaktadır.

Sürgün eylemini gerçekleştiren aktör olan SSCB'nin 1991 yılında bir devlet olarak ortadan kalkası sorunun mahiyetini ve boyutunu değiştirmiş ve çözülmesini zorlaştırmıştır. Sorun, ona taraf devletler olarak Gürcistan ve devletler hukuku açısından SSCB'nin halefi olarak kabul edilen RF'yi ilgilendirmektedir.[162] Birtakım yazarların görüşünce, sürgün edilenlerin çoğunluğunun Türk uyruklu olması ve bölgenin eski sahibinin Osmanlı Devleti olması nedeniyle, Türkiye'nin de soruna ilişkin manevi sorumluluğu bulunmaktadır.[163]

Geri dönüş sorunu, günümüzde de devam eden somut bir sorundur ve Ahıskalılar hukuki, sosyal, ekonomik ve siyasi koşulların sağlanamaması nedeniyle geri dönememekte ve sürgünde yaşamağa devam etmekteler.[164]

---

[162] Hasanoğlu İ., "Hukuki ve Siyasi Boyutlarıyla Ahıska Sorunu", **Türk Yurdu Dergisi**, Y. 104, S. 340, 2015, s. 42.

[163] *Bkz.*, Uravelli O., 2017, s. 191; Yazıcıoğlu M., "Ahıska Türkleri meselesi Milli Davadır", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 7, 2007, s. 11.

[164] Alpbaz E., 2018, s. 27.

II. SORUNUNUN ULUSLARARASI BOYUT KAZANMASI

SSCB'nin çöküşünden sonra dünya kamuoyunun dikkati daha çok Yugoslavya ve Post-Sovyet ülkelerindeki sıcak çatışmalara odaklandığından Ahıskalıların geri dönüş sorunu bir süre dikkat dışında kalmıştır. Fakat 90'lı yılların ortasından itibaren uluslararası kuruluşların dikkati sorunun üzerine çekile bilinmiştir. Ahıskalıların geri dönüş sorunu ağırlıklı olarak beş uluslararası kuruluşun ilgi alanında olmuştur: Avrupa Milletleri Federal Birliği (AMFB), BMMYK, UGÖ, AGİT ve AK.[165]

Mayıs 1996 tarihinde AGİT, BMMYK ve UGÖ tarafından organize edilmiş "Bağımsız Devletler Topluluğu *(BDT)* ve Alakalı Komşu Devletlerdeki Mülteciler, Yerinden Edilmiş Kişiler, Diğer Gönülsüz Yerinden Edilme Şekilleri ve Geri Dönenlerin Problemleri Hususundaki Bölgesel Konferans'ta BDT'de istekleri dışında yerinden edilen insanlar, mülteciler ve geri dönenlerin problemlerinden bahsedilmiştir. Konferans bildirisinde *"daha önce sınır dışı edilen halklara mensup kişilerin, transit seyahat, kendilerine ait olan malların sınırsız taşınması ve tarihi anavatanlarına entegre edilmesine yardımcı olmak gibi gönüllü geri dönüş hakkına sahip oldukları"* beyan edilmiştir. Bu konferans Ahıskalıların sorununa ilişkin önemli bir değişikliğe neden olmasa da, Ahıska davasının uluslararası toplum tarafından ilk defa dikkate alınması açısından önem taşımaktadır.[166]

7-10 Eylül 1998 tarihinde Lahey'de, BMMYK ve Açık Toplum Enstitüsü'nün Zorunlu Göç Projeleri'nin beraber organizasyonuyla AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Max van der Stoel'in de katılımıyla Ahıskaların geri dönüş sorununa ilişkin yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıya Gürcistan, Azerbaycan ve Rusya Federasyonu hükümet yetkilileri, her bir ülkenin Ahıska temsilcileri ve "Vatan"

[165] Overland İ., "Mezhdunarodnye Organizatsii, Regionalnaya Politika i Turki-Meskhetintsı", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, 2007, s. 366-367.
[166] Trier T., Mouravi G.T., Kilimnik F., 2011, s. 37-38.

derneğinin liderleri katılmıştı. Toplantı sorunla ilgili birtakım konuları ele alması açısından önem taşımaktadır. Ahıska Türklerinin durumu ile ilgili tüm taraflar arasında daha fazla bilgi alışverişinin gerektiği kanaatine varılması, uluslararası toplumun dikkatinin konuya çekilmesinin gerekliliğinin vurgulanması, Ahıskalıların tam siyasi rehabilitasyonun öneminin kaydedilmesi, insan haklarına saygı prensibinin vurgulanması, vatansız Ahıska Türklerinin sayısının azaltılması gerektiğinin, Ahıskalıların yaşadıkları bölgelerde etnik hoşgörü programlarının geliştirilmesi ve 1996 BDT Konferansı'nda ortaya konulan ilkelerin takip edilmesinin gerekliliği gibi meseleler ele alınmıştır. Konferans'ta bir diğer önemli amaç ise, konuyla ilgili gelecekteki faaliyetler için bir çerçeve oluşturmaktı.[167]

Bu sürecin devamı olarak, 15-17 Mart 1999 tarihinde Viyana'da yine aynı grubun ev sahipliğini yaptığı ve organize ettiği toplantı, La Haye Toplantısına katılanların yanı sıra, Türkiye, Ukrayna, ABD ve Avrupa Konseyi'nden de temsilcilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Toplantıda Ahıskalıların eski haklarının iadesi, yeniden vatanlarına dönmeleri ve ikamet ettikleri yerlerdeki statülerinin düzenlenmesi konularına bilhassa dikkat çekilmiş, fakat herhangi bir somut çözüm ortaya konulamamıştır. Rusya Federasyonu delegasyonu, Ahıskalıların Rus Toplumuna hukuki bütünleşmesi hususunda taahhütte bulunmayı reddetmiştir. Buna karşın, Ahıskalıların Gürcistan'daki anavatanlarına dönmelerinin bütün çalışmalar için ana amaç olması gerektiğini ileri sürmüştür.[168]

Viyana Konferansı'nda soruna ilişkin daha sonraki toplantıların 1999 yılında Azerbaycan'da ve 2000 yılında Gürcistan'da yapılması planlansa da, Kosova krizinin ortaya çıkması ve uluslararası kamuoyunun ilgisinin bu soruna kayması nedeniyle, bu toplantılar Ahıskalıların ülkesine geri dönüşü için etkili bir çözüm üretemeden yarıda

[167] Pentikäinen O. ve Trier T., 2004, s. 31-32.
[168] Trier T., Mouravi G.T., Kilimnik F., 2011, s. 38-39.

kalmıştır.[169] Bu sürecin kapanmasından sonra, Gürcistan'ın AK üyeliği müzakerelerinin de etkisiyle sorun üzerinde AK diğer uluslararası örgütlerden daha etkin konuma yükselmiştir.[170]

III. GÜRCİSTAN'IN ULUSLARARASI SORUMLUĞU MESELESİ

Sorumluluk meselesinin gündeme geldiği ilk başlarda Gürcistan devleti, sürgün eyleminin gerçekleştiği dönemde ülkenin fiilen bağımsız olmadığını esas getirerek kendisini sorumluluk dışı bırakmaya çalışmıştır. Bir başka değişle, Ahıskalıları Gürcistan devletinin değil, SSCB'nin sürgün ettiğini ileri sürerek, onların geri dönüşünden de hukuken kendisinin sorumlu tutulamayacağını iddia etmiştir.[171]

1992 yılında BDT'ye üye devletlerin imzalaması için hazırlanan *"Sürgün Edilen Halkların ve Azınlık Ulusların Haklarını Yeniden Kazanmasına İlişkin Sorunları İçeren Antlaşma"*da sürgüne maruz kalan halkların geri dönmeleri ve geldikleri yeni ülkede önceden sahip oldukları sosyal güvencelerden yararlanmaları gibi önemli konuları düzenlenmekteydi. RF bu antlaşmaya taraf olsa da, Gürcistan taraf olmamıştır.[172]

SSCB'nin halefi sayılan RF ise, 1999 Viyana Konferansı'nda sorumluluk meselesi tartışıldığında, bağımsızlık kazandıktan sonra birçok uluslararası kuruluşlara üye olan Gürcistan'ın uluslararası sorumluluklarına göndermede bulunarak, geri dönüşle ilgili Gürcistan'ı sorumlu tutmuştur.[173]

Uluslararası hukuk açısından Gürcistan, ilk bakışta Ahıskalıların geri dönüşü konusunda sorumlu tutulamamıştır. Her şeyden önce, sürgün eyleminin gerçekleştiği dönemde devletlerin kendi vatandaşlarını sürmesi devletler hukuku açısından

[169] Sargın H., **Ahıska Türkleri ile İlgili Politikaların Stratejik Boyutu.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 77-78.
[170] Üren M., 2006, s. 297-298.
[171] Hasanoğlu İ., 2015, s. 41-42.
[172] Doğan İ. ve Salihpaşaoğlu Y., "Ahıska Türklerinin Uluslararası Statüsüne İlişkin Dönüm Noktaları", **Ahıska Dosyası**, Y.1, S.1, 2007, s. 14.
[173] Aydıngün A., Aydıngün İ., **Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk, Ulusötesi Aileler**. Ahmet Yasevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara, 2014, s. 74.

yasaklanmamıştı. Buna rağmen, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üyelik koşulu olarak üstlendiği taahhüt, konuyu uluslararası hukuk mecrasına taşımıştır. Gürcistan, Konsey'e vermiş olduğu sözle, bir yandan Ahıskalıların vatanlarına dönme haklarını kabul ederek tek-taraflı uluslararası hukuk işlemi olarak tanımış, öte yandan tek-taraflı söz vermeyi[174] gerçekleştirmiştir. Bir başka değişle, Gürcistan'ın *"sürgünün gerçekleştirildiği dönemde ülkenin fiili olarak devlet bağımsızlığına ve egemenliğe sahip olmadığı ve sürgünü Sovyet rejiminin gerçekleştirmesi nedeniyle kendisinin sorumlu tutulamayacağı"* şeklinde savunması anlamını kaybetmiş ve Ahıskalıların geri dönüşü konusunda Gürcistan'a uluslararası hukuk bağlamında yükümlülük yüklenmiştir.[175]

IV. GÜRCİSTAN'IN AVRUPA KONSEYİ ÜYELİĞİ KAPSAMINDA GERİ DÖNÜŞ SORUNU

1991 yılında bağımsızlık kazanan Gürcistan, çeşitli uluslararası kuruluşlara üye olmuş, birçok uluslararası anlaşmaları imzalamış ve Batı'yla bütünleşme politikası sürdürmüştür ki, bu da birçok konunun yanı sıra Ahıskalıların sorununun da gündeme gelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, Sovyet dönemine hâkim olan isteksiz tutumun devam etmesi engellenmiştir ve bu konu Gürcistan için demokratikleşme ve insan haklarının geliştirilmesi sürecinde önemli bir sınav konumuna gelmiştir.[176]

Bu politikalar kapsamda Gürcistan, 14 Haziran 1996 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üyelik başvurusunda bulunmuş ve söz konusu uluslararası kuruluş sorunun çözüm sürecinde daha etkin hale gelmiştir. Nitekim Gürcistan, Konsey'e üyelik şartı olarak

[174] *Tek-taraflı sözverme*, bir uluslararası hukuk kişisinin belli bir konuda ve belli bir biçimde davranacağını hiçbir karşılık koşulu koymadan ve öteki kişilerce kabul edilmesini aramadan belirten tek taraflı bir irade açıklamasıdır. Bkz., Pazarcı H., **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s. 129.
[175] Hasanoğlu İ., 2015, s. 41-42.
[176] Aydıngün A., Aydıngün İ., 2014, s. 72.

içerisinde insan haklarına dair şartların da bulunduğu birtakım şartların yanı sıra Ahıskalıların geri dönüş sorununun çözülmesine dair de taaddütte bulunmuştur.[177]

A. Avrupa Konseyi'ne Üyeliğe Kabul Şartı Olarak Gürcistan'ın Ahıskalıların Geri Dönüş Sorununun Çözülmesine İlişkin Yükümlülüğü

Ahıskalıların Gürcistan'a dönüşü meselesi 90'lı yılların başlarından Avrupa Konseyi belgelerinde yer almaya başlamıştır. AK'nin 1993 tarihli 996 sayılı kararının 2. maddesinde "*1941-1944 yılları arasında Stalin tarafından sürgün edilmiş etnik gruplardan biri olan Ahıskalıların geri dönüşüne ilişkin hakları Gürcistan tarafından verilmelidir*" denilmektedir.[178]

Avrupa Konseyi'nin 1995 tarihli 1059 saylı "*Azerbaycan ve Ermenistan'daki mülteci ve yerlerinden edilmiş insanların durumları üzerine*" raporunda ise, Gürcistan Hükümetinin BM yardımı ile Ahıska Türklerinin geri dönüşünü ve yeniden yerleştirilmesini kabul etmesine ve BM'in bu özellikle korunmasız grubun durumuna özel vurgu yapmasına çağırı yapılmıştır.[179]

Avrupa Konseyi'nin 1997 tarihli 1335 sayılı "Transkafkasya'daki mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler üzerine" raporunda ise, Gürcistan Hükümetine Ahıska Türklerinin geri dönüşü için uygun koşullar yaratmak çağırısı yapılmıştır.[180]

1996 yılında Avrupa Konseyi'ne üye başvurusunda bulunan Gürcistan'a Ahıskalıların geri dönüş sorununun çözümü üyelik şartı olarak sunulmuştur. Avrupa

---

[177] Parliamentary Assembly, "Georgia's application for membership of the Council of Europe", **209/1999**, http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16669&lang=en, Erişim Tarihi: 25.05.2020.

[178] Parliamentary Assembly, "Population movements between the states of the former USSR", **996/1993**, http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=6768&lang=EN, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

[179] Parliamentary Assembly, "Report on the humanitarian situation of the refugees and displaced persons in Armenia and Azerbaijan", **1059/1995**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=6823&lang=en, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

[180] Parliamentary Assembly, "Refugees and displaced persons in Transcaucasia", **1335/1997**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15369&lang=en, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Konseyi Parlamenter Meclisi'nin (AKPM) 1999 tarihli 209 sayılı bildirisinin 10.2(e) maddesinde *"Gürcistan'dan AK'ye üyeliğine kabulünden sonraki iki yıl içinde, Sovyet rejimi tarafından sınır dışı edilen Ahıska nüfusu için Gürcistan uyruğu hakkı da dahil olmak üzere ülkesine geri dönüş ve entegrasyona izin veren yasal bir çerçeveyi kabul etmeden önce Avrupa Konseyi'ne danışmak, üyelik kabulünden sonraki üç yıl içinde ülkesine geri dönüş ve entegrasyon sürecine başlanması ve üyelik kabulünden sonraki on iki yıl içinde Ahıska nüfusunun ülkesine geri gönderilme sürecini tamamlaması"* beklentisini belirtmiştir.[181]

Avrupa Konseyi tarafından ileri sürülen diğer üyelik şartlarla beraber Ahıskalıların geri dönüşünü sağlama şartını da kabul eden Gürcistan, 29 Nisan 1999 tarihinde Konsey'in 41. üyesi olmuştur.[182] Bu süreci 20 Mayıs 1999 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 7 Temmuz 2002 tarihinde ise Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ün mülkiyet hakkının düzenlendiği 1. maddesine bazı çekinceler ileri sürerek Gürcistan tarafından imzalanması takip etmiştir.[183]

B. Avrupa Konseyi Belgelerinde Gürcistan'ın Yükümlülüklerini Yerine Getirme Düzeyinin Denetlenmesi

AKPM tarafından yayınlanan 2001 tarihli 1257 sayılı *"Gürcistan'ın yükümlülük ve taahhütlerini yerine getirmesi"* isimli raporun 8.7. maddesinde Ahıska nüfusunun ülkesine geri dönüşü sorunuyla ilgili Avrupa Konseyi ve BMMYK ile yapılan çalışmaları hızlandırmak çağırısı yapılmıştır.[184]

---

[181] Parliamentary Assembly, "Georgia's application for membership of the Council of Europe", **209/1999,** http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16669&lang=en, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

[182] Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/portal/georgia, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

[183] Bayramov F., **Ahıska Türklerinin Anayurda Dönüş Mücadelesi ve Fergana Olaylarının Türk Medyasına Yansıması**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 51.

[184] Parliamentary Assembly, "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **1257/2001**, http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16941&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Yine AKPM tarafından yayınlanan 2002 tarihli 1570 sayılı *"Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'daki mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin durumu"* başlıklı belgenin 9. maddesinde Gürcistan'ın üstlendiği taahhüde uygun olarak Ahıskalıların geri dönüşüne ilişkin kanunu kabul etmek ve uygulamak çağırısı yapılmıştır.[185]

AKPM tarafından yayınlanan 2004 tarihi 1667 sayılı *"Rusya Federasyonu'ndaki ve bazı BDT ülkelerindeki mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin durumu"* başlıklı belgenin 8. maddesinde ise, RF'da yaşayan Ahıskalıların vatandaşsızlık statüsünün ortadan kaldırılması ve statülerinin acil olarak düzenlenmesi çağırısının yan sıra, Gürcistan'a da gönüllü olarak geri dönmek isteyen Ahıskalılara ilişkin yükümlülükleri hatırlatılmıştır.[186]

AKPM tarafından yayınlanan 2005 tarihli 1415 sayılı *"Gürcistan'ın yükümlülük ve taahhütlerini yerine getirmesi"* başlıklı raporun 9. maddesinde ise, Gürcistan hükümeti Ahıska nüfusunun geri dönüşünün 2011 yılına kadar tamamlanması amacıyla herhangi bir gecikme olmaksızın yasal, idari ve siyasi koşulların yaratılması konusunda tekrar uyarılmıştır.[187]

Ahıska halkının Gürcistan'a geri dönüşüne ilişkin önemli belgelerden birisi de sadece Ahıskalıların geri dönüşü sorununu ele almış olan 2005 tarihinde çıkarılmış 1428 sayılı *"Sürgün edilen Ahıska nüfusunun durumu"* isimli çözüm belgesidir. Belgede Konsey, geri dönüşe ilgili çeşitli konuların ele alınmasının yanı sıra, Rusya'daki Ahıskalıların geri dönüşünde temel ilkenin sürgün edilenlerin özgür seçimi olması gerektiği vurgulanmış, Ahıskalıların demografik ve sosyal durumu hakkında güvenilir

[185] Parliamentary Assembly, "Situation of refugees and displaced persons in Armenia, Azerbaijan and Georgia", **1570/2002**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17028&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

[186] Parliamentary Assembly, "Situation of refugees and displaced persons in the Russian Federation and some other CIS countries", **167/2004**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17239&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

[187] Parliamentary Assembly, "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **1415/2005**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17288&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

bir veri bulunmamasına dair endişe ifade edilmiş, Gürcistan hükümeti geri dönüş sürecini hızlandıracak somut adımlar atılması gerekildiği konusunda bir daha uyarılmıştır.[188] Benzer bir uyarıya Gürcistan'da "Gül Devrimi" yaşandıktan sonra çıkarılan 2006 tarihli 1477 sayılı *"Gürcistan'ın yükümlülük ve taahhütlerinin yerine getirilmesine ilişkin 1415 (2005) sayılı kararın uygulanması"* başlıklı AKPM belgesinin 10.3. maddesinde de yer verilmiştir.[189]

Gürcistan'ın Ahıskalıların geri dönüşünü düzenleyecek yasanın hazırlanma sürecinin öngörüldüğünden daha uzun sürmesi üzerine, Avrupa Konseyi tarafından 12-13 Temmuz 2006 tarihlerinde Strazburg'ta Gürcü yetkililerinin de katılımıyla toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonucunda hazırlanan raporda, Gürcistan'ın hazırlamış olduğu yasa tasarısında belirsizliklerin giderilmesi ve keyfi uygulamalara olanak tanıyacak ifadelerin en aza indirilmesi önerilmiştir. Gürcistan yetkilileri bu eleştiri ve önerileri kabul ederek dikkate alacaklarını taahhüt etmişlerdir.[190] Yasa taslağı eleştirilerin bazılarını dikkate almaksızın güncellenerek *"Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Cumhuriyeti'nin 5261-PC Sayılı Kanunu"* olarak Gürcistan Parlamentosu'nun onayına sunulmuş ve 11 Temmuz 2007 tarihinde parlamentoda görüşülen yasa taslağı, 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir.[191]

Geri dönüş yasasında, Ahıskalıların Gürcistan'da hangi haklara ve hukuka sahip olacakları, askerlik, çalışma, sağlık ve sosyal güvenlik, emlak, sivil toplum örgütlenmesi

[188] Parliamentary Assembly, "The situation of the deported Meskhetian population", **1428/2005**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17312&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.
[189] Parliamentary Assembly, "Implementation of Resolution 1415 (2005) on the honouring of obligations and commitments by Georgia", **1477/2006**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17398&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.
[190] Aydıngün A. ve Aydıngün İ., 2014, s. 80.
[191] Hasanoğlu İ., 2015, s. 42; Aydıngün A. ve Aydıngün İ., 2014, s. 80-81.

ve eğitim meseleleriyle ilgili bir düzenlemeye yer verilmemesi yasanın önemli eksikleri olmuştur.[192]

AKPM'in tarafından yayınlanan 2008 tarihli 1603 sayılı *"Gürcistan'ın yükümlülük ve taahhütlerini yerine getirmesi"* başlıklı belgenin 10. maddesinde Gürcistan'ın Konsey'le yakın işbirliği sonucunda *"Gürcistan'dan zorla Sürgüne Gönderilen Kişilerin Geri Gönderilmesine İlişkin Kanunu"*nun kabul edildiği belirtilmiş, 19. maddede ise, Gürcistan hükümetine Ahıska nüfusunun geri dönüş çalışmalarını koordine etmek için kurulmuş Geri Dönüş Komisyonu'nun faaliyetlerini sürdürmek, sorunla ilgili uluslararası yardım istemek ve süreci 2011 yılına kadar tamamlamasına çağırı yapılmıştır.[193]

AKPM İzleme Komitesi[194] tarafından hazırlanan 24 Haziran 2010 tarihli raporun 36. maddesinde, Gürcistan makamları tarafından sağlanan rakamlara göre, son başvuru tarihine kadar alınan başvuru sayısının 5.806 kişi olması ve bunların çoğunun Azerbaycan'dan geldiği, oysa bu rakamın Ahıska örgütlerinin öngördüğünden çok daha düşük olduğu belirtilmiştir. RF'dan hiçbir başvurunun kaydedilmemiş, ancak Ahıska örgütleri Rusça yaklaşık 2.000 başvuru gönderildiğini iddia etmekteler. Kanuna göre tüm başvuruların Gürcüce veya İngilizce yapılması gerektiğinden bunun bir soruna neden olduğu belirtilmiştir. 38. maddede ise, Ahıskalıların şimdi ağırlıklı olarak Ermenilerin yaşadığı Samstskhe bölgesinden ihraç edildikleri ve bu topluluk içerisinde geri dönüş sürecine karşı büyük bir düşmanlığın olduğu belirtilmiştir. Hükümet, gelecekteki olası yanlış anlamaları ve gerilimleri önlemek için hem gelecekteki geri dönenlere hem de Gürcistan halkına yönelik, muhtemelen uluslararası toplumun desteğiyle bir bilinçlendirme kampanyası başlatmayı tartışmakta olduğu yer almıştır. Bununla beraber,

[192] Hasanoğlu İ., 2015, s. 42-43.
[193] Parliamentary Assembly, "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **1503/2008**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17629&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.
[194] Avrupa Konseyi Üye Devletleri Tarafından Yükümlülük ve Taahhütlerin Onurlandırılması Komitesi.

40. maddede, Gürcistan Hükümeti'nin herhangi bir uygulamanın sadece teknik gerekçelerle reddedilmesini önlemek için yetkilileri formaliteler ve evrak işleri konusunda maksimum esneklik göstermeye çağırıda bulunulmuştur.[195]

İzleme Komitesi tarafından hazırlanan 2011 tarihli 12554 sayılı bir başka raporda ise, Ahıska örgütlerinin Konsey'e, Gürcistan makamları tarafından alınan başvuru sayısının Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıska sayısının sadece küçük bir yüzdesini temsil ettiğini bildirmeleri, onların görüşüne göre, az sayıda başvurunun nedenleri, diğerlerinin yanı sıra, başvuru sürecine aşina olmamaları ve uyması zor olan idari gerekliliklerin sonucu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu örgütler, ülkesine geri gönderme prosedürü dışında Gürcistan'a göç etmeye çalışan Ahıskaların aynı ülkelerden olan Ahıskalı olmayan göçmenlerden daha fazla engelle karşı karşıya olduklarını bildirmişlerdir. Raporda aynı zamanda, Gürcistan'a dönmeye karar verenlerin vatansız olabileceğine dair korkular var olduğu, buna karşılık, Gürcistan Hükümeti, Mart 2010'da, ülkesine geri dönüş statüsü olan herhangi bir kişinin vatandaşlıktan çıkma olasılığını dışlayan *"Geri Dönüş Durumundan Yararlanan Kişilere Basitleştirilmiş Prosedür Yoluyla Gürcistan Vatandaşlığının Verilmesine İlişkin Kararname"*yi kabul ettiği belirtilmiştir.[196]

Yine İzleme Komitesi tarafından hazırlanan 2014 tarihli 13588 sayılı *"Gürcistan'daki demokratik kurumların işleyişi"* başlıklı raporun 15. maddesinde, Konsey Meclisi'nin, Gürcistan'ın sürdürdüğü geri dönüş programının, geri dönüşü gerçekten kolaylaştırmaya değil, çoğunlukla uygun başvuru sahiplerine yasal bir ülkeye geri dönme statüsü sağlamaya odaklandığını düşündüğünü belirtilmiştir. Geri dönüş statüsü kazananlara vatandaşlık verilmesindeki uzun gecikmelere de vurgu yapılmıştır.

[195] Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "Honouring of obligations and commitments by Georgia" **AS/Mon(2010)24 rev**, http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100624_amondoc24rev_2010.pdf, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

[196] Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **12554/2011**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12656&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Raporun 122. maddesinde ise, Gürcistan makamları tarafından 9350 kişinin geri dönmesi için toplam 5841 başvurunun kaydedildiği, ancak sadece 1500 kişiye geri dönüş statüsü verildiği belirtilmiştir. Şimdiye kadar bu statüyü kazananlar arasından da çok az sayıda kişinin geri dönüşünün gerçekleştirilmiştir. Gürcistan tarafından bu sayının az olması arasında geri dönüşü gerçekleştirilmesinin yüksek maliyet talep etmesinin de bulunduğu çeşitli nedenlerle açıklanmıştır. Fakat geri dönenlerin de çok az bir kısmına vatandaşlık verilmiştir.[197]

Avrupa Konseyi'nin 2015 yılında yayınlanan daha iki belgesinde ise, Gürcistan Hükümeti geri dönüş statüsü kazananlara vatandaşlık verilmesindeki uzun gecikmelerle ilgili tekrar uyarılmış, bu bağlamda Gürcistan Hükümeti tarafından bir *"Geri Dönüş Devlet Stratejisi"*nin kabul edilmesini memnuniyetle karşılasa da, bu stratejinin uygulanmasını sağlamak için gerçekçi bir eylem planının eşlik etmesi önemli olduğuna vurgu yapmıştır.[198]

İzleme Komitesi tarafından yayınlanan 2017 tarihli 14213 sayılı daha bir raporda ise, Ahıska nüfusunun geri dönüşü konusunda Gürcistan Hükümeti'nin *"Ahıskaların Geri Dönüşü ve Yeniden Bütünleşmesi için bir Kurumlar Arası Eylem Planı"*nı kabul etmesini ve geri dönüş statüsü talebini desteklemek için belgesel kanıt sağlama süresinin iki yıldan beş yıla çıkarıldığını memnuniyetle karşılandığını belirtmiş, sürgün edilmiş ve Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıskalıların tamamının nesnel şansa sahip olmasını sağlamak için ek politikalar formüle etmesini tavsiye etmiştir.[199]

---

[197] Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "The functioning of democratic institutions in Georgia", **13588/2014**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21123&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

[198] Parliamentary Assembly, "The functioning of democratic institutions in Georgia", **Resolution 2015 (2014) Final version**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21275&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020; Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "The progress of the Assembly's monitoring procedure (October 2014-August 2015)", **13868/2015**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=22018&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

[199] Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "The progress of the Assembly's monitoring procedure (September

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜRCİSTAN ULUSAL HUKUKU BAĞLAMINDA GERİ DÖNÜŞ SORUNU

I. 5261 SAYILI VE 11 TEMMUZ 2007 TARİHLİ GERİ DÖNÜŞ KANUNU

A. Kanunun Hazırlanma Süreci ve Kanunda Düzenlenen Meseleler

Gürcistan Parlamentosu tarafından 11 Temmuz 2007 tarihinde kabul edilerek 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe giren söz konusu yasanın tam ismi "*Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kanunu*"[200] şeklindedir.

Kanunun hazırlanarak kabul edilmesi, Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne üyelik şartlarından birisi olmuş, ancak 1999 yılında Konsey'e üye olan Gürcistan, yasanı 2 yıl içerisinde kabul edeceğine dair taaddütte bulunmasına rağmen yasanın kabulü 2007 tarihine kadar uzamıştır. Gürcistan hükümeti Konsey tarafından yasa taslağına yönelik eleştirileri dikkate almışsa da, bu eleştirilerin tamamını ele almayacak şekilde düzeltmeler yaparak yürürlüğe sokmuştur.[201] Yasa 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmiş, fakat başvuru süreci 5 aylık gecikmeyle Mayıs 2008'de başlamıştır.[202]

Kanunun 1. maddesinde amacın 20. yüzyılın 40'lı yıllarında sürgün edilen şahısların Gürcistan'a geri dönüşü için hukuki mekanizmalar oluşturmak ve tarihi adaleti yerine getirme olarak belirlenmiştir. Bununla beraber, geri dönüşün gönüllülük prensibine dayandığı ve kademeli şekilde gerçekleştirileceği eklenmiştir.

2015-December 2016) and the periodic review of the honouring of obligations by Austria, the Czech Republic, Denmark, Finland, France and Germany", **14213/2017**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23246&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

[200] 5261 sayılı Kanun'un incelenmesinde Eda Alpbaz tarafından tez çalışmasında kullanılan noter onaylı çeviri esas alınmıştır. *Bkz.*, Alpbaz E., 2018, s. 92-97; Kanun'un ingilizce metni için bkz., **On the Repatriation of Persons Involuntarily Displaced by the Former USSR from the Georgian SSR (The Soviet Socialist Republic of Georgia) in the 1940's** https://ma tsne.gov.ge/en/document/view/22558?p ublication=6, Erişim Tarihi: 01.12.2020.

[201] Aydıngün A. ve Aydıngün İ., 2014, s. 80.

[202] Keskin S. ve Gürsoy H.E., "Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar", **International Crimes and History**, 2017, S.18, s. 36.

Madde 2'de, yasada kullanılan terimlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Burada üç terimin tanımı önem taşımaktadır. *"Zorla sürgüne gönderilen şahıs"* terimi ile 20. yüzyılın 40'lı yıllarında Sovyetler Birliği Savunma Devlet Komitesi'nin 31 Temmuz 1944 tarihli ve 6279 cc sayılı kararı gereği Gürcistan Cumhuriyeti'nden eski SSCB'nin diğer Cumhuriyetlerine zorla sürgüne gönderilen kişiler kastedilmektedir. *"Geri dönen statüsünü almak isteyen şahıs"* terimi ile işbu kanunda belirlenen usuller çerçevesinde statüyü almak isteyen olarak kaydedilen kişilere kastedilmektedir. *"Geri dönen"* terimiyle ise, söz konusu kanunda belirlenen usuller bağlamında statüyü kazanan kişiler kastedilmektedir.

Madde 3'de geri dönüş hakkını kazanmak için başvuru hakkı tanınan kişilerle ilgili hüküm yer almıştır. Maddenin 1. fıkrasına göre, *"İşbu Kanun'la belirlenen şekilde geri dönen statüsünü kazanmak için başvuru yapma hakkı olan şahıs zorunlu olarak sürgüne maruz kalmış kişi ve doğrudan onun soyundan olanlardır."* 2. fıkraya göre ise, *"Bu maddenin 1. paragrafında öngörülen kişilerin eşleri ve/veya yetişkin olmayan çocukları, bu statünü yalnızca bu maddenin 1. paragrafında öngörülen bir kişinin, geri dönüş statüsü kazanmak için başvuruda bulunması ve böyle bir kişinin eşinin ve/veya yetişkin olmayan çocuklarına uygulanmasına rıza göstermesi durumunda kazanacaklar."*

Madde 4'te, başvurunun yapılmasına ilişkin usul belirlenmiştir. 1. fıkrada başvurulacak idari makamlar sıralanmış, 2. fıkrada ise, başvuracak kişinin temin etmesi gereken belgeler aşağıdaki gibi sıralanmıştır: *a)* Sürgün belgesi; *b)* Başvuran kişinin vatandaşı olduğu veya daimi oturma izni ile ikamet ettiği ülkenin mevzuatı gereğince düzenlenen ve geçerli olan kimlik; *c)* Doğum belgesi; *d)* İkamet belgesi *e)* Adli sicil kaydı; *f)* Medeni hal ve / veya akrabalık ilişkisini belgeleyen belgeler (evlilik belgesi, boşanma belgesi ve çocuk doğum belgesi dâhil); *g)* Sağlık raporu *(İptal edilmiştir – 1.12.2009)*; *h)* Başvuru sahibinin kişisel bilgileri ile birlikte vatandaşlık bilgileri ve bildiği diller hakkında bilgi içeren özgeçmiş; *i)* İşbu Kanunun 3. maddesinin 2. fıkrasında

öngörülen durumlarda zorla yerinden edilmiş kişinin veya doğrudan onun soyundan gelen kişinin geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla yapılan başvuru e ayrıca, eşi ve yetişkin olmayan çocukları tarafından geri dönen statüsünü kazanmak üzere başvuruda sunulması için işbu kanunun 3. maddesi ve 1. fıkrasında belirlenen kişinin rıza belgesi; *j)* Mali durum ve mülkiyet durumu hakkında bilgi. Maddenin 3. fıkrasında, başvuran kişinin istediği takdirde kendisinin geri dönüşü, adaptasyonu ve entegrasyonuna destek verebilecek başka belgeleri de ekleyebileceği belirtilmiştir.

Maddenin 4. fıkrasında ise, işbu maddenin 2. ve 3. fıkralarında belirlenen belgelerin Gürcüce veya İngilizce ibraz edilmesi veya başka bir dilde sunulduğu takdirde Gürcüce veya İngilizce onaylanmış bir çeviri ile beraber ibraz edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Maddenin 6. fıkrası gereğince, 2. fıkrada öngörülen herhangi bir belgenin temin edilmesi mümkün olmadığı takdirde başvuruda bulunan kişi söz konusu belgenin kendisine bağlı olmayan nedenlerden dolayı temin edilemediğini ispatlamakta yükümlüdür.

Maddenin 7. fıkrasında ise, başvurunun yapılacağı son tarih 1 Temmuz 2009 tarihi olarak belirlenmişse de, sonradan geçici 11. madde ile bu tarih 1 Ocak 2010 tarihine kadar uzatılmıştır.

Madde 5'te, geri dönen statüsünün kazanılmasına ilişkin başvurunun kayıt edilme süreciyle ilgili hükümler yer almaktadır. 1. fıkraya göre, işbu kanunda öngörülen usullere uygun şekilde sunulan başvurular kayıt edilerek onlara kayıt numarası verilir. 2. fıkrada başvurunun, başvuru ve ekindeki belgelerde eksiklik bulunmadığı takdirde kayıt edileceği, 3. fıkrada ise, belgelerde eksiklik bulunacağı durumda idari makam tarafından başvuruda bulunan kişiye bilgi verilerek söz konusu hatanın düzeltilmesi için 3 aya kadar süre tanınacağı belirtilmiştir. Eksik ve hatalı belgeler 3 ay süre içerisinde eksiksiz olarak ibraz edilmediği takdirde, söz konusu belgeler başvuruda bulunan kişiye iade edileceği ve son başvuru tarihine kadar tekrar başvuru yapılabileceği *(4. ve 5. fıkra)* belirtilmiştir.

Madde 6'da, başvurunun değerlendirilmesi sürecine ilişkin hükümler yer almıştır. Başvuru ve ek belgelerin idari makamın bilgi bankasına işleneceği ve bu başvuruların incelenmesine 1 Ocak 2010 tarihinden [203] itibaren başlanılacağı *(1. ve 2. fıkra)* belirtilmiştir. Başvuru dilekçelerinin idari makam tarafından ayrı ayrı değerlendirileceği, bir ailenin başvuru dilekçeleri aile birliği unsuru esas alınarak birlikte *(3. fıkra)* değerlendirilecektir. İdari makamlar tarafından kendi yetkileri çerçevesinde, geri dönen statüsünü almak isteyen kişiye statünün verilmesinin uygun bulunup bulunmadığı konusunda gerekçeli görüş *(4. fıkra)* bildirilecektir.

Madde 7'de, başvuruda bulunan kişilerin geri dönen statüsü kazanmasına ilişkin dilekçelerin incelenmesinin ek prosedürleri yer almıştır. Gürcistan Hükümeti, geri dönen statüsü verilmesinin incelenmesinde ek talepler belirleme hakkına sahiptir *(1. fıkra)* ve bu statüsü almak isteyen kişilerin topluma entegrasyonu konusuyla bağlantılı olarak zorunlu mülakat ve yazılı sınava tabi utulması da *(2. fıkra)* istene bilinmektedir. Ayrıca, geri dönen statüsünün verilmesi konusunda Gürcüce bilen kişilere öncelik tanınacağı *(3. fıkra)* belirtilmiştir. Başvuru sahibi tarafından ibraz edilen belgelerin incelenmesi zamanı kasıtlı olarak doğru olmayan bilgilerin sunulduğunun tespit edilmesi durumunda başvuru sahibinin dilekçesi değerlendirilmeyecektir *(4. fıkra)*. Ayrıca, başvuru dilekçelerinin değerlendirilmesiyle ilgili işlemler için Gürcistan Genel İdari Mevzuatının hükümlerinin geçerli olmadığı da *(5. fıkra)* belirtilmiştir.

Madde 8'de, geri dönen statüsünün verilmesine ilişkin hükümler düzenlenmiştir. İlgili makamlardan gerekli bilgilerin alınması ve incelenmesinden sonra, 7. maddede öngörülen işlemlerin sonucuna göre, idari makam *(Bakanlık)* başvuru sahibine geri dönen statüsünün verilmesi veya verilmemesi konusunda bir sonuç raporu hazırlanacak *(1. fıkra)* ve Gürcistan Mülteciler ve İskân Bakanının ilgili Kararı çıktıktan 20 gün içerisinde

[203] Önce başvuruların değerlendirilmesi sürecinin 1 Ocak 2009 tarihinden başlanılması öngörülse de, 17 Temmuz 2009 tarihi değişiklikten sonra, bu tarih 1 Ocak 2010'a çekilmştir.

başvuru sahibine geri dönen statüsünün verildiği veya verilmediği konusunda bilgi verilecektir *(2. fıkra)*. Yasa koyucu tarafından Geri dönen statüsünün verilmesi veya verilmemesi konusunda idari-hukuki belgeye yönelik Gürcistan Genel İdari Mevzuatının 177. ve 178. maddeleri, 3. kısmının geçerli olmadığı *(3. fıkra)* da hükme bağlanmıştır. Geri dönen statüsünün verilmesi durumunda 1 ay içerisinde başvuru sahibine geri dönen statüsünü gösterir belgenin verilmesi *(4. fıkra)* öngörülmüştür.

Madde 9'da geri dönen statüsü alan kişinin Gürcistan vatandaşlığına geçme prosedürü düzenlenmiştir. Yasaya göre, Gürcistan Vatandaşlığı Hakkında Gürcistan İç Mevzuatının 27.1. maddesinde belirlenen usulle geri dönen statüsü, ilgili kişiye Gürcistan vatandaşlığı alma hakkı vermektedir *(1. fıkra)*. Geri dönen statüsü kazanan kişinin, bu statüsü kazandıktan sonra 6 ay içerisinde, geri dönen statüsünün alındığı tarihte vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığını reddettiğini ispatlayan belgelerin idari makama ibraz etmesi (2. fıkra) gerekmektedir. Ayrıca, geri dönen statüsü kazanan kişi, bu statüyü kazandıktan sonra 1 yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığının alınmasına ilişkin talepleri yerine getirmelidir *(3. fıkra)*.

Madde 10'da, geri dönen statüsü almış kişinin bu statüsünün askıya alınması veya iptal edilmesine ilişkin hükümler yer almıştır. Söz konusu statüyü kazanan kişi, bu statüyü kazandıktan sonra suç işlemesi durumunda emniyet organları tarafından dosyanın kapatılmasına veya mahkeme tarafından bu kişi lehine karar alınmasına kadar kişinin geri dönen statüsü askıya alınabilecektir *(1. fıkra)*. Maddenin 2. fıkrasında, geri dönen statüsünün iptal edileceği durumlar sıralanmıştır: *a)* Kendi dilekçesine istinaden; *b)* Gürcistan veya yabancı ülke vatandaşlığına geçmesi durumunda; *c)* Geri dönen statüsü alındıktan sonra 6 ay içerisinde yabancı ülke vatandaşlığından çıkmaması veya geri dönen statüsü alındıktan sonra 1 yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığının alınmasına ilişkin taleplerin yerine getirilmemesi durumunda; *d)* Geri dönen statüsü aldıktan sonra, statünün alınmasını engelleyen bir durum ortaya çıktığında; *e)* Kişi tarafından geri dönen

statüsünün alınması amacıyla kasıtlı olarak doğru olmayan veya eksik bilgilerin sunulmuş olduğunun, geri dönen statüsü alındıktan sonra tespit edilmesi durumunda; *f)* Kişi aleyhine verilen kararın yasal olarak kesinleşmesi durumunda; *g)* Mahkeme kararıyla şahsın kaybolduğuna ve öldüğüne hükmedilmesi durumunda; *h)* Ölüm halinde.

Statünün askıya alınması veya iptal edilmesine ilişkin karar ise Gürcistan Mülteciler ve İskân Bakanlığı tarafından alınacaktır *(3. fıkra)*.

Madde 11'de, yasanın yürürlüğe girmesine ilişkin gerekli işlemler yer almış ve Gürcistan Hükümeti tarafından geri dönen statüsü alacak kişilere Gürcistan Vatandaşlığının kolay usulle verilmesine ilişkin kararname çıkarılacağı *(1. fıkra)* hükme bağlanmıştır. Madde 12'de ise, yasanın yürürlüğe girmesine ilişkin tarihler belirlenmiştir.

B. Kanuna Yönelik Eleştiriler

1. Kanunun Adı Meselesi

Ahıskalıların Gürcistan'a geri dönüşünü düzenleyen 2007 tarihli 5261 sayılı kanunun tam ismi, *"Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Sürgüne Gönderilen Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Kanunu"* şeklindedir. İlgili bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, Ahıskalıların sürgün edilmesine ilişkin Temmuz 1944 tarihli SSCB DSK kararında, sürgün edilecek kişilerin milliyetleri açıkça *"Türkler, Kürtler ve Hemşinler"*[204] olarak gösterildiği halde bu, geri dönüş yasasına yansımamıştır. Nitekim sürgün zamanı yanlışlıkla sürgüne maruz kalan etnik Gürcülerin Orta Asya'dan geri gönderilmesi ve yine yanlışlıkla Gürcü zannedilerek sürgün eylemi dışında kalan Türklerin sonradan trenle sürgün kamplarına gönderildiğine dair SSCB yetkilileri arasındaki yazışma belgeleri de bilinmektedir.[205] Tüm bunlar,

[204] Bugay N.F. ve Gonov A.M., 2003, s.610. *Bkz.*, Ek: 1.
[205] Uravelli O., 2017, s. 44.

sürgünün etnik prensiplere dayanılarak gerçekleştiğini ortaya koysa da, geri dönüş yasasının isminde bu konuya değinilmemiş, sürgüne maruz kalanların etnik aidiyetlerine atıf yapılmamıştır. Ayrıca, Avrupa Konseyi belgelerinde söz konusu sürgüne maruz kalan nüfusa *"Meskhetians"* veya *"Meskhetian Turks"* olarak değinilmesine rağmen, geri dönüş yasasında bu kelimelere de yer verilmemiştir. Geri dönüş yasasının felsefesinin geri dönme hakkını kazanan Ahıskalıları Gürcüleştirme olduğunu düşünen yazarlar da var olmaktadır. [206] Zira bazı Gürcü siyasilerinin Ahıskalıların Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü, Gürcü toplum yapısı ve kültürünü tehdit eden yabancılar olarak görmesi AKPM ve Konsey'in Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi üyesi *Boris Cilevics* tarafından da dile getirilmiştir.[207]

2. Başvuru Hakkı Tanınanlara İlişkin Sorunlar

Kanunun 3. maddesinde Başvuru sahibi tarafından gerekli başvuru yapıldığı takdirde onun eşine ve yetişkin olmayan çocuklarına da geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla başvuruda bulunma hakkı verileceği belirtilse de, bu uygulamada sorunlar çıkarmaktadır. Nitekim ebeveynleri başvuruda bulundukları zaman daha yetişkinlik yaşına ulaşmayan çocuklar, sürecin uzamasıyla yaş sınırını geçmiş ve tekraren başvuru yapmak zorunda kalmışlardır. Bu sorun aynı aile içerisinde, birden fazla başvuru sürecinin yaşanmasına neden olmuş ve söz konusu yasa maddesi tam olarak işletilememiştir.[208] Ayrıca, yasanın 3. maddesinde *(2. fikra)* başvuru hakkına sahip olan şahısların eşleri ve yetişkin olmayan çocukları yalnız şahsın kendisi başvurduğu durumlarda ve onun rızası ile ilgili statüyü almak için başvura bilirler. Yasada başvuru sürecinin 1 Ocak 2010 tarihiyle sınırlandırılması hükme bağlandığından yetişkin olmayan

[206] Oganesyan G., "Politika Turcii i Gruzii v Otnoshenii Problemı Turok-Meskhetincev", **Kantegh**, S. 3, 2011, s. 176.
[207] Seferoğlu P., "Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşü Yolundaki Gelişmeler", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 3, 2005, s. 14.
[208] Keskin S., Tulun M.O. ve Yılmaz A., "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum". A. Aydıngün, A. Asker ve A. Şir (Ed.), **Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik**, Siyaset. AVİM, 2016, s. 303.

herhangi bir çocuğun başvuru hakkına sahip ebeveyni başvurmazsa veya rıza göstermediği durumda çocuk yetişkin yaşa geldiğinde başvuru süreci tamamlandığından söz konusu haktan yararlanamayacaktır. Bir başka ifadeyle, yasanın başvuru sürecini zaman bakımından kısıtlı tutması bahsi geçen durumda bulunan hak sahiplerinin gelecek başvurularını engellemektedir. Bununla da yerinden edilerek sürgün şahısların soyundan gelen, yasada belirlenmiş son başvuru tarihine kadar yetişkin olmayan ve ebeveyni tarafından da başvuru yapılmadığı/rıza gösterilmediği taktirde yasadan yararlanamayan kişilerin yetişkin olduktan sonra başvuru süreci tamamlandığı için ilgili haktan yararlanamadığı durum ortaya çıkmaktadır.

3. Başvurunun Yapılma Usulüne İlişkin Sorunlar

Kanunun 4. maddesinde başvuru sahibinin ibraz etmesi gereken belgeler içerisinde bazılarının temin edilmesi mümkün olmamaktadır. Örneğin, başvuru sahibinden sürgün belgesinin talep edilmesi *(Madde 4.2a)* yasanın etkililiğini engelleyen başlıca nedenlerdendir. Söz konusu belge yalnız Petersburg ve Gürcistan'daki arşivlerde bulunmaktadır. Gürcistan arşivi açmamakta, Petersburg'takı arşivlere ise ulaşılması yalnız kayırmacılıkla mümkündür. Daha sonra Gürcistan devleti tarafından arşiv çalışmalarının başlatıldığı söylense de, söz konusu belgenin temin edilmesinde zorluklar devam etmektedir. [209] Böylesi bir durumda, birçok başvuru sahibi yasadan faydalanamamaktadır.

Kanunun etkililiğini azaltan bir diğer sorun, ibraz olunması talep edilen doğum belgesinin *(Madde 4.2.c),* ikametgâh belgesinin *(Madde 4.2.d)* ve nikah belgesinin *(Madde 4.2.f)* Rusya'nın Krasnodar bölgesinde yaşayan Ahıskalılar tarafından temin edilmesi konusunda zorluk yaşanmasıdır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, adı geçen bölgede yaşayan Ahıskalılara ikametgâh belgesi *(propiska)* verilmediğinden, doğumlar

[209] Keskin S., Tulun M.O. ve Yılmaz A., 2016, s. 304.

ve evlilikler kaydedilemediğinden söz konusu belgelerin temin edilmesini imkânsız kılmış ve birçok kişi de bu nedenle yasadan faydalanamamıştır.[210]

Kanunda öngörülen belgelerin Gürcüce veya İngilizce ibraz edilmesi gerektiğine ilişkin hüküm de *(Madde 4.4)* geri dönen statüsünü kazanmak isteyenlerin başvurularını engelleyen hususlardandır. Zira Ahıskalıların çoğu Gürcüce ve İngilizceyi bilmemektedir.[211] Bu iki dilin yanı sıra Ahıskalıların çoğunluğunun bildiği Rusça veya Türkçe başvuruda bulunma imkânı sağlanacağı durumda yasadan daha çok kişi faydalanabilecekti.

4. Başvurunun İncelenme Sürecinde Ortaya Çıkan Sorunlar

Kanunun uygulanmasında soruna neden olan diğer bir husus ise, başvuru sürecine ilişkin belirsiz düzenlenmelerin idarenin keyfi uygulamalarına olasılık bırakmasıdır. Nitekim yasanın 7. maddesinde, geri dönen statüsü almak isteyen kişinin geri dönen statüsünü kazanmasıyla ilgili başvuru dilekçesinin değerlendirilmesine ilişkin ek prosedürler belirtilmiştir. Söz konusu maddede, ister Gürcistan Hükümeti'nin geri dönen statüsü verilmesi için ek taleplerde bulunabileceği *(Madde 7.1)*, isterse de topluma uyum sağlamasının belirlenmesi amacıyla zorunlu mülakat ve yazılı sınava tabi tutulmasıyla *(Madde 7.2)* belirsiz bir düzenleme olarak idarenin takdirine müsait alan bırakılmış ve keyfi uygulamalara açık bir durum yaratmıştır.[212] Ayrıca, Orta Asya ülkelerinde yaşayan ve yasadan yararlanabilecek kişilerin geri dönen statüsünü kazanıp kazanamayacağı daha belli olmadığı halde mülakat veya sınav için Gürcistan'a gelmesi gerçekçi görünmemektedir.[213] Bu durum başvuru sayısına da kendi etkisini yansıtmıştır.

[210] Aydıngün A., "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü", **ASAM Bakış**, Rapor No: 6, Ankara, 2008, s. 9.
[211] Uravelli O., 2017, s. 139; Keskin S., Tulun M.O. ve Yılmaz A., 2016, s. 304.
[212] Alpbaz E., 2018, s. 51.
[213] Uravelli O., 2017, s. 140.

5. Gürcistan Vatandaşlığı Alınmasına İlişkin Sorunlar

Geri dönüş süreci haklarının iade edilmesini isteyen şahısların geri dönen statüsü kazanmak için başvuru gerçekleştirmesi, geri dönen statüsü alması, şartlı vatandaşlık alması, daha sonra ise kesin vatandaşlık alması gibi kademelerden oluşmaktadır. Başvuruyla başlanan sürecin statüsü kazanan şahsa kesin Gürcistan vatandaşlığı verilmesi bu sürecin son aşaması konumunda yer almaktadır. Yasanın 6. maddesinin 3. fıkrasında başvuruların aile birliği unsuru esas alınarak, bir ailenin başvuru dilekçelerinin birlikte değerlendirilmesi hükme bağlanmıştır. Bu, kanunun olumlu taraflarından biri olarak değerlendirilse de, uygulamada etkili olamamıştır. Şöyle ki, Gürcistan'ın kanuna yansıttığı Avrupa temelli aile kavramı Ahıskalıların aile yapısıyla uyuşmamaktadır. Kanunda kastedilen aile kavramı çağdaş çekirdek aileni temel almasına karşın, Gürcistan'a tüm aile fertleriyle beraber dönmek isteyen Ahıskalıların aile kavramı daha geniş kapsama sahiptir. Gürcistan devleti başvuruları çekirdek aile temeline dayanarak ve Ahıskalıların geleneksel aile yapısını dışlayarak değerlendirmektedir. Bundan ötesi, çekirdek aile mensuplarından bile sadece bazılarına geri dönen statüsü verildiği de malumdur. Yukarıda bahsi geçen durumlar Kanunun etkililiğini önemli ölçüde azaltmaktadır.[214]

Sürecin son aşaması olan Gürcistan vatandaşlığını elde etme prosedürü sırasında ilgili kişinin birtakım hak kaybına maruz kalma olasılığıyla karşı karşıya kalması da yasanın eleştirilen noktalarındandır. Şöyle ki, yasanın ilk halinde 9. maddenin 2. fıkrası gereğince, başvuru sahibi Geri dönen statüsü kazandıktan sonra 6 ay içerisinde, söz konusu statünün alındığı tarihte vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığını reddettiğini ispatlayan belgelerin idareye ibraz etmesi gerektiği hükme bağlanmıştı. Yine yasanın ilk halinde maddenin 3. fıkrasında Geri dönen statüsü elde eden kişi tarafından, statüyü kazandıktan sonra 1 yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığının alınmasıyla ilgili taleplerin

[214] Keskin S., Tulun M.O. ve Yılmaz A., 2016, s. 305.

yerine getirilmesinin gerektiği belirtilmişti. Geri dönen statüsünü elde eden kişinin Gürcistan vatandaşlığını elde edebilme süresi belirtilmediğinden vatandaşı olduğu devletin vatandaşlığından çıkacak hak sahibinin devletsiz kalma ihtimali belirmiş ve ilgili kişinin hak kaybına uğraması durumu söz konusu olmuştur. 1 Aralık 2009 tarihinde yasanın güncelleştirilmesiyle 2. fıkra *"Geri dönen statüsü alan kişi, Gürcistan'a dönmezden en geç 1 ay önce Gürcistan Hükümeti tarafından belirlenen form doğrultusunda sağlık durumunu gösteren belgeyi ilgili temsilciliğe ibraz etmesi gerekmektedir"* şeklinde değiştirilmiş, 3. fıkra ise iptal edilmiştir. Fakat ileride de ayrıca inceleyeceğimiz 30 Mart 2010 tarihli 87 sayılı hükümet kararında *(Madde 4 ve 5)* geri dönen statüsü alan kişinin vatandaşlığında bulunduğu ülkenin vatandaşlığından çıktığına dair belgeyi Gürcistan ilgili idari makamına ibraz etmesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, 1 Aralık 2009 tarihli güncellemeyle hak sahibinin bulunduğu ülkenin vatandaşlığından çıkma zorunluluğu yasadan çıkarılsa da 30 Mart 2010 tarihli hükümet kararında yeniden hükme bağlanmıştır ki, bu husus başvuru sayısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Kanunun etkililiğini azaltan diğer bir husus ise, başka devletin vatandaşlığında bulunan Ahıskalıların geri dönen statüsü aldıktan sonra yaşadıkları ülkenin vatandaşlığından çıkarak Gürcistan'a döndükten sonra sosyal haklarının Gürcistan devleti tarafından temin edilmesi konusundaki belirsizliktir. Söz konusu kanunun Ahıskalıların bulundukları ülkelerle herhangi bir hukuki bağlantısı olmadığından Gürcistan'a dönecek ve çifte vatandaş da olamayacak kişilerin vatandaşlığından çıkmış olduğu ülkedeki kazanılmış olan hakları kaybedilmiş olacaktır. Öreğin, Azerbaycan'da yaşayan ve geri dönen statüsü kazanmış bir Ahıskalının Gürcistan'a döndüğü ve Azerbaycan vatandaşlığını kaybettiği durumda çifte vatandaş olamaması nedeniyle Azerbaycan'daki emeklilik ve diğer sosyal güvenceler, emlak alış verişi de dâhil olmakla

kazanılmış diğer hakları kaybedilmiş olacaktır.[215] Ayrıca Azerbaycan'daki emeklilik maaşlarının Gürcistan'a göre yüksek olması da Ahıskalıların Azerbaycan vatandaşlığından çıkmasında isteksizliklerini etkileyen nedenlerdendir. Dahası, Azerbaycan vatandaşlığından çıkılması için kişi başına 110 manat ödenmesi koşulu da Ahıskalılar için zorluk oluşturmaktadır. Gürcistan yetkilileri bu zorluluğun kaynağının Azerbaycan'a bağlı olduğu ve Gürcistan devletini ilgilendirmediğini belirtmişlerdir.[216] Yukarıda belirtilen sorunlar sadece Azerbaycan'da yaşayan Ahıskalıları değil, diğer ülke vatandaşlığında bulunan ve geri dönmek isteyen tüm Ahıskalılar için zorluk oluşturmaktadır. Zira yıllarca farklı ülkelerde yaşayarak çalışan Ahıskalıların geri dönen statüsü kazanarak Gürcistan'a döndükten sonra sosyal haklarının nasıl temin edileceği konusundaki belirsizliğe geri dönüş yasası çözüm getirememiştir.

6. İtiraz Merciinin Olmaması

Kanunun olumsuz taraflarından biri de on iki maddeden oluşan kanunda itiraz merciinin öngörülmemesidir. Söz konusu kanunla öngörülmüş hakların geçekleştirilmesinde başvuru sahiplerinin ilgili statüyü veya Gürcistan vatandaşlığının kazanmasına ilişkin yasayla öngörülmüş hakları ihlal edildiği takdirde hak sahibinin başvura bileceği herhangi bir üst mercii yasada belirlenmemiştir. Bir başka ifadeyle, kanunda belirlenen haklardan yararlanmak isteyen şahıs etkili başvuru hakkından yoksun bırakılmıştır.

[215] O. Uraveli ile mülakat, 07 Haziran 2020.
[216] Keskin S., Tulun M.O. ve Yılmaz A., 2016, s. 312.

C. **276 SAYILI VE 17 ARALIK 2007 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI**

Geri dönüş kanununun kabulünü takip eden süreçte Gürcistan Hükümeti tarafından 17 Aralık 2007 tarihinde 276 sayılı *"Geri Dönüş Statüsünün Verilmesine Dair Değerlendirmelerin Yapılması İle İlgili Olarak Ek Taleplerin İstenmesine Dair"*[217] başlıklı karar çıkarılmıştır. Karar iki maddeden ve karara eklenmiş geri dönen statüsü kazanmak için başvuru anketinden oluşmaktadır. Kararın 1. maddesinde geri dönüş yasasının 7. maddesinin 1. fıkrası gereğince geri dönen statüsünün verilmesine ilişkin değerlendirme yapılması sırasında ek bilgilerin talep edileceği belirtilmiştir ve iki bentten oluşan maddenin birinci bendinde, geri dönüş yasasının 4. maddesinin 2. fıkrasında belirlenen belgelere ek olarak geri dönen statüsünü arayan kişi tarafından geri dönen statüsünü arayan kişi anketinin dolduracağı hükme bağlanmıştır. Maddenin ikinci bendinde ise, geri dönen statüsünü arayan kişi anketinin ekli formlarının onaylanmasına karar verildiği belirtilmiştir. 2. maddede ise, söz konusu kararın yayınlandığı tarihten yürürlükte olacağı açıklanmıştır.

Kararın ekinde yer alan ve 32 maddeden oluşan başvuru anketi kapsamlı şekilde hazırlanmış ve anket aracılığıyla başvuru sahibi hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesi öngörülmüştür. Geri dönüş yasasının maddelerinde benzeri özen gösterilmemesine karşın başvuru anketinde geri dönen statüsü almak isteyen başvuru sahiplerinin bilgilerinin toplanmasına ilişkin bu kadar dikkat gösterilmesi ve çekince oluşturacak soruların yer alması başvuracak şahıslarda tereddütler oluşmasına neden olmuştur. Örneğin, başvuru anketinin 5. maddesinde başvuran kişinin adını, soyadını ve baba adını değiştirmesiyle, değiştirdiyse ne zaman ve hangi nedenlerle değiştirdiğine ilişkin soru sorulmuştur. Anketin 10. maddesinde ise, sürgünden önceki soyadı veya Gürcü soyadı sorulmuştur.

[217] 275 sayılı 17 Aralık 2007 tarihli Kararın incelenmesinde Eda Alpbaz tarafından tez çalışmasında kullanılan noter onaylı çeviri esas alınmıştır. *Bkz.*, Alpbaz E., 2018, s. 98-102. Ayrıca, Kararın Gürcüce orijinal metni için bkz., **რეპატრიანტის სტატუსის მინიჭების საკითხის განხილვასთან დაკავშირებით დამატებითი მოთხოვნების დადგენის შესახებ**, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/6928?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

Zira isim ve soy isim değişikliği nedenlerinin sorulması başvuru sahibine ilgili statüsün verilmesine ilişkin değerlendirmede ne gibi önem taşıyacağı anlaşılmamaktadır. Daha önce de Gürcü bilim adamlarının Ahıskalıların Müslümanlaştırılmış Gürcüler olduğu tezini ileri sürmeleri[218] ve Gürcü resmi makamları tarafından[219] açıkça olmasa da geri dönen statüsü kazananların Gürcistan'a döndükten sonra Gürcü adları almaları gerektiğinin ifade edilmesi Ahıskalılarda asimilasyon endişeleri ortaya çıkarmıştır.[220]

Başvuru anketinin 17. ve 18. maddelerinde ise, başvuru sahibinin dini ve etnik grubuna ilişkin sorular sorulmuş, 24. maddede herhangi bir siyasi veya sivil toplum kuruluşu üyeliği olup olmadığı, 26. maddede savaşa katılıp katılmaması, 27. maddede ise vatandaşı olduğu ülkede gizli bilgileri saklayacağına dair herhangi bir belgeye imza atıp atmamasına ilişkin bilgi talep edilmiştir. Başvuru sahipleri tarafından yukarıda bahsi geçen bilgilerin aleyhe kullanılmasından endişe duyulmuştur. Ayrıca, bu bilgilere dayanılarak başvuru sahibinin zararlı faaliyetlerde bulunduğu isnat edile bilinir ve başvuru olumsuz sonuçlandırıla bilinmektedir.[221]

Söz konusu hükümet kararıyla geri dönen statüsü almak isteyen kişiler tarafından kaygıya neden olabilecek bilgilerin belirtilmesini talep etmesi, 5261 Sayılı ve 11 Temmuz 2007 Tarihli Geri Dönüş Yasası'nın etkililiğini azaltan nedenlerden biri olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yasada geri dönen statüsü kazanacak kişilerin eğitim, emeklilik, mülkiyet ve çalışma gibi haklarına ilişkin maddelerin yer almamasına karşın, 276 sayılı kararda yer alan başvuru anketinin kaygı verici şekilde ayrıntılı hazırlanması ilginç bulunmaktadır.

---

[218] Ahıskalıların Müslümanlaştırılmış Gürcler olması tezini ileri süren akademik çalışmalardan biri le tanışmak için bkz., Ivelashvili T.V., "Об идентификации так называемых 'Турок-Месхетинцев' ". **Science Journal of Volgograd State University: History - Area Studies - International Relations**, 24(5), s. 162-171.

[219] Örneğin, Gürcistan Uluslararası Geri Dönüş Fonu Başkanı Teymuraz Lomsadze Ahıskalıların %80-85'lik oranının etnik Gürcü olduğunu iddia etmektedir. *Bkz.*, https://www.ekhokavkaza.com/a/25141402.html, Erişim Tarihi: 06.05.2020.

[220] Alpbaz E., 2018, s. 56-57.

[221] Alpbaz E., 2018, s. 57.

D. 299 SAYILI VE 28 ARALIK 2007 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI

276 sayılı kararı takiben Gürcistan Hükümetince 28 Aralık 2007 tarihinde 299 sayılı "Geri Dönüş Statüsünü Arayan Kişiler İle Bu Kişilerin Aile Fertlerinin Mali ve Mülkiyet Durumunu Gösterir Beyanname Formunun Onaylanmasına Dair" daha bir karar çıkarılmıştır.[222] Karar üç maddeden ve devamındaki "Geri Dönüş Statüsünü Arayanlar İle Bu Kişilerin Aile Fertlerinin Mali ve Mülkiyet Durumunu Gösterir Beyanname"den oluşmaktadır. Madde 1'de, geri dönüş yasasının 11. maddesinin 2. fıkrası uyarınca geri dönüş statüsünü arayanlar ile bu kişilerin aile fertlerinin mali ve mülkiyet durumunu gösterir beyannameye ek olarak konulan formun onaylanması belirtilmiştir. Madde 2'de, geri dönen statüsü kazanmak isteyen kişilerin mali ve mülkiyet beyannamelerinin ilgili idari makama göndermesi gerektiği hükme bağlanmıştır. Madde 3'de ise, kararın yayınlandığı tarihte yürürlüğe gireceği açıklanmıştır.

Kararın devamındaki beyannamede başvuru sahibi ve aile fertlerinin mali durumu ve mülklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler talep edilmiştir. Örneğin, başvuru sahibinin ve aile fertlerinin kurumsal faaliyetleri çerçevesinde elde ettikleri ücret *(madde 3.2.)*, 5000 Lariden fazla olan kazanç *(madde 3.3.)*, değeri 5000 Lariden fazla olan menkul ve gayrimenkuller *(madde 4.1.)*, değerli kağıtlar *(madde 4.2.)*, bankada hesap bulunması durumunda hesap sahibi ve banka bilgileri *(madde 4.3.)* ve diğer malumatlar ayrıntılı olarak sorulmaktadır. Beyannamenin sonunda başvuru sahibinin imzasıyla belirtilen bilgilerin doğruluğunu onaylamasına dair şık yer almıştır.

Başvuru sahibi ve aile fertlerinin kazançlarına, mülkleri ve onların yerleri (arsa ise yüzölçümü bilgileri), pazar değeri gibi bilgilerin ayrıntılı olarak talep edilmesinin

[222] 299 sayılı 28 Aralık 2007 tarihli Kararın incelenmesinde Eda Alpbaz tarafından tez çalışmasında kullanılan noter onaylı çeviri esas alınmıştır. Bkz., Alpbaz E., 2018, s. 103-107. Ayrıca, Kararın Gürcüce orijinal metni için bkz., **რეპატრიანტის სტატუსის მაძიებლისა და მისი ოჯახის წევრების შემოსავლებისა და ქონებრივი მდგომარეობის დეკლარაციის ფორმის დამტკიცების თაობაზე**, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/7090?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

kişinin geri dönen statüsünü kazanıp kazanamayacağının değerlendirilmesi açısından ne kadar önemli olduğu tartışmalıdır. Ayrıca, menkul ve gayrimenkullerin pazar değeri değişkendir ve başvuru sahibinin bu konuda yanlış bilgi vermesi muhtemeldir. Böylesi bir durumda başvuru sahibinin verdiği bilgilerin idari makam tarafından gerçek dışı bilgi olarak değerlendirilip değerlendirilmemesi, bu sorundan dolayı kişinin hak kaybı yaşaması ihtimaline ilişkin belirsizlik var olmaktadır.[223] Söz konusu belirsizlik geri dönüş yasasının etkililiği açısından zorluk çıkarmakta ve başvuruların sayısına olumsuz etkiye neden olmaktadır.

E. 03 SAYILI VE 9 OCAK 2008 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI

Gürcistan Hükümeti tarafından 9 Ocak 2008 tarihinde 03 sayılı "Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarafından XX. yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden Zorunlu Sürgüne Maruz Kalan İnsanların Geri Dönüşüne Dair Gürcistan Yasasının Amaçları İçin Sağlık Durumu İle İlgili Olarak Bilgileri Gösterir Formun Belirlenmesine Dair" başlıklı daha bir karar çıkarılmıştır.[224] Üç maddeden oluşan kararın birinci maddesinde, geri dönen statüsünü kazanmak isteyen kişinin Geri dönüş yasasının 11. maddesinin 3. fıkrası uyarınca idari makama ibraz etmesi gereken rapor formuna değinilmiştir. Maddede, başvuru sahibinin sağlık bilgilerinin yer aldığı belge olarak Gürcistan Çalışma, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından onaylanmış rapor forumu ve yabancı ülkede yaşayan kişi adına yaşadığı ülkenin yasaları uyarınca düzenlenen sağlık durumu raporunun kabul edildiği belirtilmektedir. İkinci maddede, başvuru sahibinin sağlık durumuna ilişkin bilgilerin yer aldığı belgede

[223] Alpbaz E., 2018, s. 60-61.

[224] 03 sayılı 9 Ocak 2008 tarihli Kararın incelenmesinde Eda Alpbaz tarafından tez çalışmasında kullanılan noter onaylı çeviri esas alınmıştır. Bkz., Alpbaz E., 2018, s. 103-107. Ayrıca, Kararın Gürcüce orijinal metni için *bkz.,* **"ყოფილი სსრკ-ის მიერ XX საუკუნის 40-იან წლებში საქართველოს სსრ-იდან იძულებით გადასახლებულ პირთა რეპატრიაციის შესახებ" საქართველოს კანონის მიზნებისათვის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის ამსახველი დოკუმენტის ფორმის დადგენის თაობაზე"**, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2878?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

hakkında bilgilerin yer almasının zorunlu olduğu hastalıklar sıralanmıştır. 3. maddede ise, kararın yayınlandığı günden itibaren yürürlüğe gireceği belirtilmiştir.

F. 87 SAYILI VE 30 MART 2010 TARİHLİ HÜKÜMET KARARI

Ahıskalıların geri dönüş sürecine ilişkin diğer önemli niteliğe sahip belge ise, dokuz maddeden oluşan 30 Mart 2010 tarihli 87 sayılı *"Geri Dönüş Statüsüne Sahip Kişiler İçin Basitleştirilmiş Usul ile Gürcistan Vatandaşlığının Verilmesine Dair"* başlıklı hükümet kararıdır.[225] Dokuz maddeden oluşan kararda geri dönen statüsü kazanan kişilerin Gürcistan vatandaşlığı alma prosedürü belirlenmiştir. Kararın birinci maddesinde, *"Gürcistan Vatandaşlığına Dair"* Organik Yasanın 26. maddesinin hükümlerinin geri dönen statüsü kazanan kişilere uygulanmayacağı hükme bağlanmıştır. Kararın çıktığı tarihte yürürlükte olan 1993 tarihli organik yasanın söz konusu maddesinde Gürcistan vatandaşlığını kazanmak için 5 yıllık bir sürede Gürcistan'da yaşamak *(26.a)*, belli bir seviyede devlet diline hâkim olmak *(26.b)*, belli seviyede Gürcistan tarihi ve hukukunu bilmek *(26.c)*, Gürcistan'da iş yeri veya gayrimenkul veya yatırıma sahip olma şartları sıralanmıştır.[226]

Madde 2'ye göre, geri dönen statüsü kazanan kişi bu statüsü kazandığı tarihten itibaren iki sene içerisinde Gürcistan vatandaşlığının verilmesine dair başvuruyu ilgili idari makama (Gürcistan Devlet Servislerini Geliştirme Ajansına, yurtdışında ise Gürcistan Diplomatik temsilciğine veya Konsolosluk birimlerine) teslim etmekte yükümlüdür.

---

[225] 87 sayılı 30 Mart 2010 tarihli Kararın incelenmesinde Eda Alpbaz tarafından tez çalışmasında kullanılan noter onaylı çeviri esas alınmıştır. Bkz., Alpbaz E., 2018, s. 110-112. Ayrıca, Kararın Gürcüce orijinal metni için *bkz.*, **რეპატრიანტის სტატუსის მქონე პირთა მიერ საქართველოს მოქალაქეობის გამარტივებული წესით მიღების შესახებ**, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4096?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

[226] 1993 tarihli "Gürcistan Vatandaşlığına Dair" Organik Yasanın Rusça metni için *bkz.*, https://www.refworld.org.ru/pdfid/55d44cce4.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

Madde 3'de hak sahibinin Gürcistan vatandaşlığına dair başvurusu ile beraber teslim edilecek belgeler sıralanmış, başvuru dilekçesinin Gürcüce veya İngilizce doldurulması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, başvuru sahibinin bu iki dilden hiçbirini bilmediği ve Gürcistan'da ikamet etmediği durumda Gürcistan'ın İşgal Altındaki Topraklarından Zorunlu Sürgüne Maruz Kalan Kişiler Mülteci ve Göç İşleri Bakanlığı elektronik veri tabanında bulunan bilgiler doğrultusunda başvurunun doldurulmasında yardımcı olur. Bakanlık başvuruyu Gürcistan Dış İşleri Bakanlığı'na elektronik olarak göndererek yurtdışında bulunan temsilciliğe ulaşmasında da yardımcı olur. Kararın bu maddesi olumlu değerlendirilmelidir.

Kararda daha önce de bahsedildiği gibi, geri dönen statüsü kazanmış kişinin Gürcistan vatandaşlığı almasına ilişkin başvurusu olumlu sonuçlandığı durumda bulunduğu başka ülke vatandaşlığından kesin olarak çıkma zorunluluğu vardır. Nitekim 4. maddede geri dönen statüsüne sahip kişinin Gürcistan vatandaşlığı almasına ilişkin Gürcistan Cumhurbaşkanı kararının yalnız hak sahibinin bulunduğu ülkenin vatandaşlığından çıkmasına ilişkin belgeyi Gürcistan Diplomatik Temsilciliğine veya Konsolosluk birimince teslim alındıktan sonra geçerli olacağı açıkça belirtilmiştir. Ayrıca, 5. maddede hak sahibinin bulunduğu ülkenin vatandaşlığından çıkmasına ilişkin belgeyi ilgili makama iki sene içerisinde ibraz etmesi gerektiği, 6. maddede Ajans'ın bu belgenin doğruluğunu makul bir süre içerisinde inceleyerek yasalar uyarınca belirlenen usul çerçevesinde ilgili kişiye Gürcistan vatandaşlığının verildiğine ilişkin belgeyi sunacağı hükme bağlanmıştır. Madde 7'de ise, ilgili kişinin iki sene içerisinde yabancı ülke vatandaşlığından kesin olarak çıktığına dair belgeyi mazeret göstermeksizin ibraz etmediği durumda kişinin Gürcistan vatandaşlığı almasına ilişkin Cumhurbaşkanı kararının iptal edileceği ve geri dönen statüsüne sahip kişinin Gürcistan vatandaşlığını basitleştirilmiş usul ile alma hakkını kaybedeceği *(Madde 8)* belirtilmiştir.

II. ULUSAL HUKUKUN ETKİLİLİĞİ SORUNU VE AHISKALILARIN GERİ DÖNÜŞÜNDE SON DURUM

Sorunu Gürcistan ulusal hukuku bağlamında incelediğimizde 2007 geri dönüş yasasının ve ilgili hükümet kararlarının Ahıskalıların haklarının iade edilmesinde etkili olmadığı belli olmaktadır. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi başvuracak kişilerde ister geri dönüş kanunu, isterse de soruna ilişkin hükümet kararlarındaki belirsizliklerin endişe doğurması, başvuru sürecinde yerine getirilmesi zor koşulların ileri sürülmesi, ayrıca geri dönecek kişilere mülkiyetlerin iade edilmemesi, sosyal haklara ilişkin belirsizlik, geçimleri için olumlu koşulların sağlanmaması başvuru sayısına da etki etmiştir. Gürcistan devletinin geri dönen statüsü kazanacak şahısların vatandaşlığında bulundukları ülkenin vatandaşlığından çıkma koşulunu getirmesi de önemli nedenlerden olmuştur. *"Gürcistan Vatandaşlığına Dair"* Organik Kanun'un 2018 tarihinde güncellenmesiyle artık çifte vatandaşlığa izin verilse de, 1 Ocak 2010 tarihinde tamamlanan yasaya başvuru döneminde böyle bir güncellenmenin söz konusu olmaması nedeniyle birçok kişi başvurmaktan kaçınmış ve 2007 tarihli geri dönüş yasasının etkililiği önemli ölçüde düşmüştür.

Ayrıca, başvuru süreci 1 Ocak 2010 tarihinde tamamlansa da, ilgili statüyü kazananların ve Gürcistan vatandaşlığı almayı başaranların sayısı da oldukça düşüktür. Başvuruların birçoğu kabul edilmemiş,[227] Ahıskalıların yaşadıkları farklı ülkelerden başvurular yapılmasına rağmen, geri dönen statüsü kazanan kişilerin tamamı Azerbaycan'da yaşayan Ahıskalılardan oluşmaktadır.

Avrupa Konseyi'nin 10 Haziran 2015 tarihli Gürcistan'a ilişkin ikinci görüş belgesinde 2007 Geri Dönüş Kanunu kapsamında geri dönen statüsü kazanmak için

[227] Örneğin, DATÜB Ukrayna Temsilcisi Marat Rasulov Gürcistan mevzuatında belirlendiği şekilde başvuruda bulunmasına rağmen Gürcistan Deletinden geridönüş alamadığını söylemektedir. Mülakat, 15 Ağustos 2020.

Gürcistan ilgili makamları tarafından 5841 başvurunun kabul edildiği (yaklaşık 8.900 kişi) ve sadece 1540 kişi geri dönen statüsü kazana bilmiştir. Gürcistan devleti tarafından geri dönen statüsü kazananlardan sadece 410 kişiye koşullu Gürcistan vatandaşlığı verilmiş, bunlardan da 7 kişi Gürcistan vatandaşlığı edinebilmiştir.[228] Gürcistan resmi kaynaklarına göre 2020 yılı verilerine göre geri dönen statüsü alan şahısların istatistiği aşağıdaki gibidir:

Vatandaşlığında Bulunduğu Ülke	**Başvuru Sayısı**	**Geri Dönen Statüsü Alan Kişi Sayısı**	**Kesin Vatandaşlık Alan Kişi Sayısı**
Azerbaycan	5389	1998	494
Kırgızistan	173	0	0
Türkiye	144	0	0
Rusya	64	0	0
Özbekistan	25	0	0
SSCB	21	0	0
Kazakistan	16	0	0
Ukrayna	9	0	0
TOPLAM	**5841**	**1998**	**494**

TABLO 3: 2020 verilerine göre geri dönen statüsü ve Gürcistan vatandaşlığı alan kişi sayısı[229]

Başvuru süreci 2010 yılında tamamlanmasına rağmen, 10 yıl içerisinde sadece 1998 kişi geri dönen statüsü edinebilmiş ve onlardan yalnız 494 kişi Gürcistan vatandaşlığı alabilmiştir. Rakamlardan da görüldüğü gibi süreç oldukça yavaş yürütülmektedir.

Ayrıca, geri dönüş sorunu Gürcistan ulusal hukuku bağlamında incelendiğinde Ahıskalıların bir takım temel haklarının ihlal edildiği görülmektedir. Bir zamanlar sürgün edilerek mülkleri ellerinden alınmış hak sahiplerinin geri dönen statüsü aldıktan sonra mülklerinin iade edilmesi veya ellerinden alınan mülkiyete eşdeğer başka bir mülkle

[228] Advisory Committee on The Framework Convention for the Protection of National Minorities, Second Opinion on Georgia adopted on 17 June 2015, **ACFC/OP/II(2015)001**, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680590fb5, Erişim Tarihi: 09.06.2020.
[229] Yerinden Edilen Kişilerin Sorunlarına İlişkin Gürcistan Resmi Devlet Sitesi, http://www.mra.gov.ge/geo/static/1601, Erişim Tarihi: 31.07.2020.

temin edilmesi öngörülmemiştir. Geri dönenler aileler kendi imkânları veya DATÜB yardımıyla ev alabilmişlerdir.[230] 1160 sayılı 11 Aralık 1997 tarihli *"Siyasi Baskıya Maruz Kalan Gürcistan Vatandaşlarının Tanınması ve Siyasi Misilleme Kurbanlarının Tanınmasına Dair"* kanunla Gürcistan vatandaşlığı verilen şahıslara mülkiyete ilişkin haklar tanınırken Ahıskalıların bu kanun kapsamı dışında tutulması ve geri dönüş yasasıyla mülkiyet haklarının iade edilmemesi ayrımcılık olarak nitelendirile bilinmektedir. Bunun yanı sıra, yasada haktan yararlanacak şahıslar için itiraz merciinin öngörülmemesi hak sahiplerinin etkili başvuru hakkından yoksun bırakılması anlamına gelmektedir.

[230] Geri dönen 49 aileye DATÜB tarafından maddi yardım yapılarak ev alınmıştır, Gürcistan devleti tarafından bu soruna ilişkin hiçbir yardım yapılmamıştır. DATÜB Ukrayna Temsilcisi Marat Rasulov'la mülakat, 15 Ağustos 2020.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA AHISKALILARIN MÜLKİYET HAKKI

I. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ SİSTEMİ VE AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NE BAŞVURU YOLLARI

A. Genel Olarak

Gürcistan Devletinin sürgün edilen şahısların geri dönüşüne ilişkin tek-taraflı söz vermeyi gerçekleştirmesi, Avrupa Konseyi'ne üyelik şartı olarak üstlendiği taahhüt ve Konsey'e üye olması Ahıskalıların geri dönüş sorununun AİHS kapsamında değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, Gürcistan ulusal hukukunda söz konusu soruna ilişkin düzenlemelerin bir kısmı olumlu olarak kabul edile bilse de sorunu tamamen çözüme kavuşturma bakımından yetersiz kalmaktadır.

Avrupa Konseyi 1949 yılında 10 ülke tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuş ve günümüzde bünyesinde 47 üye devleti barındırmaktadır. Konsey, insan haklarının bölgesel korunma mekanizmasına sahip etkili uluslararası kuruluş olma özelliğini sürdürmektedir. Konsey'in amacı, Konsey statüsünün 1. maddesinin ilk fıkrasında belirtilmiştir. Buna göre, *"Avrupa Konseyi'nin amacı, ortak mirasları olan ülkü ve ilkeleri korumak ve gerçekleştirmek, ekonomik ve sosyal ilerlemelerini kolaylaştırmak amacıyla üyeleri arasında daha güçlü bir birliği sağlamaktır."* Aynı maddenin 2. fıkrasında ise, bu amaca Konsey organları aracılığıyla *"...insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve daha ileri düzeyde gerçekleşmesi konusunda anlaşmalar ve ortak eylemler yoluyla..."* ulaşılacağı belirtilmektedir.[231] Ayrıca, statünün 3. maddesinde Konsey'in her üyesinin, hukukun üstünlüğü prensibini ve yasal yetkisi altında bulunan

[231] **Statute of Council of Europe**, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680935bd0, Erişim Tarihi: 15.06.2020.

her şahsın insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanma prensibini kabul ettiği belirtilerek üyelere insan hakları konusunda sorumluluk yüklemektedir. Statünün 8. maddesinde, 3. maddedeki yükümlülükleri ciddi şekilde ihlal eden üye devletlerin Konsey'deki temsil haklarından mahrum edileceği belirtilmiştir. Hatta daha da ileri gidilerek hak ihlali yapan devletin AK Bakanlar Komitesi tarafından üyelikten çekilmeye davet edilebileceği ve üyeliğine son verilebileceği gibi yaptırımların uygulanması da hükme bağlanmıştır.[232]

Konsey tarafından güvenceye alınan temel hak ve özgürlükler Avrupa Konseyi'ne üye devletler tarafından imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nde (1950) de yer almıştır. Ayrıca, dinamik ve evrime açık yapıya sahip olan Sözleşme'ye ek kabul edilen protokollerle güvenceye alınan hakların kapsamı genişletilmiştir. Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak 1959 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra, *Mahkeme* olarak da anılacaktır) kurulmuştur. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleriyle güvence altına alınan temel hakların ihlal edilmesi durumunda bireylerin, toplulukların, tüzel kişilerin ve diğer devletlerin başvurabileceği bir yargı merciidir. AİHS'in ikinci bölümünde, Mahkeme ve onun işleyişine ilişkin hükümler düzenlenmiştir.

Ahıskalıların geri dönüş sorununa ilişkin Gürcistan ulusal hukuku çerçevesinde yapılan düzenlemelerin birtakım eksik tarafları olmasının yanı sıra söz konusu düzenlemeler AİHS kapsamında değerlendirilirken Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinde yer alan mülkiyet hakkının ihlalinin söz konusu olup olmadığının ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

[232] Döner A., **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin, Ankara, 2003, s. 80.

B. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Mahkeme'ye Başvuru Yolları

Mahkeme'nin yargı yetkisi Sözleşme ve Ek Protokollerin uygulanması ve yorumuna ilişkin tüm konuları kapsamaktadır. AİHS ile düzenlenmiş hak ve özgürlüklerin ihlaline ilişkin Mahkeme'ye şikâyet başvurusunda bulunma hakkı hem imzacı devletlere hem de bireylere tanınmıştır. Sözleşme'nin 33. maddesinde devlet başvurusu, 34. maddesinde ise bireysel başvuru ele alınmıştır. Ayrıca gerek devlet başvurusu gerekse de bireysel başvuru yalnız Sözleşme'ye taraf devlete karşı yapıla bilir. Sözleşme'ye taraf olmayan devlete karşı yapılan başvurular AİHM tarafından reddedilir. Öte yandan, bireyin bireye ve devletin bireye karşı başvuruda bulunması söz konusu olamaz. Bir başka ifadeyle, Sözleşme kapsamında düzenlenen hakların ihlaline ilişkin Mahkeme'ye şikâyet başvurusu yalnız devlete karşı yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra, şikâyetin konusunu oluşturan hakka ilişkin devletin pozitif yükümlülüğü söz konusu olduğu durumlarda, devlete karşı olmak koşuluyla şikâyet başvurusu da gerçekleştirilebilir. Örneğin, *Airey/İrlanda* davasında Mahkeme bu hususa değinerek, devletin sadece hak ihlalinden kaçınma yükümlülüğünün değil, söz konusu ihlalin gerçekleşmesini önlemek açısından pozitif yükümlülüğünün de var olduğunu kabul etmektedir.[233] Yani devlet, kendisi doğrudan hak ihlalinde bulunmasa bile, onun yetki alanında birey hak ihlaline maruz kaldığı durumda hareketsiz tutumundan dolayı sorumlu tutulabilmektedir.

Diğer önemli husus ise, devletin hak ihlalinden sorumlu tutulabildiği yetki alanının kapsamı meselesidir. Sözleşme'nin 1. maddesinde, taraf devletin kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin Sözleşme'nin birinci bölümünde düzenlenen hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlaması gerektiği hükme bağlanmıştır. Mahkeme, maddede yer alan *"kendi yetki alanları"* ifadesini geniş yorumlayarak, sadece devletin ülkesinde gerçekleştirdiği eylemlerden değil, aynı zamanda kendi ülkesine ait olmayan

[233] Airey v. Ireland, App. No. 6289/73, par. 32, Judgment of 9 October 1979.

ama fiili olarak yetki alanına ait olan eylemlerden de sorumlu tutmuştur. Örneğin, *Loizidou/Türkiye* davasında [234] da Mahkeme, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerden Türk devletini sorumlu tutmuştur.[235] Bir başka ifadeyle, devlete karşı sadece kendi ülkesi dahlinde gerçekleştirdiği hak ihlalleri değil, fiili yetki alanına dâhil tüm eylemlerin konu edilerek şikâyet başvurusunda bulunulması Mahkeme tarafından kabul edilmektedir.

C. Bireysel Başvuru

Sözleşme'nin 34. maddesinde bireysel başvuru hakkından kimlerin yararlanacağı belirtilmiştir:

> *"Bu Sözleşme veya Protokollerinde tanınan hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflar'dan biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu ileri süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurma hakkına sahiptir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir şekilde engel olmamayı taahhüt ederler."*[236]

Madde metninden de anlaşıldığı gibi, gerçek kişilerin yanı sıra, hükümet dışı kuruluşlar veya kişi gruplarına da şikâyet başvurusunda bulunma hakkı tanınmıştır. Burada hükümet dışı kuruluşlardan bahsedilirken, kamu gücü kullanmayan özel hukuk kuruluşlarına kastedilmiştir. Ahıskalıların mülkiyet haklarına ilişkin iddialarını söz konusu maddenin hükmünden yola çıkarak değerlendirdiğimizde gerek ayrı ayrı bireyler olarak gerekse de Ahıskalıları temsil eden hükümet dışı örgütler olarak *(Örneğin, DATÜB, Vatan Cemiyeti ve d.)* hak mağduru sıfatıyla Mahkeme'ye başvuru olanağına sahip oldukları ileri sürülebilir. Dolayısıyla bireysel başvurunun yapılabilmesi için Sözleşme'de öngörülen koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir.

---

[234] *Bkz.*, Loizidou v. Turkey, App. No. 15318/89, Judgment of 18 December 1996.
[235] Özbey Ö., 2008, s. 91-92.
[236] European Convention of Human Rights, **European Court of Human Rights**, https://www.echr.coe.int/Pages/ho me.aspx?p=basictexts&c, Erişim Tarihi: 07.12.2020.

AİHM'e bireysel başvurunun kabul edilebilirlik koşuları, daha önce de ifade edildiği gibi Sözleşme'nin 35. maddesinde ele alınmıştır. Maddenin 1. fıkrası iç hukuk yollarının tüketilmesini ve AİHM'e başvurulması için iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren altı aylık sürenin aşılmaması gerektiğini hükme bağlamıştır. Maddenin 2. fıkrasında, başvurunun isimsiz olduğu halde veya Mahkeme tarafından daha önceden incelenmişse ya da diğer bir uluslararası soruşturma veya çözüm merciine daha önceden sunulmuş bir başka başvuruyla esas açısından aynı olup yeni olgular içermemekteyse, kabul edilmeyeceği belirtilmektedir.[237]

Maddenin 3. fıkrasında ise, başvurunun konu bakımından Sözleşme ve Ek Protokollerin hükümleriyle bağdaşmaması, dayanaktan açıkça yoksun veya bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliği taşıdığı durumda bireysel başvurunun kabul edilmeyeceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca, Mahkeme tarafından başvurunun kabul edilmesi için, başvuru sahibinin önemli bir zarar görmüş olması da söz konusu fıkrada kabul edilebilirlik şartı olarak belirlenmiştir.[238]

Maddenin 4. fıkrasında ise, Mahkeme'nin yargılamanın her aşamasında söz konusu maddede kabul edilemez kanaatine vardığı tüm başvuruları reddedeceği yönünde karar verebileceği açıkça belirtilmiştir.

D. Devlet Başvurusu

AHİS kapsamında sadece bireysel başvuru için değil, aynı zamanda devlet başvurusuna ilişkin de hukuki olanak sağlanmıştır. Sözleşme'nin 33. maddesine göre, AİHS'e taraf olan her devlet, Sözleşme'ye taraf olan diğer devlete karşı Mahkeme'ye şikâyet başvurusuna bulunma hakkına sahiptir. Herhangi bir devletin diğer devlete karşı Sözleşme'de düzenlenen hak ihlaline ilişkin başvuru yapabilmesi için, şikâyetin edildiği

[237] European Convention of Human Rights, **European Court of Human Rights**, https://www.echr.coe.int/Pages/ho me.aspx?p=basictexts&c, Erişim Tarihi: 07.12.2020.
[238] European Convention of Human Rights, **European Court of Human Rights**, https://www.echr.coe.int/Pages/ho me.aspx?p=basictexts&c, Erişim Tarihi: 07.12.2020.

devletin şikâyetçi devletin kendi menfaati veya vatandaşlığında bulunan bireylerin haklarına ilişkin ihlal eyleminde bulunması koşulu aranmamaktadır. Mahkeme'ye devlet başvurusunun yapılabilmesi için, Sözleşme'de düzenlenen haklara aykırı eylem veya işlemlerin bulunması gerekmektedir. Bir başka anlatımla, bir devletin yetki alanında AİHS çerçevesinde ele alınmış haklarla bağdaşmayan tedbirleri kapsayan, emreden veya bunlara olanak sağlayan kanunun var olması diğer bir devletin Mahkeme'ye şikâyet başvurusu yapması için yeterlidir.[239]

Konuya Gürcistan tarafından Ahıskalıların Sözleşme'de düzenlenen hak ve hürriyetlerin ihlal edilmesi bağlamında baktığımızda, böyle bir hak ihlali söz konusu olduğu kanaatine varıldığı halde yalnız hak mağduru olan bireyler veya hükümet dışı örgütler tarafından değil, Sözleşme'ye taraf olan diğer devletler tarafından da *(Örneğin, Türkiye, Azerbaycan ve d.)* Gürcistan'a karşı devlet başvurusu yapılabilir.

II. MÜLKİYET HAKKININ İHLALİ

Geri dönüş sorunun çözümünde Gürcistan devleti tarafından Ahıskalıların mülkiyet haklarının ihlal edilmesi sıkı şekilde gündeme getirilen konulardan birisi olmuştur. Örneğin, Doğan Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne verdiği taahhüdün gereği olarak gerek devlet başvurusu yoluyla Türkiye'nin, gerekse bireyse başvuru yoluyla şahıs olarak konunun AİHM yargısına taşınabileceği görüşündedir.[240] Aynı görüşü sergileyen Kütükçü de, Gürcistan'ın hukuki düzenlemelerde Ahıskalıların mülkiyet haklarını iade edilmediği durumda AİHS 1 No'lu Ek Protokol'ünde yer alan mülkiyet hakkının ihlalinin söz konusu olması nedeniyle konunun AİHM'e taşınmasının mümkün olduğu kanaatindedir.[241]

---

[239] Özbey Ö., 2008, s. 96.

[240] Doğan İ., "Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşünde Uluslararası Hukuk Bakımından Sorumluluk", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 7, 2007.

[241] Kütükçü A.M., "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 13, 2005, s. 281-282.

A. AİHS Kapsamında Mülkiyet Hakkı

1. Hakkın Tanımı ve Kapsamı

3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ana metninde devletler arasındaki fikir ayrılığı nedeniyle mülkiyet hakkına ilişkin maddeye yer verilmemişse de[242] 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinde söz konusu hak güvenceye alınmıştır. Maddede mülkiyetin korunması aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

> *"Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.*
>
> *Yukardaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getiremez"* [243]

Madde metninden de anlaşıldığı gibi, mülkiyet hakkının kamu yararı nedeniyle sınırlandırılabileceği belirtilmiş ve devletin mülkiyet üzerinde kontrol yetkisi düzenlenerek sınırlı bir mülkiyet hakkı tanımlanmıştır.[244] 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin yanı sıra, AİHM bünyesinde mülkiyet hakkına ilişkin içtihat birikimi de mevcuttur. Söz konusu maddede mülkiyet hakkının kapsamı belirlenmese de AİHM tarafından ilk defa *Marckx/Belçika* davasında[245] 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin kapsamı tanımlanarak söz konusu maddenin yalnız hali hazırda mevcut olan mal ve

[242] Grgiæ A., Mataga Z., Longar M. and Vilfan A., **The right to property under the European Convention on Human Rights**, Council of Europe, Belgium, 2007, pp. 5.
[243] European Convention of Human Rights, **European Court of Human Rights**, https://www.echr.coe.int/Pages/ho me.aspx?p=basictexts&c, Erişim Tarihi: 07.12.2020.
[244] Sancakdar O., "AİHM'in Gayrimenkul Mülkiyeti ve İmar Hukuku Uyuşmazlıklarına Yaklaşımından Kesitler ve Karar Örnekleri", **İzmir Barosu Dergisi**, S. 3, 2019, s. 513.
[245] Marckx v. Belgium, App. No. 6833/74, Judgment of 13 June 1979.

mülklere uygulanmakta olduğunu, gelecekte mal ve mülk elde etme hakkını güvenceye almadığı belirtilmiştir.[246]

AİHM mülkiyet kavramını özerk şekilde ve geniş yorumlayarak çeşitli ekonomik varlıkları da hakkın kapsamına dâhil etmektedir. Mülkiyet hakkının içerisine maddi bir varlığa sahip her türlü taşınır ve taşınmaz mallar, maddi varlığa sahip olmayan hak ve menfaatler, ayrıca malvarlığına dâhil her türlü aktif, mali ve ekonomik değer içeren haklar dâhil edilmektedir. Ayrıca, mülkiyet kavramı sadece halen somut surette mevcut mal ve mülkü değil, aynı zamanda söz konusu hakka ilişkin meşru beklentiyi de kapsamaktadır.[247]

2. Devletin Yükümlülükleri

1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesi devletlere mülkiyet hakkı açısından negatif ve pozitif yükümlülükler getirmektedir. Şöyle ki, maddedeki hüküm hak öznesine mülkiyetinden yararlanırken başka kişileri *"dışarıda"* tutabilme ve mülkiyetinden yararlanmasına diğerlerinin karışmasını engelleyebilme yetkisi vermektedir. 1 No'lu Ek Protokol'de ve ayrıca Ulusal Üstü İnsan Hakları Hukukunda hak öznesinin mülkiyet dokunulmazlığı bağlamında tek muhatap konumunda devlet yer almaktadır.[248] Bu açıdan muhatap devlete yönelik yükümlülük negatiftir. Bunun yanı sıra devletin, mülkiyet hakkına dışarıdan gelebilecek müdahaleleri önlemek gibi pozitif yükümlülüğü de söz konusu olmaktadır. Mülkiyet hakkı açısından devletin pozitif yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı uzun süre tartışma konusu olmasına rağmen, AİHM tarafından 2000'li yıllardan itibaren devletin mülkiyet hakkına ilişkin negatif yükümlülüğünün yanı sıra

[246] Grgiæ A., Mataga Z., Longar M. and Vilfan A., 2007, pp. 5.
[247] Sancakdar O., 2019, s. 512.
[248] Gemalmaz B., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Mülkiyet Hakkı**, Beta, İstanbul, 2017, s. 410-411.

pozitif yükümlülüğünün de var olduğu kabul edilmiştir.[249] Bir başka ifadeyle, devletin mülkiyet hakkını korumak amacıyla bazı önlemler almak yükümlülüğü bulunmaktadır.[250]

3. Hakkın İçeriği

Mülkiyet hakkının içeriği AİHM tarafından üç farklı kurala başvurularak yorumlanmıştır. AİHM, söz konusu yorumu ilk kez *Sporrong ve Lönnroth/İsveç* davasında[251] ortaya koymuş ve birçok sonraki kararlarda da tekrarlamıştır. Şöyle ki, 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin ilk cümlesinde ifade edilen *birinci kurala* göre, mal ve mülkün dokunulmazlığına saygı gösterilmesi asıldır, hakkın sınırlandırılması ise istisnadır. Bu kural genel özellik taşımaktadır ve diğer iki kuralın geçerli olmadığı bütün durumlarda uygulanması gerekmektedir. Maddenin ilk paragrafının ikinci cümlesinde yer alan *ikinci kural*, mal ve mülkten yoksun bırakma koşullarını ele almakta ve bunu belli koşullara bağlamaktadır. *Üçüncü kural* ise, maddenin ikinci paragrafında ifadesini bulmakta ve mülkiyetin kullanımının kontrol edilmesini ele almaktadır.[252]

Buradan anlaşıldığı gibi genel nitelikte olan birinci kural, mülkiyet hakkı bağlamında devletin pozitif ve negatif yükümlülüğünü ifade etmektedir. İkinci kural, devlet tarafından hak sahibini mülkünden yoksun bırakabilmesinin belirli şartlar çerçevesinde mümkün olabileceğini, üçüncü kural ise, devletin bireyin mülkiyet hakkının kullanımını genel yarara *(general interest)* uygun şekilde kontrol etme hakkının var olduğunu düzenlemektedir.[253]

AİHM tarafından 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlalinin söz konusu olup olmadığı belirlenirken ilk adımı şikâyetçinin ilgili maddenin kapsamına giren bir

[249] *Bkz.*, Yıldırım v. Turkey, App. No. 2014/6577, Judgment of 16 February 2017.
[250] Abdullahzade C., "Emval-i Metruke Kapsamındaki Mülkiyet Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Süreci Açısından Değerlendirilmesi", **AÜHFD**, 62(2), 2013, s. 321.
[251] Sporrong and Lönnroth v. Sweden, App. Nos. 7151/75, Judgment of 23 September 1982.
[252] Gemalmaz B., **Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, Avrupa Konseyi, Ankara, 2019, s. 100-101.
[253] Abdullahzade C., 2013, s. 322-323.

mülkiyet hakkına veya mülke sahip olup olmadığının belirlenmesi oluşturmaktadır. İkinci adım, bu mülke herhangi bir müdahale durumunun bulunup bulunmadığının incelenmesidir. Üçüncü adımı ise, söz konuşu müdahalenin türünün, yani yukarıda bahsedilen üç kuraldan hangisinin uygulanacağının belirlenmesi oluşturmaktadır. Ancak AİHM, üç kuralın da birçok hallerde birbiri ile bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka değişle, mülkten mahrum etmeyi ele alan ikinci kural ve mülkün kontrol edilmesini düzenleyen üçüncü kural genel ilke olan birinci kuralın ışığında değerlendirilmelidir.[254]

4. Mülkiyet Hakkına Müdahale

Yukarıda bahsedilenlerden de anlaşıldığı gibi, 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde tanımlanan mülkiyet hakkı mutlak bir hak olmayıp, devletlere bu hakkın sınırlandırılmasına dair yetki verilmiştir. Ancak devletlere tanınan bu yetki sınırsız değildir ve mülkiyet hakkının devlet tarafından sınırlandırılması belirli nedenler ve şartlara tabidir. Mülkiyet hakkının sınırlandırılma nedenleri kamu yararı *(public interest)* veya genel menfaat *(general interest),* vergilerin veya para cezalarının ödenmesi, suç aletlerinin müsaderesini ele almaktadır.[255] Bir başka ifadeyle, mülkiyet hakkına müdahale meşru bir amaca hizmet etmeli ve mutlaka genel yarar veya kamu yararı gibi hukuki geçerlilik nedenlerine dayanmalıdır. AİHM, kamu yararı veya genel yarar açısından ulusal makamlara geniş takdir yetkisi tanımaktadır. Mahkeme'ye göre, kendi toplumlarını ve toplumun ihtiyaçlarını daha iyi bilen ulusal makamlar, neyin kamu yararına uygun olduğu konusunda daha yetkili konumdalar.[256]

[254] Carss-Frisk M., **The Right to Property**, Concil of Europe, Germany, 2001, pp. 25.
[255] Etgü M. A., **Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, XII Levha, Ankara, 2009, s. 225.
[256] Gözübüyük Ş. A. ve Gölcüklü F., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013, s. 423.

Mülkiyet hakkının sınırlandırılma şartları ise, bu eylemin hukuka ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun, orantılı olması ve makul bir karşılık (tazminat) ödenerek yapılmasını öngörmektedir.[257]

Devletin mülkiyet hakkına müdahalesinin 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesine uygun olması için aranan şartların başında "hukuka uygunluk" unsurunun karşılanması bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, mülkiyet hakkına müdahale mülkten mahrum bırakma eyleminin müdahalede bulunan devletin ulusal mevzuatında öngörülen koşullara uygun olması gerekliliğini öngörmektedir.[258] Bu ilkede amaç, hukuk devletinin gereği olarak hukukun üstünlüğü ve keyfiliğin önlenmesidir. Ayrıca, müdahalenin dayandığı ulusal mevzuatın yeterli düzeyde anlaşılabilir ve kolayca ulaşılabilir olması gerekmektedir.[259] Bundan öte, söz konusu maddede yer alan kanuna uygunluk ilkesi sadece resmi anlamda herhangi bir kanunu ifade etmemekte, diğer iç hukuk düzenlemelerini de (Anayasa, tüzük ve d.) kapsamaktadır. Bunun yanı sıra AİHM, maddede yer alan kanun ve kanuna uygunluk terimlerine yorum farklılığı getirerek, bu kavramların ulusal hukuka göndermede bulunmasıyla beraber, hukukun üstünlüğü ilkesine de gönderme yapıldığını kabul etmektedir. Mahkeme bu yaklaşımı *James ve diğerleri/Birleşik Krallık* davasına[260] ilişkin verdiği kararda ele almıştır.[261]

Ayrıca, AİHS'in birinci maddesi gereğince, Sözleşme'ye taraf olan tüm devletler kendi yetki alanları dâhilinde bulunan herkesin Sözleşme'de yer alan temel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlamakla yükümlüdürler. 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde ise yukarıda da bahsettiğimiz gibi, mülkiyet hakkına müdahalenin şartlarından biri olarak uluslararası hukuun genel ilkelerine uygunluk da bir şart olarak

[257] Etgü M. A., 2009, s. 225.
[258] Gemalmaz B., 2017, s. 453.
[259] Gözübüyük Ş. A. ve Gölcüklü F., 2013, s. 424-425.
[260] *Bkz.*, James and Others v. United Kingdom, App. No. 8793/79, Judgment of 21 February 1986.
[261] Abdullahzade C., 2013, s. 324.

belirtilmiştir. Bu çerçevede sadece ilgili devletin vatandaşlarına değil, onun uyruğunda olmayan yabancılara da mülkiyet hakkı tanınmış bulunmaktadır.[262]

Mülkiyet hakkına müdahalenin bir diğer şartı ise ölçülülük (orantısallık) ilkesidir. Bu ilkeden devletin mülkiyete yaptığı müdahale için başvurduğu araçla güdülen meşru amaç arasında makul ve dengeli bir orantının varolması kastedilmektedir. Yani, AİHM'e göre mülk sahibini mülkiyet hakkından mahrum eden eylemin meşru amaç gütmesi tek başına yeterli olmamakta, bunun yanı sıra devletin başvurduğu araç ile güdülen amaç arasında makul bir orantının bulunması gerekmektedir.[263] Ölçülülük ilkesi 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde yer almakla beraber, söz konusu ilke AİHM içtihatlarıyla geliştirilmiştir. Örneğin, *Sporrong ve Lönnroth/İsveç* davasında toplumun genel çıkarlarının talepleri ile bireyin temel haklarının korunmasının gereklilikleri arasında adil bir dengenin kurulması gerektiği Mahkeme tarafından açık şekilde belirtilmiştir.[264]

Devletin, bireyin mülkiyet hakkına müdahalede adil dengeyi sağlamasında başlıca kurum konumunda ise tazminat mekanizması yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, mal ve mülk sahibinin mülkiyet hakkından yoksun bırakılma eyleminin AİHS'e uygun olabilmesi için, devlet tarafından bireye tazminat ödenmesi gerekmektedir.[265] Mülkiyet hakkına müdahale sonucu bireye tazminat ödenmesi durumu 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde yer almasa da, AİHM içtihatlarında[266] ele alınmıştır. Ayrıca, Mahkeme içtihatlarında yabancılar ve vatandaşlar için tazminat ödenmesi şartına ilişkin farklı yorumlar yer almaktadır. Şöyle ki, devletin yabancıların mülkiyet hakkına müdahalesi karşılığında bireye tazminat ödemesi şartı uluslararası hukukun genel ilkelerinden doğan bir zorunluluk olarak nitelendirilmektedir. Vatandaşlar için ise söz konusu hakka müdahale karşılığında tazminat ödenmesi müdahalenin ölçülülük ilkesine uygun olup

[262] Etgü M. A., 2009, s. 239-240.
[263] Abdullahzade C., 2013, s. 325-326.
[264] Sporrong and Lönnroth v. Sweden, App. Nos. 7151/75; 7152/75, Judgment of 23 September 1982.
[265] Gemalmaz B., 2017, s. 530-531.
[266] *Bkz.*, James and Others v. United Kingdom, App. No. 8793/79, Judgment of 21 February 1986.

olmaması çerçevesinde ele alınmıştır.[267] Sonuç olarak, bireyin mülkiyet hakkına yapılan müdahale devlet tarafından tazminat ödenmeden gerçekleşmişse, AİHM tarafından mülkiyet hakkının ölçüsüz olarak sınırlandırıldığı kanaatine varılacaktır. Bireyin mülkiyet hakkından yoksun bırakılması devlet tarafından tazminat ödenmesi yapılarak gerçekleştirilmesi, söz konusu sınırlandırmanın Mahkeme tarafından hukuka uygun olarak nitelendirilmesi için gerekliliktir.[268]

B. AİHM'in Yetkisi ve Davanın Kabul Edilebilirlilik Şartları

1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 35/1. maddesine göre, AİHM'e *"uluslararası hukukun genel ilkelerine göre iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren 6 aylık bir süre içerisinde"* başvurulabilir. İç hukuk yollarının tüketilmiş sayılması için, ilgili devletin ulusal mevzuatında öngörülmüş tüm yasal yollara başvurulmuş olmalıdır. Ulusal mevzuatta hak ihlalinin ortadan kaldırılmasına ilişkin birden fazla etkili yol bulunduğu halde, bunlardan hangisinin kullanılacağı seçimi başvurucunun takdirine bırakılmıştır. Sonuç olarak hak ihlali giderilmemiş olsa dahi, AİHM diğer etkili iç hukuk yollarının tüketilmemiş olmasını bireyden beklenmeyeceğini kabul etmiştir.

İç hukuk yoları tüketilmeden AİHM'e yapılan başvuru Mahkeme tarafından reddedilir ve 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde ele alınmış mülkiyet hakkı da bu açıdan istisna oluşturmamaktadır. Bireyin kişisel durumundan kaynaklanan nedenler (örneğin, kendisinin veya avukatının bilgisizliği, maddi durumu, sağlık durumu ve d.) kendisinin Mahkeme'ye başvurmak için ulusal mevzuatta öngörülen yolları tüketme yükümlülüğünü kaldırmaz. İç hukuk yollarının tüketilmesi zorunluluğunda amaç,

[267] Lithgow and Others v. United Kingdom, Apps. No. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Judgment of 8 July 1986.
[268] Etgü M. A., 2009, s. 244-245.

devletin bireye yönelik hak ihlalini ilk önce kendi iç hukuku çerçevesinde giderme fırsatının tanınmasıdır. Bu koşul hem AİHM'e devlet başvurusu hem de bireysel başvuru için geçerlidir. Ancak devlet başvurusu için söz konusu koşul, sadece devletin başvuruyu bireyin yerine gerçekleştirdiği durumlarda geçerlidir. Yani herhangi bir devlet belirli bir kişinin hak ihlaline ilişkin olmaksızın, genel olarak Sözleşmeye aykırı bir durum için başvurduğu durumda iç hukuk yollarının tüketilmesi şartı aranmamaktadır.[269]

2. Kişi Bakımından Yetki

AİHM'e şikâyet başvurusunda kişi bakımından yetki meselesinde davalı devlet ve davacı statüsü önem taşımaktadır. Daha önce de anlatıldığı gibi, Mahkeme'ye şikâyet başvurusunda sadece Sözleşme'ye imzacı devlet davalı statüsünde olabilir. Bunun yanı sıra, hak ihlalinin birden fazla imzacı devletten kaynaklandığı durumlarda diğer devletler de davacı statüsünde olabilir. Gürcistan Sözleşme'ye taraf devlet olduğundan Ahıskalılara yönelik mülkiyet hakkı ihlaline ilişkin başvuruda davalı devlet statüsünde gösterilebilir. Konunun diğer tarafı ise, Gürcistan'ın sebebiyet verdiği söz konusu mülkiyet hakkı ihlalinde kimlerin davacı statüsünde başvuru yetkisine sahip olduğunun irdelenmesidir. Devlet başvurusunda Sözleşme'ye taraf olan herhangi bir devlet başvuru yetkisine sahiptir. Bireysel başvuruda ise, 34. maddede de gösterildiği gibi davacı olmak yetisinde özel hukuk gerçek veya tüzel kişisi olmakla beraber, başvuru sahibinin davalı devletin sebebiyet verdiği hak ihlalinin mağduru olması gerekmektedir. Yani hak ihlali iddialarının mağduru dışında bireyin ihlal iddiasını Mahkeme'nin yargısı önüne sunmaya yetkisi bulunmamaktadır. [270]

Konu mülkiyet hakkının ihlali açısından irdelenirken, bireyin mülkiyet hakkının ihlal edildiğini iddia ettiği mal veya mülkün 1 No'lu Ek Protokol'lün 1. maddesi

[269] Özbey Ö., **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Yöntemleri**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2008, s. 97-98.
[270] Doğan İ., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Astana Yayınları, Ankara, 2019, s. 43.

kapsamında korunmasının sağlanması için bazı koşulların bulunması zorunluğunun da belirtilmesi gerekmektedir. Her şeyden önce bir mal veya mülkün söz konusu maddedeki anlamda değerlendirilmesi için onun iktisadi bir değere *(belli bir parasal bir değere)* sahip olması gerekmektedir. İkinci koşul ise, söz konusu mülkün halen somut olarak var olduğunun veya hiç olmazsa, söz konusu mülkiyete ilişkin meşru bir beklentinin ispatının mümkün olmasıdır. Bununla birlikte ilgili madde, mülk edinme hakkını veya iktisadi değerinin ne olduğu kesin şekilde bilinmeyen hak ve menfaatleri koruma altına almamaktadır.[271]

Sonuç olarak AİHM, 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edilip edilmemesine ilişkin karara verirken, ilk önce söz konusu madde kapsamına dâhil olan mülkiyet hakkının var olup olmadığını, daha sonra ise mülkiyete herhangi bir müdahalenin bulunup bulunmadığını incelemektedir.[272]

3. Zaman Bakımından Yetki

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin zaman bakımından geçerliliği konusu uluslararası hukukun antlaşmalarla ilgili genel ilkelerine dayanılarak ele alınmaktadır. Şöyle ki, antlaşmalar hukukunun temel ilkelerinin düzenlendiği 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi'nin 28. maddesine[273] göre, sözleşmenin geçerliliği söz konusu sözleşmenin sözleşmeci taraf için yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlamaktadır.[274] Bir başka ifadeyle, sözleşmenin taraf devlet bakımından yürürlüğe girmezden önceki tarihlerde gerçekleşen ihlaller açısından taraf devletin yükümlülükleri bulunmamaktadır. Ancak sözleşmenin hükümlerine dair ihlaller onun taraf devlet açısından yürürlüğe

[271] Gözübüyük Ş. A. ve Gölcüklü F., 2013, s. 418-419.
[272] Abdullahzade C., 2013, s. 327.
[273] *Bkz.*, **Vienna Convention on the Law of Treaties (1969)**, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments /english/conventions/1_1_1969.pdf, Erişim Tarihi: 05.12.2020.
[274] Viyana Andlaşmalar Sözleşmesi (1969) Gürcistan tarafından 8 Haziran 1995 tarihinde imzalanmıştır. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&T_emp=mtdsg3&clang=_en, Erişim Tarihi: 05.12.2020.

girdiği tarihten önce gerçekleşmesine rağmen, ihlalin sonuçları sözleşme yürürlüğe girdikten sonra da devam ettiği durumda ihlale ilişkin sorun sözleşme organları tarafından incelenebilmektedir.[275]

Uluslararası hukukun yukarıda belirtilen ilkeleri AİHS ve onun ek protokollerini de kapsadığından AİHM ilgili devletin Sözleşme ve ek protokolleri imzalamasından önceki ihlalleri incelemekte yetkili değildir. Bu çerçevede Mahkeme, başvuruda yer alan ihlal iddiasının gerçekleştiği tarihi incelerken ulusal mahkemede iddianın reddedildiği tarihi değil, ihlalin gerçekleştirildiği tarihi esas almaktadır.[276] Mahkeme'nin bunun aksi şeklinde davranması durumunda taraf devletin Sözleşme'yi imzaladığı tarihten önce gerçekleşmiş ihlaller ulusal mahkemeye başvurulup reddedilmesi nedeniyle zaman bakımından yenilenmiş olurdu. Bu durumda ihlalin Sözleşme kapsamında ele alınması, onun taraf devlet açısından yürürlüğe girmesinden önceki olaylara uygulanmasına neden olurdu ki, bu da Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi'ne (1969) aykırı olurdu. Fakat bu yorum, anlık eylem *(instantaneous act)* şeklinde ihlal durumları için geçerlidir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Sözleşme'nin taraf devlet açısından yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşip, ilgili devletin Sözleşme bağlamında yükümlülük taşıdığı dönemde de devam eden bir durum *(countinuing act)* olduğu durumlarda Mahkeme davalı devleti Sözleşme maddeleri bağlamında sorumlu tutabilmektedir.[277] Bu bağlamda, 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde ele alınan mülkiyet hakkı AİHM tarafından devam eden hak niteliğinde de incelenebilmektedir.[278]

[275] Ünal Ş., **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2001, s. 90.
[276] *Bkz.*, Blečić v. Croatia, App. No. 59532/00, Judgment of 8 March 2006.
[277] *Bkz.*, Louzidou v. Turkey, App. No. 15318/89, Judgment of 18 December 1996.
[278] Abdullahzade C., 2013, s. 328-329.

C. Mülkiyet Hakkının Devam Eden İhlali Durumu Kapsamında Değerlendirilme

Ahıskalıların mülkiyet haklarının Gürcistan tarafından ihlal edilmesinin söz konusu olup olmamasını değerlendirdiğimizde eylemin hem Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten *(3 Eylül 1953)*, hem de Gürcistan'ın Sözeşme'yi *(20 Mayıs 1999)* ve 1 No'lu Ek Protokol'ü *(7 Temmuz 2002)* imzaladığı tarihten daha önceki tarihte *(14-15 Kasım1944)* gerçekleşmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, devlet Sözleşme'ye taraf olmadan önce gerçekleştirilmiş hak ihlallerinden sorumlu tutulamaz. Bu bağlamda Ahıskalıların mülkiyet haklarının ihlali Mahkeme'nin hak ihlali eylemini anlık ihlal olarak nitelendirdiği durumda söz konusu ihlal iddiası AİHM'in yargı yetkisi dışında kalmış olacaktır. Bir diğer ifadeyle, AİHM tarafından Ahıskalıların mülkiyet haklarının ihlal edilmesine ilişkin iddiayı anlık ihlal olarak değerlendirilmesi durumunda Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi dışında olduğu tespit edilecektir. Bu nedenle, söz konusu sorunun AİHM tarafından mülkiyet hakkına müdahale iddiasını devam eden ihlal şeklinde değerlendirmesi ihtimali üzerinden incelenmesi daha mantıklı bulunmaktadır.

AİHM, mülkiyetini kullanma hakkı hukuka aykırı şekilde elinden alınmış olan bireylerin mülkiyet hakkının ihlalinin günümüzde de devam ettiği durumlarda Mahkeme'nin zaman açısından yetkisizliğinin söz konusu olmadığını kabul etmektedir. Nitekim AİHM tarafından, *Chiragov ve dg./Ermenistan* gibi birtakım davalarda da bu husus ele alınmıştır. Başvuru sahipleri Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle, 1992 yılında yaşadıkları kentten ayrılmak zorunda bırakılmış, söz konusu kentte bulunan evlerine geri dönemediklerini ve mal ve mülklerine bir daha erişim sağlayamadıkları nedeniyle Ermenistan devletine karşı davacı olmuşturlar. Mahkeme, başvuru sahiplerinin Sözleşme'nin Ermenistan bakımından Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından mal ve mülklerine erişim sağlayıp sağlayamadıklarını ve dolayısıyla sürekli bir hak ihlalinin mağduru olup olmadıklarını

incelemiş ve iddiacıların mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesi haklarına yönelik sürekli bir ihlal durumunun söz konusu olduğu şeklinde değerlendirmiştir.[279] Aynı husus Mahkeme tarafından *Loizidou/Türkiye* davasında da benzer şekilde ele alınmış, KKTC'de kalan Rum mülkleri üzerinde eski sahiplerinin hakları tanınmış ve mülkiyet hakkının sürekli ihlali şeklinde değerlendirilmiştir.

Yukarıda bahsedilenlerden yola çıkarak, Ahıskalıların mülkiyet hakları konusunu Mahkeme içtihatları ışığından incelersek benzeri durumun ortaya çıktığını görebiliriz. Sürgüne maruz kalan Ahıskalılar arasında da sürgün belgeleriyle beraber konutlarının tapusunu da halen saklayanlar vardır[280] ve bu Mahkeme tarafından delil gibi kabul edilebilir. Ayrıca Mahkeme içtihatlarından da belli olduğu gibi, kimi durumlarda iddiacının mülkiyetini terk etme koşulu da göz ardı edilmemektedir. Nitekim *Chiragov ve dg./Ermenistan* davasında da Mahkeme davacıların mülklerine ilişkin belgeleri delil gibi değerlendirmiş ve aksi kanıtlanmadığı takdirde geçerliliğini kabul etmiştir. Mahkeme, davacılardan tapu veya başka asıl delil sunamayanlar için onların yaşam yerlerini savaş koşullarında terk ettiği durumu göz önünde bulundurmuştur. Bu açıdan Mahkeme'nin yeterli delil sunamayacak Ahıskalıların durumunu da onların sürgün edildikleri koşulları göz özünde bulundurarak değerlendireceği söylenebilmektedir.

1. Müdahalenin Hukuka Uygunluğu

Ahıskalıların mülkiyet haklarının ihlali meselesini müdahalenin hukuka uygunluk ilkesi çerçevesinden değerlendirdiğimizde, her şeyden önce konunun Sovyet hukuk sistemi açısından incelenmesi gerekmektedir. SSCB hukuk sisteminde özel mülkiyete izin verilmemekle birlikte, vatandaşların bireysel emeğe dayalı küçük özel mülk edinmesine hukuksal olarak müsaade edilmişti. Yani, SSCB kanunlarında özel

[279] Chiragov and Others v. Armenia, App. No. 13216/05, Judgment of 16 June 2015; Söz konusu davaya ilişkin daha geniş bir çalışma için *bkz.*, Sadigzade A., **Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çıraqov Davası**, Astana Yayınları, Ankara, 2020.
[280] İ. Hasanoğlu ile mülakat, 21 Kasım 2020.

mülkiyetin kısıtlanması kamusal açıdan önem taşıyan üretim araçlarını kapsamaktadır. Arsaların özel mülkiyeti kabul edilmemekle beraber, vatandaşlara konut sahibi olma hakkı tanınmıştır. Söz konusu kısıtlama vatandaşların yaşam yeri ve bireysel emeğe dayalı kişisel tarım için mülk sahip olmasını engellememiştir. Vatandaşların mülkiyet haklarına 1936 tarihli SSCB Anayasası'nın 9. ve 10. maddelerinde şu şekilde değinilmiştir:

> *"Madde 9: "SSCB'de baskın ekonomi biçimi olan sosyalist ekonomik sistemin yanı sıra, bireysel köylülerin ve zanaatkârların kişisel emeğe dayalı ve diğer insanların emeğinin sömürülmesini dışlayan küçük özel tarımına kanunen izin verilmektedir."*
>
> *"Madde 10: "Vatandaşların kazandıkları gelir ve birikimlerine, konut ve yardımcı evlerine, ev eşyalarına, kişisel tüketimleri ve rahatlıkları için kullandıkları eşyalarına ilişkin mülkiyet hakları ve vatandaşların kişisel mülklerini miras alma hakkı kanunla korunmaktadır."*[281]

Aynı hükümler SSCB Anayasası'na uygun şekilde hazırlanmış 1937 tarihli Gürcistan SSC Anayasası'nın yine 9. ve 10. maddelerinde açık şekilde belirtilmiştir.[282]

Anlaşıldığı gibi, vatandaşların arazi parçaları, çiftçilik oluşturmak veya ev inşa etmek gibi özel amaçlar çerçevesinde hak tanınmış ve vatandaşın belirli amaçlarla sınırlı olmak üzere mülkiyet hakkı[283] tanınmıştır. Söz konusu hak, kanunla koruma altına alınmış ve miras olarak da devredilebilmiştir. Aynı haklar tüm SSCB vatandaşları gibi Gürcistan'da yaşayan Ahıskalıları da kapsamış ve mülkiyet hakkı 1936 Sovyet Anayasası'nın 9. ve 10. maddeleri ile güvence altına alınmıştır. Bir başka ifadeyle, Ahıskalıların yoksun bırakıldıkları mülk ve malvarlığı üzerindeki hakları ekonomik bir

---

[281] **Konstituciya Soyuza Sovetskikh Socialisticheskikh Respublik**, İzdanie CİK SSSR, Moskva, 1937, s. 10; SSCB Anayasası'nın (1936) İngilizce metni için bkz., http://insidetheco ldwar.org/ sites/ default/files/documents/Constitution%20of%20the%20USSR%20under%20Stalin 0.pdf, Erişim Tarihi: 17.06.2020.

[282] **Constitution (fundamental Law) of the Georgian Soviet Socialist Republic of February 13, 1937**, American Russian Institute, Michigan Univertsity, 1950, s. 2.

[283] Roma hukukunda mutlak hak sayılan mülkiyet hakkının, üç farklı niteliği kabul edilmiştir: kullanma hakkı *(usus)*, yararlanma hakkı *(fructus)* ve tüketme ya da zarar verme hakkı *(abusus)*. *Bkz.*, Kudinov O. A., **Rimskoe Pravo**, Dashkov i K, Moskva, 2013, s. 150; Sovyet Anayasası'nın bahsedilen maddelerinde her ne kadar mülkiyet hakkının kapsamı sınırlı öngörülmüşse de, 10. madde metninden de anlaşıldığı gibi vatandaşlara tanınan hak her üç niteliği kapsamaktadır.

menfaati temsil etmekle beraber, söz konusu hakları Sovyet hukuk sisteminde güvence altına alınmıştır.[284]

Ahıskalılar da dâhil olmakla tüm Sovyet vatandaşlarının mülkiyet hakkı ister İttifak düzeyinde, isterse de ayrı ayrı Cumhuriyetlerin hukuk sisteminde kanunla güvence altına alınmış olmasına rağmen, Temmuz 1944 tarihli SSCB Devlet Savunma Komitesi'nin de kararnamesinden belli olduğu gibi, sürgüne tabi tutulan şahısların mülkleri ellerinden alınmış *(madde 3)* ve bu mülklerde başka vatandaşlar yerleştirilmişlerdir *(madde 11).*[285] Dahası, sürgüne tabi tutulan şahıslar sıkıyönetim kurallarına tabi özel kamplara yerleştirilerek 12 senelik bir süreçte orada yaşamış[286] ve ellerinden alınan mülklerinin karşılığında devlet tarafından yenisiyle temin edilmemişlerdir. Yani, mülklerinden karşılıksız şekilde yoksun bırakılmışlardır.

Öte yandan, Ahıskalıların sürgüne tabi tutulduğu SSCB Devlet Savunma Komitesinin Temmuz 1944 tarihli kararnamesinde sürgünü hukuka uygun kılan herhangi bir ulusal mevzuata atıf yapılmamıştır. Sürgün edilen şahıslar herhangi başka bir ulusal yasaya dayanmayan bir kararnameyle sürgün edilmiş, mülkiyetlerine el koyulmuştur. Ayrıca, sürgün kararı bölgede yaşayan tüm vatandaşlara değil, sadece Müslüman vatandaşları kapsamıştır. Yani yetkinin kullanımında din, ırk ve bölge ayırımı yapılmış, bunun yanı sıra yetki bölgede yaşayan Gürcü vatandaşlarının lehine kullanılarak sürgün edilenlerin el koyulan mülkiyetleri onlara dağıtılmıştır.[287] Bu anlamda günümüzdeki uluslararası hukukun genel ilkelerinden olan ve aynı zamanda AİHS'in 14. maddesinde de ele alınan ayrımcılık yasağı ilkesine saygılı davranılmamıştır.

Anlatılanlardan da belli olduğu gibi, sürgün eylemi sonucunda vatandaşların mülkiyetlerine fiili el koyma hukuka ve hukukun üstünlüklerine saygılı şekilde

[284] **Konstituciya Soyuza Sovetskikh Socialisticheskikh Respublik**, İzdanie CİK SSSR, Moskva, 1937.
[285] *Bkz.*, Ek 1: Devet Savunma Komitesinin Temmuz 1944 tarihli Kararnamesi.
[286] Hürüşanoğlu S., 1990, s. 214.
[287] EK 1: SSCB Devet Savunma Komitesi'nin Temmuz 1944 tarihli Kararnamesi.

gerçekleştirilmemiş, süreç mahkemeler aracılığıyla yürütülmemiş, mülkiyeti ellerinden alınanlara tazminat ödenmesi öngörülmemiş, sürgüne tabi tutulanların daha sonra geri dönmesi ve mülklerinin iade edileceği öngörülmemiştir.

2. Müdahalenin Meşru Amaca Yönelik Olması

Ahıskalıların sürgün eyleminin ve bu kapsamda mülkiyetlerine el konulmasının savaş sırasında gerçekleşmesi hak ihlalinin kamu yararına yönelik olduğu tezinin ileri sürülmesini mümkün kılabilir. Zira AİHM içtihatlarında sadece savaş sırasında değil, barış koşullarında bile terörle mücadele önlemleri bağlamında tahliye gibi müdahale meşru amaç olarak değerlendirilmiştir.[288] Ayrıca, AİHS'in 15. maddesinde de savaş veya ulusun varlığına tehdit oluşturan başka bir genel tehlike durumunda devletin Sözleşme'de tespit edilen yükümlülüğe aykırı tedbirler alabileceği öngörülmüştür. Fakat söz konusu maddede, bu tedbirlerin durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukukun diğer ilkeleri ile ters düşmemesi koşulu da yer almıştır. Her ne kadar Ahıskalıların sürgünü savaş koşullarında gerçekleşmiş, sürülen kişiler ülkenin başka bölgelerine yerleştirilmiş olsa da, sürgünün sadece bölgede yaşayan Müslüman Ahıskalıları kapsaması ve savaş bittikten sonra geri dönmelerine izin verilmemesi, el konulan mülkiyetlerinin karşılığında tazminat ödenmemesi sürgün eyleminin meşru amaca yönelik olması tezini tartışmalı kılmaktadır. Savaş bittikten sonra yerinden edilen diğer milletlerin geri dönüşü için kararnameler çıkarılmasına rağmen, Ahıskalıların (Kırım Türkleri ile beraber) geri dönüşü söz konusu kararnamelerin kapsamı dışında bırakılmıştır. Öte yandan, Gürcistan'ın çıkardığı 5261 sayılı 11 Temmuz 2007 tarihli Geri Dönüş Kanunu'nda ise Ahıskalıların geri dönüşü için yasal zemin oluşturulmasına rağmen mülkiyet hakkına yer verilmemiştir.

[288] *Bkz.*, Doğan and Others v. Turkey, App. No. 8803-8811/02, 8813/02 and 8815-8819/02, Judgment of 29 June 2004.

3. Müdahalenin Ölçülü/Orantılı Olması

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin mülkiyet hakkının ihlaline ilişkin davalarda önemli bulduğu hususlardan bir diğeri ölçülülük ilkesidir. Önceden de anlatıldığı gibi, mülkiyet hakkının devlet tarafından sınırlandırılması şartlarından birisi de müdahalenin orantılı olmasıdır. Müdahalenin orantılı ve adil olması açısından en yaygın denge sağlayıcı kurum ise tazminattır.[289] Ahıskalılar sürgüne tabi tutulduktan sonra sıkıyönetim kurallarına tabi özel kamplara yerleştirilmiş ve 12 senelik bir süreçte orada yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Sürgün edildikleri zaman el konulan mal varlığı ve mülklerinin karşılığında makul bir bedel (tazminat) ödenmemiş ve yeni mülkle de temin edilmeleri öngörülmemiştir.

Mahkeme'nin konuyu anlık işlem niteliğinde değerlendirmesi durumunda taraf devletin iç hukukunun Sözleşme'yi onaylamasından önce gerçekleşmiş olaylarla ilgili tazminat kurumu öngörülmediği durumda bu hususa ilişkin yapılacak herhangi bir başvurunun zaman bakımından yetkisi dışında kalacağı aşikârdır. Ancak Mahkeme'nin mülkiyete müdahaleyi sürekli ihlal olarak değerlendirmesi durumunda, söz konusu müdahaleyi hukuka uygun bulsa dahi, mülkiyet hakkının bedelsiz şekilde sona erdirilmesi niteliğinde değerlendirerek, söz konusu durumun adil dengeyi sarsabileceği sonucuna varabilecektir.

D. Sorunun Gürcistan'ın 1 No'lu Ek Protokol'e Yönelik Çekincesi Açısından Değerlendirilmesi

Ahıskalıların mülkiyet haklarının ihlaline ilişkin iddiaları AİHM'e taşınması açısından değerlendirildiğinde konunun Gürcistan'ın 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesine koyduğu çekince bağlamında da incelenmesi önem taşımaktadır.

[289] Gemalmaz B., 2017, s. 531.

Uluslararası hukukta çekince *(reservations)* bir uluslararası hukuk süjesinin imzaladığı bir antlaşmanın birtakım hükümleri açısından yükümlü olmayacağını açıklayan tek-taraflı bir bildirimdir.[290] Çekinceye ilişkin hususların düzenlendiği 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Sözleşmesi'nin 19. maddesinde bir devletin imzalama, onaylama, kabul etme, tasvip etme veya bir antlaşmaya katılma anında çekince ileri sürebileceği belirtilmiştir. Söz konusu maddede, çekincenin antlaşma tarafından yasaklanmaması, tartışmalı bir çekincenin ileri sürülmemesi ve antlaşmanın konu ve amacıyla bağdaşması gerektiği çekincenin ileri sürülebilme şartları olarak sıralanmıştır.[291]

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 57. maddesinde Sözleşme'ye ilişkin çekince meselesine dair hususlar ele alınmıştır. Maddenin 1. fıkrasında, taraf devletin Sözleşme'nin imzalanması ve onaylamaya sunulması sırasında Sözleşme'nin belirli bir hükmüne ilişkin, söz konusu ülkede yürürlükte olan bir yasanın bu hükümle bağdaşmazlığı konusunda bir çekince koyabileceği belirtilmiştir. Fakat genel nitelikte çekincelerin konmasına izin verilmediği de söz konusu fıkrada açıklanmıştır. Maddenin 2. fıkrasında ise, imzacı devlet tarafından konulacak her çekincenin sözü edilen yasaya ilişkin kısa bir açıklama içermesi gerektiği de hükme bağlanmıştır.

Davalı devletin çekince koyduğu Sözleşme veya ona Ek Protokoller'in hükümlerine ilişkin AİHM'e yapılan başvurular, Mahkeme tarafından Sözleşme'yle konu bakımından bağdaşmaz bulunarak reddedilmektedir. [292] Örneğin, *Kozlova ve Smirnova/Letonya* davasında da Mahkeme bu konuya değinerek, Sözleşme'nin 57.

[290] Pazarcı H., 2010, s. 85.
[291] **Vienna Convention on the Law of Treaties (1969)**, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments /english/conventions/1_1_1969.pdf, Erişim Tarihi: 05.12.2020.
[292] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi**, Avrupa Konseyi, 2014, s. 52.

maddesi kapsamında geçerli bulunan çekinceyle ilgili başvuruların kabul edilemez olduğunu beyan etmiştir.[293]

Gürcistan Sözleşme'yi imzaladığı sırada 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesine bir takım çekinceler ileri sürmüştür ve çekincelere ilişkin açıklamalar *Gürcistan Parlamentosu'nun 1 Haziran 2002 tarihli Beyanı*'nda ifade edilmiştir.[294] Beş maddeden oluşan Beyan metninin 1. maddesinde, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü temin edilinceye kadar 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinde yer alan statü *"Ülke İçinde Yerinden Olunmuş Kişilere Dair Gürcistan Yasası"*na uygun olarak *"ülke içinde yerinden olmuş kişiler"* hakkında uygulanmayacaktır. Bunun yanı sıra Gürcistan, adı geçen yasaya uygun olarak, ülkenin toprak bütünlüğü temin edildikten sonra söz konusu kişilerin daimî ikametgâhları üzerindeki mülkiyet haklarını kullanmalarının sağlanması sorumluluğunu üstlenmektedir.

Parlamento Beyanı'nın 2. maddesinde, 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin *"Tarım Amaçlı Toprak Mülkiyetine Dair Gürcistan Yasası"*na uygun şekilde uygulanacağı belirtilmiştir. Beyan'ın 3. maddesinde, 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin *"Gerçek ve Tüzel Kişilerin Mülkiyetinde Bulunan Tarım Dışı Toprakların Özel Mülkiyete Devredilmesine Dair Gürcistan Yasası"* kapsamında uygulanacağı açıklamıştır. Beyan'ın 4. maddesinde 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesine uyulmasının *"Devlet Mülkiyetinin Özelleştirilmesine Dair Gürcistan Yasası"* çerçevesinde gerçekleştirileceği beyan edilmiştir. Beyan'ın 5. maddesinde ise, Gürcistan'ın eski kamu-ticaret bankalarının hesaplarına yatırılan maddi varlıklarına ilişkin tazminatın ödenmesinde 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesine *Gürcistan Cumhurbaşkanının 2*

[293] Kozlova and Smirnova v. Latvia, App. Nos. 57381/00, Judgment of 23 October 2001.
[294] Reservations and Declarations for Treaty No.009 - Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, **Council of Europe**, https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/009/declarations?p_auth=0roXMXAu, Erişim Tarihi: 12.12.2020.

Temmuz 2001 tarihli 258 sayılı Kararı uyarınca kabul edilen normatif kanun sınırları içinde uyulacağı belirtilmiştir.

Yukarıda belirtilenlerden de anlaşıldığı gibi, Gürcistan hükümeti Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesine bazı çekinceler koymuş olsa da bu çekinceler 1944 yılında sürgün edilmiş şahısların mülkiyet haklarıyla bağlantılı değildir. Söz konusu çekinceler Ahıskalıların mülkiyet haklarının iadesine yönelik iddialarının AİHM bağlamında yargı yolunu kapatmamaktadır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen ve sorunun nedenini teşkil eden sürgün eyleminden uzun süre geçmesine rağmen Ahıskalıların haklarının iadesi meselesi çözüme kavuşamamıştır. SSCB ortadan kalktıktan sonra Gürcistan'ın Batı merkezli kuruluşlara, aynı zamanda Avrupa Konseyi'ne üye olması da sorunu tam çözmekte yeterli olmamıştır. Nitekim, Gürcistan hükümetinin kabul ettiği 5261 sayılı 11 Temmuz 2007 tarihli "*Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü Hakkında Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kanunu*" ve konuya ilişkin hükümet kararları sorunun çözümünde kat edilen önemli adımlar olarak nitelendirilebilirse de, ister Ahıskalıların geri dönüşünü etkili biçimde gerçekleştirilmesi isterse de mülkiyet haklarının iade edilmesi açısından güçsüz kalmıştır. Kanunda *geri dönen* statüsü kazanabilecek kişilere mülkiyet haklarının iadesinin öngörülmemesi kanunun sorunun çözümü açısından etkililiğini tartışmalı kılmaktadır. Nitekim hem yasanın uygulanmasındaki belirsizlikler, hem de geri dönecek kişilerin yaşamlarını sürdürmeleri için mülkiyetlerinin geri verilmesi veya tazminat ödenmesinin öngörülmemesi, ilgili statüyü almak için Gürcistan idari makamlarına başvuruların sayısına da olumsuz etkisini yansıtmıştır.

Konuya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sisteminden baktığımızda, mülkiyet hakkının düzenlendiği 1 No'lu Ek Protokol Gürcistan tarafından imzalandığından mülkiyet hakkıyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurulması mümkün hale gelmiştir. Gürcistan devleti Ek Protokol'ün 1. maddesine ilişkin bazı çekinceler ileri sürse de, bu çekincelerin Ahıskalıların konuyu Mahkeme'nin yargısı önüne taşımasında engel oluşturmayacağı görülmektedir. Nitekim Gürcistan Parlamentosu'nun 1 No'lu Ek Protokol'ün mülkiyet hakkının düzenlendiği 1. maddesine ilişkin çekincelerinin açıklanmasının yer aldığı 1 Haziran 2002 tarihli Beyanı'nda, tarafımızca çekincelerin

Ahıskalıların mülkiyet haklarıyla ilgili herhangi bir bağlantısı söz konusu olmadığı kanaatine varılmıştır.

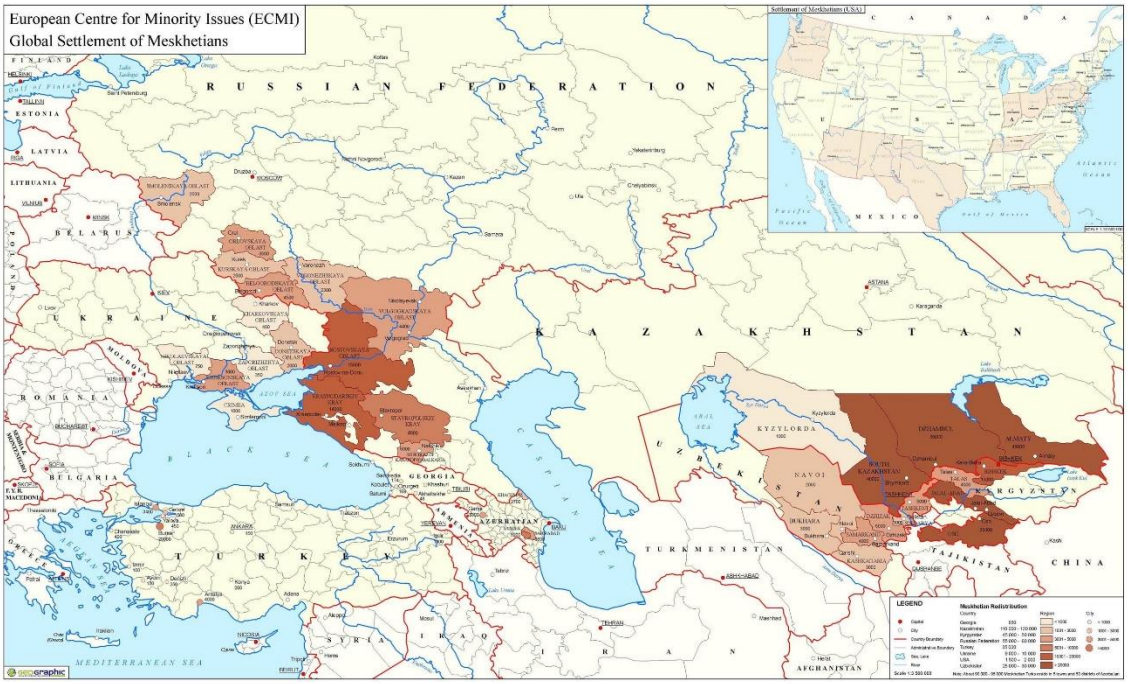
Soruna ilişkin olası şikâyet başvurusunu Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisi açısından değerlendirdiğimizde ise, AİHM içtihatlarında mülkiyet hakkına ilişkin ihlallerin hakkın sürekli ihlali olarak da değerlendirilmesinin mümkün olduğu kanaatine varılmıştır. Zira örnek olarak incelediğimiz davalarda olduğu gibi, Mahkeme'nin mülkiyet hakkının ihlaline ilişkin başvuruları hakkın anlık ihlali değil, sürekli ihlali olarak değerlendirdiği durumlarda ihlal eyleminin Sözleşme'nin davacı devlet açısından yürürlüğe girme tarihinden önce gerçekleşmesi halinde bile ihlalden sorumlu tutulabilmektedir.

Ahıskalıların mülkiyet hakkının ihlaline ilişkin şikâyet başvuruları gerek bireysel, gerekse de devlet başvurusu şeklinde yapılabilmektedir. Bireysel başvuru hakkından yararlanmak için hak mağdurları veya onların varisleri, aynı zamanda Ahıskalıları temsil eden hükümet dışı örgütler olarak Gürcistan iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM'e başvuruda bulunabilirler. Soruna ilişkin devlet başvurusu yolunda ise, Sözleşme'ye imzacı herhangi devlet tarafından da Mahkeme'ye başvurulabilmektedir.

HARİTALAR

HARİTA 1: Ahıska'nın Coğrafi Konumu[295]

HARİTA 2: Günümüzde Ahıskalıların Yaşadıkları Ülkeler[296]

[295] Özözen Kahraman S. ve İbrahimov A., "Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri", **Ege Coğrafya Dergisi**, S. 22/2, 2013, s. 79.

[296] European Centre for Minority Issues (ECMI), https://www.ecmi.de/, Erişim Tarihi: 01.12.2020.

KAYNAKÇA

Abdullahzade C. (2013). "Emval-i Metruke Kapsamındaki Mülkiyet Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Süreci Açısından Değerlendirilmesi", **AÜHFD**, 62(2), s. 317-347.

Akandji-Kombe J.F. (2007). **Positive obligations under the European Convention on Human Rights**, Council of Europe, Belgium.

Akhmeteva V., Karatselev V. ve Yudina N. (2015). **Zhizn Bez Prav: Polojeniya Akhıska-Turkov na yuge Rossii v 2015 godu**. Sova, Moskva.

Akkieva C.İ. (2016). **Turki-Meskhetincy v KBR: Demograficheskoe i Etnokulturnoe Razvitie**. İGİ KBNC RAN, Nalchik.

Alizade S. (Ed.) (2004). **Kitabi-Dede Korkut: Aslı ve Sadeleştirilmiş Metinler**. Önder Neşriyatı, Bakü.

Allen W.E.D. ve Muratoff P. (1953). **Caucasian Battlefields: A History of Wars on the Turco-Caucasian Border 1828-1921**. Cambridge University Press, New York.

Alpbaz E. (2018). **Geri Dönüş Yasası Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Gürcistan Cumhuriyeti'ne Dönüşü**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Alptekin M. Y. (2014). "Meskhetian Turks in Fourth Land: Identity and Socio-economic Integration into American Society", **Journal of Identity and Migration Studies**, C. 8, No. 1, s. 47-67.

Ateş E. (2016). "Selçuklu-Gürcü Mücadelelerinde Bir Dönüm Noktası: Didgori Savaşı (1121) ve Sonuçları", **TAD**, C. 35, S. 60, s. 73-96.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2014). **Kabul Edilebilirlilik Kriterlerini Uygulama Rehberi**, Avrupa Konseyi.

Avşar Z., Tunçalp Z. (1994). **Sürgünde 50. Yıl Ahıska Türkleri**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

Aydar M. (2015). **Understanding and Defining Ethnic Identity: Ahiska/Meskhetian Turks in a Midwestern American City.** University of Missouri-Columbia.

Aydıngün A. (2007). "Turtsiya: «Çujiye» Sredi «Svoikh»", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, s. 239-260.

Aydıngün A. (2008). "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü", **ASAM Bakış**, Rapor No: 6, Ankara.

Aydıngün A. ve Asker A. (2012). "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı", İ. Aydıngün ve Ç. Balım (Ed.), **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, s. 117-207.

Aydıngün A., Aydıngün İ. (2014). **Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk-Ulusötesi Aileler**. Ahmet Yasevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Ankara.

Aydıngün A., Harding Ç. B., Hoover M., Kuznetsov I. ve Swerdlow S. (2006). **Meskhetian Turks: An introduction to their history, culture and resettlement experiences.** Center for Applied Linguistics, Washington.

Aydıngün A., Harding Ç.B., Hoover M., Kuznetsov İ., Swerdlow S. (2006). "Meskhetian Turks: An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experience", **Culture Profile**, S. 20.

Aydıngün İ. (2012). "Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya'nın 'Geçiş' Ülkesi Ukrayna", İ. Aydıngün ve Ç. Balım (Ed.), **Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, s. 209-309.

Aykun İ. (2002). "Paskeviç ve Şark Seraskerliği ile İlişkileri", **Türkler**, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 721-729.

Baddeley J. (1908). **The Russian Conquest of The Caucasus**, Longmans, Green and Co, London.

Bayramov F. (2006). **Ahıska Türklerinin Anayurda Dönüş Mücadelesi ve Fergana Olaylarının Türk Medyasına Yansıması**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bekadze S. (2014). "XVI. Yüzyılda Ahıska Sancağı'nın Aspinza Nahiyesi'nde Sosyal ve Ekonomik Yaşam", **Akademik Bakış Dergisi**, S. 40, s.1-20.

Bobkov F. (2003). **KGB i Vlast**, Algoritm-Kniga, Moskva.

Bugay N. F. (1992). **İosif Stalin Lavrentiyu Berii: "İx Nado Deportirovat" (dokumentı, faktı, kommentarii)**, Drujba Narodov, Moskva.

Bugay N. F. (1995). **L.Beriya - İ.Stalinu: "Soglasno Vashemu Ukazaniyu"**, AİRO-XX, Moskva.

Bugay N. F. ve Gonov A.M. (2003). **«Po Resheniyu Pravitelstva Soyuza SSR…»**, El-Fa, Nalchik.

Bugay N. F. ve Mamaev M. İ. (2009). **Turki-Meskhetincı: Gruziya, Uzbekistan, Rossiya, SShA**, MNSK-Press, Moskva.

Carss-Frisk M. (2001). **The Right to Property**, Concil of Europe, Germany.

Centralnıy Komitet Kompartii Uzbekistana, (1989). "O Targicheskikh Sobıtiyakh v Ferganskoy Oblasti i Otvestvennost Partiynıkh, Sovetskikh i Pravookhranitelnıkh Organov", **İzvestiya TsK KPSS**, No. 10, s. 94-103.

Constitution (fundamental Law) of the Georgian Soviet Socialist Republic of February 13, 1937. (1950). American Russian Institute, Michigan Univertsity.

Çiloğlu F. (1993). **Dilden Dine, Edebiyattan Sanata Gürcülerin Tarihi**, Ant Yayınları, İstanbul.

Demiray E. (2012). "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", **International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol: 7/3, s. 877-885.

Demirci H. (2015). "Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti (17/18 Ocak 1919-12 Nisan 1919)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Y. 21, S. 73, 2015, s. 386-403.

Devrisheva Kh. (2019). "Ahıska Türklerinin Bitmeyen Göçü", **SUTAD**, S. 45, s. 333-352.

Dinç F.T. (2015). "Batum Antlaşması'ndan Mondros Mütarekesine Kadar Geçen Sürede Ahıska'daki Faaliyetler", **Route Educational and Social Science Journal**, C. 2(1), s. 348-357.

Doğan İ. (2007). "Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşünde Uluslararası Hukuk Bakımından Sorumluluk", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 7.

Doğan İ. (2019). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, Astana Yayınları, Ankara.

Doğan İ. ve Salihpaşaoğlu Y. (2007). "Ahıska Türklerinin Uluslararası Statüsüne İlişkin Dönüm Noktaları", **Ahıska Dosyası**, Y.1, S.1, s. 10-16.

Döner A. (2003). **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin, Ankara.

Ediev F.M. (2003). **Demograficheskie Poteri Deportirovannykh Narodov SSSR**, Stavropol.

Eretskij O. (1835). **Staticheskoe Opisanie Zakavkaznogo Kraja**, Tipografija Shtaba Otdalnogo Korpusa Vnutrennij Strazhi, Sankt-Petersburg.

Etgü M. A. (2009). **Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mülkiyet Hakkına Bakışı**, XII Levha, Ankara.

Fortunatov V. V. (2009). **Noveyshaya İstoriya Rossii v Licakh: 1917-2008**, Piter, Sankt-Peterburg.

Gemalmaz B. (2017). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Mülkiyet Hakkı**, Beta, İstanbul.

Gemalmaz B. (2019). **Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, Avrupa Konseyi, Ankara.

Giuli A. (2012). "Kipchaks in Georgia", **Caucasus Journal of Social Sciences**, Vol. 5, Issue 1, p. 7-23.

Gökdemir A. E. (1989). **Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Gözübüyük Ş. A. ve Gölcüklü F. (2013). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Grgiæ A., Mataga Z., Longar M. and Vilfan A. (2007). **The right to property under the European Convention on Human Rights**, Council of Europe, Belgium.

Gumilyov L.N. (2008). **Konets i Vnov Nachalo: populyarnıe lektsii po narodovedeniyu**. Ayris-Press, Moskva.

Günay, N. (2012). "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı", **Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 61, s. 121-142.

Hacılı A. (2009). **Ahıska Türkleri: Vatan Bilgisi**, Ahıska Türkleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, İstanbul.

Hartill L.R. (1990). **Bir Ermeninin Anılarında Azerbaycan Olayları: 1918-1922**, (Çev. S. Çataltepe), Kastaş Yayınları, İstanbul.

Hasanli J. (2011). **Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War: 1945-1953**, Lexington Books, Lanham.

Hasanoğlu İ. (2014a). “25. yıldönümü münasebetiyle: Ahıska Türklerinin Fergana Faciası”, **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 34, s. 11-16.

Hasanoğlu İ. (2014b). “Rus Komünisti Rıjkov’un İtirafları”, **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 35, s. 17-24.

Hasanoğlu İ. (2015). “Homo Sovieticus: SSCB’de Sovyet Halkı İnşası Çabaları”, **Turkish Studies**, Vol. 1, s. 311-340.

Hasanoğlu İ. (2015). “Hukuki ve Siyasi Boyutlarıyla Ahıska Sorunu”, **Türk Yurdu Dergisi**, Y. 104, S. 340, 2015, s.41-45.

Hasanoğlu İ. (2016). “Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 16 (1), s.1-20.

Hürüşanoğlu S. (1990). “Gaçgın Türklerin Harayı”, **Diderginler**, Genclik, Baku, s.212-230.

Ivelashvili T.V., “Об идентификации так называемых 'Турок-Месхетинцев'”. **Science Journal of Volgograd State University: History - Area Studies - International Relations**, 24(5), s. 162-171.

Kazımzade F. (2016). **Transkafkasya İçin Mücadele: (1957-1921)**, (Çev. Cengiz İ. Çay), Tarih & Kuram Yayınları, İstanbul.

Keskin S. ve Gürsoy H.E. (2017). “Sovyet ve Sovyet Sonrası Dönemde Ahıska Türklerinin Karşılaştıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar”, **International Crimes and History**, S.18, s. 13-46.

Keskin S., Tulun M.O. ve Yılmaz A. (2016). “2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum”. A. Aydıngün, A. Asker ve A. Şir (Ed.), **Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik**, Siyaset. AVİM, s. 295-317.

Keykurin N. (2007). **Nağıbey Şeyhzamanlının Hatıraları ve İstiklaliyet Fedaileri**, I Hisse, Teknur, Bakü.

Kibar B. E. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Ayrımcılık Yasağı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

Kırzıoğlu F. M. (1998). **Osmanlılar’ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kırzıoğlu F.M. (1953). **Kars Tarihi**, C. 1., Işıl Matbaası, İstanbul.

Kırzıoğlu F.M. (1992). **İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VII. - M.S. VI yy.) ve Son-Kıpçaklar (1118, 1195) ile Oetodoks-Kıpçak Atabekler Hükümeti (1267-1578)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kırzıoğlu M.F., "Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükumeti-I", **Bizim Ahıska**, S. 10, s. 12-17.

Konstituciya Soyuza Sovetskikh Socialisticheskikh Respublik. (1937). İzdanie CİK SSSR, Moskva.

Kryuşkina E. ve Swerdlow S. (2007). "SŞA: Pereselenie za Okean", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, s. 261-295.

Kudinov O. A. (2013). **Rimskoe Pravo**, Dashkov i K, Moskva.

Kurbanov Ş. (1990). "Mehseti Türkleri", **Diderginler**, Gençlik, Bakü.

Kuznetsov İ. (2007). "Rosiyskaya Federetsiya: Konstruirovanie İdentichnosti i Sotsialnıe Seti", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, s.147-177.

Kütükçü A. M. (2005). "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatana Dönüş Sorunu", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, S.13, s. 271-284.

Qasımlı M. (2013). **Türkiye - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri: 1960-1980**, (Çev. A. Altaylı), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Lewin M. (2009). **Sovyet Yüzyılı**, (Çev. R. Akman), İletişim Yayınları, İstanbul.

Lynch H.F.B. (1901). **Armenia: Travels and Studies. Volume I: The Russian Provincies**, Longmans, Green and Co., London.

Lynch M. (2005). **Lives on Hold: The Human Cost of Statelessness**. Refugees International.

McCarthy J. (1995). **Death and Exile: The Ethnic Cleasing of Ottoman Muslims (1821-1922)**, The Darwin Press, New Jersey.

Memmedeli Ş. ve Goca-Memmedova G. (2009). "Gürcistan'dan Türk Göçleri", **Bizim Ahıska Dergisi**, S.15, s. 12-17.

Minahan J. B. (2016). **Encyclopedia of Stateless Nations: Ethnic and National Groups around the World**, ABC-CLIO, California.

Mirkhanova M. (2006). "People in exile: The oral history of Meskhetian Turks (Akhyskha Turkleri)", **Journal of Muslim Minority Affairs**, 26:1, s. 3-44.

Motadel D. (2014). **Islam and Nazi Germany's War**, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, s. 140, 153, 222.

Naselenie SSSR: Po dannım vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1989 g. (1990). Finansı i Statistika, Moskva.

Nasirov E. (2015). "Azerbaycan'da Ahıskalılara Tanınan Pozitif Ayrımcılık", R. Bayraktar (Ed.), **Uluslararası Ahıska Türklerinin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu** (14-15 Nisan 2014), Giresun Üniversitesi, s. 475-480.

Oganesyan G. (2011). "Politika Turcii i Gruzii v Otnoshenii Problemı Turok-Meskhetincev", **Kantegh**, S. 3, s. 169-177.

Okur M. (2011). "Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 8, 2011, s. 73-90.

Oran B. (Ed.). (2019). **Türk Dış Politikası: 1919-1980**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Orucova E. (2015). "Karabağ Savaşı ve Ahıskalı Türkler", R. Bayraktar (Ed.), **Uluslararası Ahıska Türklerinin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu** (14-15 Nisan 2014), Giresun Üniversitesi, s. 481-489.

Osipov A. and Swerdlow S. (2007). "Social Dinamics and Leadership in Meskhetian Turk Communities", Trier T. and Khanzhin A. *(Ed.)*, **The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, Repatriation or Resettlement?**, LIT Verlag, Münster, pp. 557-609.

Osipov A.G. (2004a). "Ferganskie Sobıtiya 1989 goda (Konstruirovanie Etnicheskogo Konflikta)", S.N. Arashin ve V.İ. Bushkov (Ed.), **Ferganskaya Dolina: Etnichnost**, Etnicheskie Processı, Etnicheskie Konfliktı, Nauka, Moskva, s. 164-223.

Osipov A.G. (2004b). "Krasnodarskiy Kray Kak Vitrina Rosiyskiy Natsionalnoy Politiki", **Diasporı**, No. 4, s. 6-37.

Overland İ. (2007). "Mezhdunarodnye Organizatsii, Regionalnaya Politika i Turki-Meskhetintsı", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, s. 365-383.

Özbey Ö. (2008). **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Başvuru Yöntemleri**, Adalet Yayınevi, Ankara.

Özözen Kahraman S. ve İbrahimov A. (2013). "Kafkaslar'dan Sürgün Bir Toplumun Bitmeyen Göçü: Çanakkale'de Ahıska Türkleri", **Ege Coğrafya Dergisi**, S. 22/2, s. 77-90.

Panesh E. Kh. ve Yerlomov L. B. (1990). "Turki-Meskhetincı (İstoriko-Etnograficheskiy Analiz Problemı)", **Etnograficheskoe Obozrenie**, No: 1, s.16-24.

Panesh E. Kh. ve Yerlomov L. B. (1991). "Meskhetinskie Turki", **Voprosı İstorii**, No: 9-10, s. 215-217.

Pazarcı H. (2010). **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara.

Pentikäinen O. ve Trier T. (2004). **Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks.** European Centre for Minority Issues (ECMI), Flensburg.

Piriyeva S. (2005). **Ahıska Türkleri Azerbaycan'da: Tarihi, Sosyo-Medeni Hayatı**, Elm, Bakı.

Pohl J. O. (1999). **Ethnic Cleasing in the USSR (1937-1949)**, Greenwood Press, London.

Polnoe Sobranie Zakonov Rosijskoj İmperii. (1841). **"No: 13368: Visochajshe Urtvejdennoe Uchrejdenie dlya Upravleniya Zakavkazskim Kraem"**, Tom XV, Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj E.İ.V. Kantseljarij, Sankt-Peterburg.

Polnoe Sobranie Zakonov Rosijskoj İmperii. (1847). **"No: 20701: Visochajshe Urtvejdennoe Polojeniye o Razdeleniy Zakavkazskogo Kraya"**, Tom XXI, Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj E.İ.V. Kantseljarij, Sankt-Peterburg.

Polyan P. (2001). **Ne po Svoyey Vole… İstoriya i Geografiya Prinuditelnıx Migraciy v SSSR**, Obyedinennoe Gumanitarnoe İzdatelstvo, Moskva.

Riasanovsky N.V. ve Steinberg M.D. (2014). **Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze**, (Çev. F. Dereli), İnkilap, İstanbul.

Sadigzade A. (2020). **Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çıraqov Davası**, Astana Yayınları, Ankara.

Sancakdar O. (2019). "AİHM'in Gayrimenkul Mülkiyeti ve İmar Hukuku Uyuşmazlıklarına Yaklaşımından Kesitler ve Karar Örnekleri", **İzmir Barosu Dergisi**, S. 3: 511-558.

Sargın H. (2006). **Ahıska Türkleri ile İlgili Politikaların Stratejik Boyutu.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Seferoğlu P. (2005). "Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşü Yolundaki Gelişmeler", **Bizim Ahıska Dergisi**, S. 3, s. 14-16.

Seferov R. ve Akış İ. (2008). "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 24: 393-411.

Sumbadze N. (2007). "Gruziya: Vozvrasheniya Domoy?", T. Trier and A. Khazin (Ed.), **Turki Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, s. 214-238.

Sürmeli S. (2001). **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Swerdlow S. (2006). **Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai.** California Law Review, C. 94, s. 1827-1878.

Tanrıverdi M. (2014). "Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'da Ermenileri İskân Politikası ve Türklerin Göçü", **Yeni Türkiye Dergisi**, S.61, s. 939-945.

Tanrıverdi M. (2019). **Çarlık Rusyası'nda Tiflis Vilayeti (1846-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Trier T., Mouravi G.T., Kilimnik F. (2011). **Meskhetians: Homeward Bound**, European Centre for Minority Issues – Caucasus, Tbilisi.

Trojnitskago N.A. (1905). **Pervaja Vseobshaja Perepis Naselenija Rossijskoj İmperii, 1897 g.: LXIX. Tiflisskaja Gubernija**, İznadie Tsentralnogo Statisticheskago Komiteta Ministerstva Vnutrennikh Del, Sankt-Peterburg.

Turan Ş. (1951). "1829 Edirne Antlaşması", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 9, S. 1-2, s. 111-151.

Uravelli O. (2017). **Ahıska'dan Çıktım Yola**, Erkam Yayınları, İstanbul.

Urusova M.N. (2012). Samko M.M. ve Kochetkova O.G., **Kzachestvo Rossii: Proshloe i Nastoyashee**. FGBOU VPO Volgogradskiy Agrarskiy Universitet, Volgograd.

Ünal Ş. (2001). **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi-İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

Üren M. (2016). Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu, Nobel Yayınları, Ankara.

Vaux B. (2001). "Hemshinli: The Forgotten Black Sea Armenians", **Journal of Armenian Studies**, No. 6, pp. 47-71.

Velichko V.L. (1990). **Kavkaz: Russkoe Delo i Mezhduplemennye Voprosy**, Elm, Baku.

Vernadsky G. (2015). **Rusya Tarihi**, (Çev. Mızrak D. ve Mızrak E. Ç.), Selenge Yayınları, İstanbul.

Yıldız C. (2013). "Esaret ve Sürgün Çocukları: Ahıska Türkleri", **Parlamento**, 8, s. 40-50.

Yunusov A. (2007). "Azerbaydzhan: Bıt Turkom v İzgnanii", T. Trier ve A. Khanzhin (Ed.), **Turki-Meskhetinci: İntegraciya. Reportaciya. Emigraciya.** Aleteya, Sankt-Peterburg, s. 129-146.

Yunusova Kh. (2002). "The Reasons of the Tragic Events in Fargana in the Summer of 1989: Based on the History of Relations Between the Nations of the Former Soviet Union", **JSRI**, No. 2, s. 194-197.

Yücel E. (2015). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Direktiflerinde Ayrımcılık Yasağı Hukuku", **Adam Akademi**, C. 6, S. 1, s. 59-84.

Zeyrek Y. (2001). Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara.

Zeyrek Y. (2011). "Rus Kaynağına Göre Ahıska'nın Düşüşü: Ahıska'nın 1828 Felaketi", **Bizim Ahıska Dergisi**, S.24, s. 28-31.

Zeyrek Y. (2014). "Ahıska Türkleri: Sürgündü 70. Yıl!". **Bizim Ahıska Dergisi**, S.36, s. 3-5.

Zeyrek Y. (2015). **Ahıska Gül idi Gitti**, Gökçe, Ankara.

Çevrimiçi Kaynaklar

Advisory Committee on The Framework Convention for the Protection of National Minorities, Second Opinion on Georgia adopted on 17 June 2015, **ACFC/OP/II(2015)001**, https://rm.coe.int/CoERMPublicCo mmonSearchServices/DisplayDCTMContent?docum entId=0900001680590fb5, Erişim Tarihi: 09.06.2020.

Bugay N., Deportasiya Narodov, http://scepsis.net/library/id_1237.html, Erişim Tarihi: 05.02.2020.

Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "Honouring of obligations and commitments by Georgia" **AS/Mon(2010)24 rev**, http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/20100624_amondoc24rev_2010.pdf, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **12554/2011**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12656&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "The functioning of democratic institutions in Georgia", **13588/2014**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21123&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "The progress of the Assembly's monitoring procedure (October 2014-August 2015)", **13868/2015**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=22018&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Committee on the Honouring of Obligations and Commitments by Member States of the Council of Europe (Monitoring Committee), "The progress of the Assembly's monitoring procedure (September 2015-December 2016) and the periodic review of the honouring of obligations by Austria, the Czech Republic, Denmark, Finland, France and Germany", **14213/2017**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23246&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/portal/georgia, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

European Centre for Minority Issues (ECMI), https://www.ecmi.de/, Erişim Tarihi: 01.12.2020.

European Convention of Human Rights, **Europen Court of Human Rights**, https://www.echr.coe.int/P ages/home.aspx?p=basictexts&c, Erişim Tarihi: 07.12.2020.

Gürcistan Vatandaşlığına Dair Organik Yasa, https://www.refw orld.org.ru/pdfid/55 d44cce4.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

On the Repatriation of Persons Involuntarily Displaced by the Former USSR from the Georgian SSR (The Soviet Socialist Republic of Georgia) in the 1940's https://ma tsne.gov.ge/en/document/view/22558?p ublication=6, Erişim Tarihi: 01.12.2020.

Parliamentary Assembly, "Refugees and displaced persons in Transcaucasia", **1335/1997**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=15369&lang=en, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Georgia's application for membership of the Council of Europe", **209/1999,** http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref XML2HTML-en.asp?fileid=16669&lang=en, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **1257/2001**, http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=16941 &lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **1415/2005**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17288&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Honouring of obligations and commitments by Georgia", **1503/2008**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17629&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Implementation of Resolution 1415 (2005) on the honouring of obligations and commitments by Georgia", **1477/2006**, https://ass

embly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17398&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Population movements between the states of the former USSR", **996/1993**, http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails EN.asp?fileid=6768&lan g=EN, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Report on the humanitarian situation of the refugees and displaced persons in Armenia and Azerbaijan", **1059/1995**, https://assembly. coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref ViewHTML.asp?FileID=6823 &lang=en, Erişim Tarihi: 23.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Situation of refugees and displaced persons in Armenia, Azerbaijan and Georgia", **1570/2002**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17028&lang =en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Parliamentary Assembly, "Situation of refugees and displaced persons in the Russian Federation and some other CIS countries", **167/2004**, http://assembly.coe.int/ nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17239&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Parliamentary Assembly, "The functioning of democratic institutions in Georgia", **Resolution 2015 (2014) Final version**, http://assembly.coe.int/nw/xml/XRe f/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21275&lang=en, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Parliamentary Assembly, "The situation of the deported Meskhetian population", **1428/2005**, https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?f ileid=17312&lang=en, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, **Council of Europe**, https://www.echr.coe.int/Documents/Library_C ollection_P12_ETS177E_ENG.pdf, Erişim Tarihi: 12.12.2020.

Reservations and Declarations for Treaty No.009 - Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, **Council of Europe**, https://www.coe.int/en/web/con ventions/full-list/-/conventions/treaty/009/declar ations?p_auth=0roXMXAu, Erişim Tarihi: 12.12.2020.

Reservations and Declarations for Treaty No.086 - Additional Protocol to the European Convention on Extradition, **Council of Europe**, https://www.coe.int

/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/ 086/declarations?p_auth=LMbtv0nm, Erişim Tarihi: 10.12.2020.

Resmi Gazete, **5838/18.02.2009**, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/2009022 8M1-1.htm, Erişim Tarihi: 16.04.2020.

SSCB Anayasası'nın (1936) İngilizce metni, http://insidetheco ldwar.org/ sites/default/files/documents/Constitution%20of%20the%20USSR%20under%20Stalin_0.pdf, Erişim Tarihi: 17.06.2020.

Statute of Council of Europe, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTM Content?documentId=0900001680935bd0, Erişim Tarihi: 15.06.2020.

T.C. Bakanlar Kurulu Kararı, **7668/17.05.2015**, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05//20150517-1.htm, Erişim Tarihi: 16.05.2020.

Türk vatandaşı olan Ahıska Türklerinin sayısı 40 bini aştı, https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turk-vatandasi-olan-ahiska-turklerinin-sayisi-40-bini-asti-431358.html, Erişim Tarihi: 15.04.2020.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments /eng lish/conventions/1_1_1969.pdf, Erişim Tarihi: 05.12.2020.

Vsesoyuznaya Perepis Naseleniya 1989 goda. Nacionalnıy Sostav Naseleniya po Respublikam SSSR, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=4, Erişim Tarihi: 08.02.2020.

Yerinden Edilen Kişilerin Sorunlarına İlişkin Gürcistan Resmi Devlet Sitesi, http://www.mra.gov.ge/g eo/static/1601, Erişim Tarihi: 31.07.2020.

Yunusov A., "Akhıskinskie Turki: Dvazhdı Deportirovannıy Narod", http://www.ahiska-gazeta.com/ru/ histories/50/, Erişim Tarihi: 07.01.2020.

"ყოფილი სსრკ-ის მიერ XX საუკუნის 40-იან წლებში საქართველოს სსრ-იდან იძულებით გადასახლებულ პირთა რეპატრიაციის შესახებ" საქართველოს კანონის მიზნებისათვის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის ამსახველი დოკუმენტის ფორმის დადგენის თაობაზე", https://matsne.gov.ge/ka/document/view /2878 ?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

რეპატრიანტის სტატუსის მაძიებლისა და მისი ოჯახის წევრების შემოსავლებისა და ქონებრივი მდგომარეობის დეკლარაციის ფორმის დამტკიცების თაობაზე, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/7090?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

რეპატრიანტის სტატუსის მინიჭების საკითხის განხილვასთან დაკავშირებით დამატებითი მოთხოვნების დადგენის შესახებ, https://matsne.gov.ge/ka/docu ment/view/6928 ?publication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

რეპატრიანტის სტატუსის მქონე პირთა მიერ საქართველოს მოქალაქეობის გამარტივებული წესით მიღების შესახებ, https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4096?pu blication=0, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESI HÜKÜM VE KARARLARI

Airey v. Ireland, App. No. 6289/73, Judgment of 9 October 1979.

Blečıć v. Croatia, App. No. 59532/00, Judgment of 8 March 2006.

Chiragov and Others v. Armenia, App. No. 13216/05, Judgment of 16 June 2015.

Doğan and Others v. Turkey, App. No. 8803-8811/02, 8813/02 and 8815-8819/02, Judgment of 29 June 2004.

James and Others v. United Kingdom, App. No. 8793/79, Judgment of 21 February 1986.

James and Others v. United Kingdom, App. No. 8793/79, Judgment of 21 February 1986.

Kozlova and Smirnova v. Latvia, App. No. 57381/00, Judgment of 23 October 2001.

Lithgow and Others v. United Kingdom, Apps. No. 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Judgment of 8 July 1986.

Loizidou v. Turkey, App. No. 15318/89, Judgment of 18 December 1996.

Marckx v. Belgium, App. No. 6833/74, Judgment of 13 June 1979.

Sporrong and Lönnroth v. Sweden, App. No. 7151/75, Judgment of 23 September 1982.

Yıldırım v. Turkey, App. No. 2014/6577, Judgment of 16 February 2017.

EKLER

EK 1: DEVLET SAVUNMA KOMİTESİ KARARNAMESİ'NDEN

Moskova, Kremlin **Temmuz, 1944**

Gürcistan SSC'nin devlet sınırlarının korunması koşullarını iyileştirmek amacıyla Devlet Savunma Komitesi Karara verir:

1. Gürcistan SSC'nin sınır bölgesinden - Akhaltsikhe, Adigensky, Aspindza, Bogdanovsky bölgeleri ve Acara ASSC - Türkler, Kürtler ve Hemşinlerden oluşan 86.000 nüfuslu 16.700 kuruluş, Kazakistan SSC'de - 40 bin, Özbekistan SSC'de - 30 bin, Kırgızistan SSC'de - 16 bin olmakla yerleştirilsin.

SSCB NKVD yerleştirilme sürecinin yürütülmesi için görevlendirilsin. SSCB NKVD (yoldaş Beria) yerleştirilmeni Kasım 1944'te gerçekleştirmek için görevlendirilsin.

...

2. (Aile başına 1000 kg. ağırlığında eşya, gıda, envanter almaya izin verilsin)

3. Sınır bölgesinden tahliye edilenlerin bıraktıkları tarım ürünleri, tarım enventarleri, binalar, bahçeler ve diğer mülkleri teslim almak amacıyla Gürcistan SSC Halk Komiserleri Sovyeti Başkan Vekili yoldaş Xoştariya başkanlığında, SSCB Et Endüstrisi Halk Komiserliği, SSCB Halk İhale Komiserliği, SSCB Halk Toprak Komiserliği ve Gürcistan SSC Halk Mali Komiserliği temsilcilerinden oluşan komisyon kurulsun.

4. Kazakistan SSC Merkezi Komitesi RKP(b) ve Halk Komiserleri Sovyeti'ni (yoldaş Skovortsov ve Undasınov), Kırgızistan SSC Merkezi Komitesi RKP(b) ve Halk Komiserleri Sovyeti'ni (yoldaş Vagov ve Kulatov). Özbekistan SSC Merkezi Komitesi RKP(b) ve Halk Komiserleri Sovyeti'ni (yoldaş Yusupov ve Abdurakhmanov) bu Cumhuriyetlerin NKVD'iyle beraber yerleştirilecek yerlerde gerekli önlemler almaları, konaklama ve yerleştirilecek kişiler için kalıcı ekonomik koşullar sağlanması amacıyla görevlendirilsin.

...

11. Gürcistan Halk Komiserleri Sovyeti'ne adı geçen sınır bölgelerine Gürcistan SSC'nin diğer az topraklı bölgelerinden 32 000 kişilik nüfustan oluşan 7000 kolektif çiftlik (kolhoz) kuruluşunun yerleştirilmesine izin verilsin. Yerleştirme hem kolektif çiftlikler hem de bireysel çiftlikler şeklinde yürütülsün. Sınır bölgesine yeniden

yerleştirmenin öğeleri Gürcistan bölgesi NKVD sınır birliklerine mutabıken gerçekleştirilsin.

…

13. a) SSCB NKVD'ye özel iskân edilenlerin tahliyesi, taşınması ve yeniden yerleştirilmesi operasyonunu gerçekleştirmek amacıyla 30 milyon ruble ayrılsın.

...

14. Malzeme ve Teknik Tedarik Genel İdaresi (yoldaş Şirokov) Ekim-Kasım 1944'te özel iskân edilenlerin tahliyesi için yakıt fonundan yakıt tedarik etmesi için görevlendirilsin: SSCB NKVD'sine – 750 ton, Kazakistan SSC Halk Komiserleri Konseyi'ne - 75 ton, Kırgızistan SSC Halk Komiserleri Konseyi'ne – 35 ton, Özbekistan SSC Halk Komiserleri Konseyi'ne – 100 ton.

Devlet Savunma Komitesi Başkanı İ. STALİN

GARF, f. P-9401, op. 2 d. bb, l. 19.

EK 2: ACARA ÖSSC YEREL HÜKÜMET ÜYESİ M.A. VANLİŞİ'NİN YANLIŞLIKLA SÜRGÜNE TABİ TUTULAN LAZLARIN GÜRCİSTAN SSC'YE İADE EDİLMESİNE İLİŞKİN L.BERİYA'YA YAZDIĞI MEKTUB

Sevgili Lavrentiy Pavloviç!

Lazların siyasi ve kültürel seviyelerinin yükseltilmesine ilişkin talimatınızın yerine getirilmesi sürecinin rehberliğini sürdüren kişi olarak, bu mektupla, Laz nüfusun önemli bir bölümünün Acara topraklarından Orta Asya bölgelerine yerleştirilmesinden bahsetmeğe karara aldım.

Devlet Savunma Komitesi kararnamesi gereğince, Gürcü-Lazların Gürcistan topraklarında yerli halk olarak kalmaları gerekmekteydi. Ancak bu husus yalnızca Batum bölgesi, Sarti köyünün sakinleri için uygulanmış ve eski çağlardan diğer köylerde yaşayan fakat Türk soyadı taşıyan Lazlar göçürülmeye maruz kalmışlardır.

Laz yazar olarak göç ettirilen Lazlarla ilgili makamlara zamanında başvurularda bulunmama karşın, bu konuya ilişkin tatmin edici bir cevap almamışım ve yaptığım başvurular da geri iade edilmemiştir.

Yalnız Batum bölgesinde, toplam 160 kişiden oluşan 20'den fazla Laz aile yaşamaktaydı. Ayrıca, Lazların oğullarımı cepheye göndererek ve Sovyet Anavatanını savunmada cepheye yardım ederek, Büyük Vatan Savaşı'nda olağanüstü vatanseverlik gösterdiklerini de belirtmek istemekteyim. Tüm Gürcü halkı gibi ve Lazların da yabancı işgaline karşı yürüttüğü mücadeleyi iyi bilen birisi olarak, Laz halkının da bu mücadelede dürüstlüğünü belirtmek isterim.

…

Yanlışlıkla göçe tabi tutulan aşağıdaki Laz aileleri ve onların bireylerinin müdahalenizle geri iade edilmesini Sizden rica ediyorum:

1) Acarel Oglu;
2) Hacı Osman oğlu Hasan;
3) Hacı Osman oğlu Pehri;
4) Gulaber oğlu Mussa ve onun 4 aile bireyi;
5) Kambur oğlu Dursul ve onun 3 aile bireyi;
6) Kur oğlu Zekiya ve onun 2 aile bireyi;
7) Dsut oğlu Kazilya;
8) Şaban oğlu Mameda, Baynaz oğlu Cemala;

Bundan başka bana şahsen tanıdık olmayan diğer Lazlar.

Saygılarla, Muhamed Vanşili

Mart, 1945

EK 3: M.KUZNETSOV VE V.V.CHERNYSHOV'UN SSCB HALK İÇİŞLERİ KOMİSERİ L. BERİA'YA RAPORUNDAN

Gürcistan SSC'den ulaşım ve yeniden yerleşim sona ermiştir. Toplam 92.307 kişi nakledildi. (18.923 erkek, 27399 kadın), 16 yaş altı çocuk - 45.985 kişi.

Özbekistan SSC'ye 53.163 kişi, Kazak SSC'ye 28.598 kişi ve Kırgız SSC'ye 10.546 kişi yerleştirildi. Toplam - 92307 kişi. Kollektif çiftlikler 84.596 kişi, devlet çiftlikleri 6.316 kişi ve sanayi kuruluşları 1395 kişi istihdam etmektedir. Yolda 457 kişi ölmüştür.

GARF, f. R-9401, 1, d.184, l. 229.

EK 4: SSCB İÇİŞLERİ HALK KOMİSERİ L.BERİYA'NIN

SSCB Halk Komiserleri Konseyi, Yoldaş A.I. Mikoyan'a

13 Ocak 1945

31 Temmuz tarih ve 6279 sayılı DSK Kararı uyarınca 1944, Gürcistan SSC'nin sınır bölgelerinden Özbekistan SSC, Kazakistan SSC ve Kırgızıstan SSC' 92.374 kişi tahliye edilmiştir.

Tahliye edildiğinde *Narkomzag* ve *Narkommyasomolprom* tarafından onlardan kabul edilmiştir:

Tahıl 8252 ton, patates 3948 ton, sebze 453 ton, meyve 312 ton, sığır 60.007 baş, küçükbaş hayvan 80.049 baş.

Bu göçmenlerin çoğu yeni ikamet yerlerine yiyeceksiz gelmişlerdir. Bu bağlamda, tahliye sırasında kendilerinden alınan canlı hayvan, tahıl ve diğer ürünler için son ödemeyi yapmadan önce, kendilerinden alınan tahıl karşılığında avans şeklinde acil gıda yardımı sağlamayı gerekli görmekteyim, 15 Ocak - 15 Mart arasındaki dönem için kişi başına 16 kg. un ve 4 kg. tahıl tahsis edilmektedir. Bunun için 1480 ton un, 371 ton tahıl gerekmektedir. Halk Komiserleri Konseyi'nin taslak emri ektedir ve sizden bunu değerlendirmenizi rica ediyorum.

SSCB İçişleri Halk Komiseri

L. Beriya

GARF, f. R-5446, 48, ö 3211, l. 3.

EK 5: ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ TARAFINDAN 20. YÜZYILIN 40'LI YILLARINDA GÜRCİSTAN'DAN ZORLA SÜRGÜNE GÖNDERİLEN ŞAHISLARIN GERİ DÖNÜŞÜ HAKKINDA GÜRCİSTAN KANUNU

1. Madde: Kanunun Amacı

İşbu Kanun'un amacı Eski Sovyetler Birliği tarafından 20. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Cumhuriyeti'nden zorla sürgüne gönderilen şahısların ve nesillerinin Gürcistan'a geri dönüşü için hukuki mekanizmaların kurulmasıdır. İşbu Kanun'da öngörülen geri dönüş sistemi, tarihi adaletin gerçekleştirilmesi, söz konusu şahısların onurlu ve gönüllü geri dönüşünün sağlanması ilkesine dayanmakta ve geri dönüşün aşamalı olarak gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

2. Madde: Terimlerin Açıklamaları:

İşbu Kanun'da kullanılan terimlerin açıklamaları aşağıda sunulmuştur.

a) Zorla sürgüne gönderilen şahıs: 20. Yüzyılın 40'lı yıllarında Sovyetler Birliği Savunma Devlet Komitesi'nin 31 Temmuz 1944 tarihli ve 6279 cc sayılı kararı gereği Gürcistan Cumhuriyeti'nden eski SSCB'nin diğer Cumhuriyetlerine zorla sürgüne gönderilen şahıs.

b) Geri dönen statüsünü almak isteyen şahıs – İşbu Kanun'da belirlenen usuller çerçevesinde statüyü almak isteyen olarak kaydedilen şahıs.

c) Geri dönen - İşbu Kanun'da belirlenen usuller çerçevesinde statüyü kazanan şahıs.

d) Temsilcilik – Gürcistan'ın diplomatik veya başka yetkili yurtdışı misyonu.
e) Temsilci – Yurtdışında geri dönüş sürecinin eşgüdümünü sağlayan yetkili kişi.

f) Bakanlık – Gürcistan Mülteciler ve İskân Bakanlığı

3. Madde: Geri Dönen Statüsünü Kazanmak Amacıyla Gerekli Başvuru Dilekçesini Sunma Hakkı Bulunan Şahıs

1. İşbu Kanun gereği zorla sürgüne gönderilen şahıs ve onun kendi nesebi, geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla gerekli başvuru yapma hakkı olan kişi sayılmaktadır.

2. İşbu maddenin 1. paragrafında öngörülen şahıslar tarafından işbu Kanun'da belirlenen usulle, gerekli başvuru yapıldığı ve onlara muvafakat verildiği takdirde eşine ve yetişkin olmayan çocuklarına da geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla başvuruda bulunma hakkı verilecektir.

4. Madde: Geri Dönen Statüsünü Kazanmak İçin Başvurunun Yapılması

1. Geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla işbu Kanun'un 3. maddesinde öngörülen şahıslar tarafından aşağıdaki makamlara geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvuru dilekçesinin sunulması gerekmektedir.

a) Bakanlık – Başvuran şahsın yasal olarak Gürcistan'da oturması durumunda,

b) Başvuran şahsın vatandaşı olduğu veya yasal olarak oturduğu ülkede bulunan Gürcistan temsilciliği,

c) Başvuran şahsın oturduğu ülkede Gürcistan temsilciliği bulunmadığı takdirde en yakın temsilcilik.

2. Geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvuruyla beraber aşağıdaki belgelerin ibraz edilmesi gerekmektedir.

a) Sürgün belgesi (belgeler)

b) Başvuran şahsın vatandaşı olduğu veya sürekli oturma izniyle ikamet ettiği ülkenin mevzuatı gereği düzenlenen ve geçerli olan kimlik, sürekli oturma izni ve/veya vatandaşlık belgesi

c) Doğum belgesi

a) İkametgâh belgesi

b) Sabıka belgesi

c) Medeni hal ve/veya akrabalık bağlarını gösteren belgeler (nikâh belgesi, boşanma belgesi, çocuk doğum belgesi)

d) Sağlık durumuyla ilgili bilgiler

e) Özel bilgilerin yanı sıra başvuru yapan şahsın uyrukluğu ve bildiği diller hakkında bilgi içeren özgeçmiş

f) İşbu Kanunun 3. maddesinin 2. paragrafında öngörülen durumlarda zorla sürgüne gönderilen şahıs veya onun kendi nesebi tarafından geri dönen statüsünü kazanmak amacıyla yapılan başvuru ve ayrıca, eşi ve yetişkin olmayan çocukları tarafından geri dönen statüsünü kazanmak üzere başvuru sunulması için işbu kanunun 3. maddesi ve 1. paragrafında belirlenen şahsın muvafakat belgesi,

g) Mali durumu ve malvarlığı hakkında bilgiler

3. Geri dönen statüsünün kazanılması için başvuran şahıs istediği takdirde kendisine geri dönüşünü, adaptasyonunu ve entegrasyonunu kolaylaştıracak başka belgeleri de başvurunun ekinde ibraz etme hakkı vardır.

4. İşbu maddenin 2. ve 3. paragrafında öngörülen belgelerin Gürcüce veya İngilizce ibraz edilmesi veya başka bir dilde sunulduğu takdirde söz konusu belgelerin belirlenen kurallara göre onaylı Gürcüce veya İngilizce tercümesiyle beraber sunulması gerekmektedir.

5. Başvuru yapan şahsın işbu maddenin 2. ve 3. paragrafında öngörülen belgelerin belirlenen kurallara göre onaylı örneklerini Bakanlığa veya temsilciliğe verme hakkı vardır. Belgelerin örneklerinin, geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvurunun yapıldığı veya başvuru yapan şahsın ikamet ettiği ülkenin mevzuatı gereğince onaylanması gerekmektedir.

6. İşbu maddenin 2. paragrafında öngörülen herhangi bir belgenin temin edilmesi mümkün olmadığı takdirde başvuruyu yapan şahsın kendisine bağlı olmayan objektif sebeplerden dolayı söz konusu belgenin temin edilemediğini inandırıcı olarak ispatlaması gerekmektedir.
7. İşbu maddede öngörülen kurallar çerçevesinde geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvurunun en geç 1 Ocak 2009 tarihine kadar yapılması gerekmektedir

5. Madde: Geri Dönen Statüsünün Kazanılmasıyla ilgili Başvuru Kayıt İşlemleri

1. İşbu Kanun'un 4. maddesinde öngörülen usulle sunulan geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvuru kayıt edilerek, kayıt numarası verilecektir.

2. Geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvuru ve ekindeki belgeler kontrol edildikten sonra herhangi bir eksiklik bulunmadığı takdirde başvuran kişi geri dönen statüsünü almak isteyen şahıs olarak kaydedilecektir.

3. Geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvuruda ve / veya ilişikte sunulan belgelerde herhangi bir eksiklik bulunduğu takdirde Bakanlık veya temsilcilik tarafından başvuru yapan kişiye bilgi verilerek söz konusu hatanın düzeltilmesi için 3 aya kadar bir süre tanınacaktır.

4. Başvuran şahıs tarafından işbu Kanun'un 4. maddesinde öngörülen başvuru belgeleri ve / veya ekleri en geç 1 Ocak 2009 tarihini aşmamak kaydıyla, üç aylık bir süre içinde eksiksiz olarak ibraz edilemediği takdirde, söz konusu belgeler iade edilecektir.
5. Hatanın düzeltilmesi için işbu Kanun'da öngörülen süre geçtiği takdirde işbu Kanun'un 4. maddesinde öngörülen kurallar çerçevesinde en geç 1 Ocak 2009 tarihine kadar geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvurunun yeniden yapılması mümkündür.

6. Madde: Geri Dönen Statüsü Almak İsteyen Şahsın Geri Dönen Statüsünün Kazanılmasıyla İlgili Başvurusunun Değerlendirilmesi

1. Geri dönen statüsü almak isteyen şahsın geri dönen statüsünün kazanılmasıyla ilgili başvurusu ve ilişikteki belgeler temsilci tarafından Bakanlığa gönderilerek söz konusu başvurular Bakanlık'taki merkez bilgi bankasına işlenecektir.

2. Geri dönen statüsü almak isteyen şahısların geri dönen statüsünü kazanmasıyla ilgili *dilekçelerinin değerlendirilmesi 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren başlayacaktır.*

3. Geri dönen statüsü almak isteyen şahısların başvuru dilekçeleri Bakanlık tarafından ayrı ayrı değerlendirilecektir. Aile birliği unsuru esas alınarak, bir ailenin başvuru dilekçeleri birlikte değerlendirilecektir.
4. Bakanlık, söz konusu belgeleri kaydederek, incelenmek üzere İçişleri Bakanlığı'na ve gerektiğinde diğer makamlara gönderecektir. Anılan makamlar tarafından kendi yetkileri çerçevesinde, geri dönen statüsünü almak isteyen şahsa statünün verilmesinin uygun bulunup bulunmadığı konusunda gerekçeli görüş bildirilecektir.

7. Madde: Geri dönen statüsü almak isteyen şahsın geri dönen statüsünü kazanmasıyla ilgili dilekçesinin değerlendirilmesine ilişkin ek prosedürler:

1. Gürcistan Hükümeti, geri dönen statüsü verilmesinin değerlendirilmesinde ek talepler belirleme hakkına sahiptir.

2. Geri dönen statüsünün verilmesi amacıyla şahısların sivil entegrasyonu konusuyla bağlantılı olarak zorunlu mülakat veya yazılı sınavın yapılması belirlenebilecektir.

3. Geri dönen statüsünün verilmesi konusu değerlendirildiğinde Gürcüce bilen şahıslara öncelik verilecektir.

4. Geri dönen statüsü almak isteyen şahıs tarafından ibraz edilen belgelerin incelenmesi sırasında veya işbu maddede öngörülen işlemlerin tamamlanması sonucunda şahıs tarafından kasıtlı olarak doğru olmayan bilgilerin sunulduğunun tespit edilmesi halinde bu şahsın dilekçesi değerlendirilmeye alınmayacaktır.

5. Geri dönen statüsü almak isteyen şahsın dilekçesinin değerlendirilmesiyle ilgili işbu kanunda öngörülen işlemler için Gürcistan Genel İdari Mevzuatı'nın hükümleri geçerli değildir.

8. Madde: Geri dönen statüsünün verilmesi

1. İlgili makamlardan gerekli bilgilerin alınması ve değerlendirilmesini müteakip, işbu kanunun 7. Maddesi'nde öngörülen işlemlerin sonucuna göre, Bakanlık, geri dönen statüsünü almak isteyen şahıs için Geri Dönen Statüsünün verilmesi veya verilmemesi konusunda bir sonuç raporu hazırlayacaktır. Bu rapora dayanarak Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanı tarafından şahsa Geri Dönen Statüsünün verilmesi veya verilmemesi yönünde bir kararname çıkarılacaktır.
2. İşbu maddenin 1. paragrafında belirlenen Gürcistan Mülteciler ve İskan Bakanının Kararı çıktıktan sonra 20 gün içerisinde geri dönen statüsünü arayan şahsa geri dönen statüsünün verildiği veya verilmediği konusunda bilgi iletilecektir.

3. Geri dönen statüsünün verilmesi veya da verilmemesi hakkında idari-hukuki belgeye yönelik Gürcistan Genel İdari Mevzuatı'nın 177. Maddesi ve 178. Maddesi, 3. Kısmı geçerli değildir.
4. Geri dönen statüsünün verilmesi durumunda 1 ay içerisinde geri dönen kişiye geri dönen statüsünü gösterir belgenin verilmesi gerekmektedir.

9. Madde: Geri dönen statüsüne istinaden Gürcistan vatandaşlığına geçilmesi

1. Gürcistan Vatandaşlığı Hakkında Gürcistan İç Mevzuatı'nın 27.1 Maddesinde belirlenen usulle geri dönen statüsü, ilgili şahsa Gürcistan vatandaşlığı alma hakkı vermektedir.

2. Geri dönen statüsü kazandıktan sonra 6 ay içerisinde, şahıs tarafından, geri dönen statüsünün alındığı tarihte vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığını reddettiğini ispatlayan belgelerin Bakanlığa ibraz edilmesi gerekmektedir.

3. Geri dönen şahıs tarafından, statüyü kazandıktan sonra 1 yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığının alınmasıyla ilgili taleplerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

10. Madde: Geri dönen statüsünün askıya alınması veya iptal edilmesi

1. Geri dönen statüsü kazandıktan sonra şahıs tarafından suç işlenmesi durumunda, emniyet organları tarafından dosyanın kapatılmasına veya mahkeme tarafından bu şahıs lehine karar alınmasına kadar şahsın geri dönen statüsü askıya alınabilecektir**.**

2. Geri dönen statüsü aşağıda sunulan durumlarda iptal edilecektir:

a) Kendi dilekçesine istinaden;

b) Gürcistan veya yabancı ülke vatandaşlığına geçmesi durumunda;

c) Geri dönen statüsü alındıktan sonra 6 ay içerisinde yabancı ülke vatandaşlığından çıkmaması veya geri dönen statüsü alındıktan sonra 1 yıl içerisinde Gürcistan vatandaşlığının alınmasıyla ilgili taleplerin yerine getirilmemesi durumunda;

d) Geri dönen statüsü alındıktan sonra statünün alınmasını engelleyen bir durum ortaya çıktığında;

e) Şahıs tarafından geri dönen statüsünün alınması amacıyla kasıtlı olarak doğru olmayan veya eksik bilgilerin sunulmuş olduğunun, geri dönen statüsü alındıktan sonra tespit edilmesi durumunda;

f) Şahıs aleyhine verilen kararın yasal olarak kesinleşmesi durumunda;

g) Mahkeme kararıyla şahsın kaybolduğuna ve öldüğüne hükmedilmesi durumunda;

h) Ölüm halinde,

3. Geri dönen statüsünün askıya alınması veya iptal edilmesine ilişkin karar Bakanlık tarafından alınacaktır.

11. Madde: İşbu kanunun yürürlüğe girmesi için gerekli işlemler

1. Gürcistan Hükümeti tarafından 1 Ocak 2010 tarihine kadar Geri dönen statüsünü haiz şahıslara Gürcistan Vatandaşlığının kolaylıklı usulle verilmesi hakkında bir Kararname çıkarılacaktır. Söz konusu Kararname'nin taslağının hazırlanması Gürcistan Adalet Bakanlığı tarafından sağlanacaktır.

2. Gürcistan Hükümeti tarafından, işbu kanunun amaçları çerçevesinde mali durumu ve mülkiyeti hakkında bilgi yansıtan belgenin şeklinin 1 Ocak 2008 tarihine kadar belirlenmesi sağlanacaktır.

3. Gürcistan Hükümeti tarafından, işbu kanunun amaçları çerçevesinde sağlık durumları hakkında bilgi yansıtan belgenin şeklinin 1 Ocak 2008 tarihine kadar belirlenmesi sağlanacaktır.

4. Gürcistan Mülteciler ve İskân Bakanlığı tarafından, 1 Ocak 2008 tarihine kadar geri dönen statüsünü almak isteyen şahısların başvurularının alınması için gerekli düzenlenmeler yapılarak, merkez bilgi bankasının kurulması için gerekli çalışmaların yürütülmesi sağlanacaktır.

12. Madde: Kanunun yürürlüğe girmesi

1. Birinci-10. maddeler ile 11. Madde'nin 1. paragrafı dışında işbu Kanun yayınlandığı tarih itibarıyla yürürlüktedir.

2. İşbu kanunun birinci -10. maddeleri ile 11. Maddesi'nin 1. paragrafı 1 Ocak 2008 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.

Gürcistan Devlet Başkanı

Mikheil Saakashvili

Tiflis, 11 Temmuz 2007

No:5261-RS

EK 6: 17 ARALIK 2007 TARİH ve 276 NO'LU GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

GERİ DÖNÜŞ STATÜSÜNÜN VERİLMESİNE DAİR DEĞERLENDİRMENİN YAPILMASI İLE İLGİLİ OLARAK EK TALEPLERİN İSTENMESİ DAİR GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

No: 276 17 ARALIK 2007 TİFLİS

1. "Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından XX. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden zorunlu sürgüne maruz kalan insanların geri dönüşüne dair" Gürcistan Yasasının 7. Maddesinin birinci fıkrası uyarınca geri dönüş statüsünün verilmesine dair değerlendirmenin yapılması sırasında aşağıdaki ek bilgiler talep edilir.

a) "Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından XX. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden zorunlu sürgüne maruz kalan insanların geri dönüşüne dair" Gürcistan Yasasının 4. Maddesinin 2. fıkrasında belirlenen belgelere ek olarak geri dönüş statüsünü arayan kişi tarafından ayrıca geri dönüş statüsünü arayan kişi anketi dolduracaktır.

b) Geri dönüş statüsünü arayan kişi anketinin ekli formlarının onaylanmasına karar verilmiştir.

2. Karar yayınlandığı tarihten itibaren geçeli olacaktır.

Başbakan Vladimer GURGENIDZE

Gürcistan Hükümetinin
17 Aralık 2007 tarih ve No:276
Kararı gereğince onaylanmıştır.

Gürcistan Hükümetinin
17 Aralık 2007 tarih ve No:276
Kararı gereğince onaylanmıştır.

Gürcistan Mülteci ve
Göç İşleri Bakanlığı

Geri Dönüş Statüsünü Arayan Kişi
Anketi

Biyometrk
Fotoğraf

Anket ile birlikte elektronik olarak resimde eklenecektir

1. Başvuru Sahibi:
Soyadı:
Adı:
Baba Adı:

2. Sürgüne Maruz Kalan Kişiye Olan Yakınlığı:
Sürgün Edilen Kişinin: Çocuğu Torunu Diğer

3. Sürgün Edilen Kişinin Soyadı, Adı, Baba Adı, Doğum Tarihi ve Yeri, Sürgünden Önceki Adresi:

4. Sürgün Edilen Kişinin Sürgün Sırasındaki Aile Bireyleri:
a)
b)
c)
d)
e)

5	Şayet Adınızı, Soyadınızı, Baba Adınızı Değiştirdiyseniz Ne Zaman ve Hangi Nedenle Değiştirdiniz Belirtiniz?	
6	Doğum Tarihi	
7	Doğum Yeri	
8	Adresi	Şimdiki: Önceki:
9	İletişim Şekli	Ev Telefon Numarası: Cep Telefonu Numarası: Elektronik Posta Adresi:
10	Sürgünden Önceki Soyadı veya Gürcü Soyadı	
11	Uyruğu	Şimdiki: Önceki:
12	Vatandaşlığını Gösterir Belgeler	Doğum Belgesi Pasaport Diğer

<table>
<tr><td>13</td><td>İkametini Gösterir Belgeler

Vatandaşlığı Olmayan Kişi Misiniz
Yoksa Vatandaşı Bulunduğunuz Ülkede Daimi Olarak Mı Yaşıyorsunuz?</td><td colspan="5">Belge Adı
Numarası
Kim Tarafından Verilmiştir
Veriliş Tarihi
Geçerlilik Süresi</td></tr>
<tr><td>14</td><td>Bulunduğunuz Ülkede İkamet Statünüz Belirsiz İse En Son İkamet Ettiğiniz Yer İle İlgili Olarak Belge İbraz Ediniz</td><td colspan="5">Belge Adı
Numarası
Kim Tarafından Verilmiştir
Veriliş Tarihi
Geçerlilik Süresi</td></tr>
<tr><td>15</td><td>Kimlik Belgesi</td><td colspan="5">Belge Adı
Numarası
Kim Tarafından Verilmiştir
Veriliş Tarihi
Geçerlilik Süresi</td></tr>
<tr><td>16</td><td>Kimlik Belgesi</td><td colspan="5">Belge Adı
Numarası
Kim Tarafından Verilmiştir
Veriliş Tarihi
Geçerlilik Süresi</td></tr>
<tr><td>17</td><td>Dini</td><td colspan="5"></td></tr>
<tr><td>18</td><td>Etnik Grubu</td><td colspan="5"></td></tr>
<tr><td>19</td><td>Eğitimi

Üniversite

Ortaöğretim

İlkokul</td><td colspan="5">Hangi okulu nerede ve ne zaman bitirdiğinizi yazınız?

……

……

……</td></tr>
<tr><td>20</td><td>Dil Bilgisi</td><td>Dil</td><td>Ana Dili</td><td>Akıcı Konuşuyorum</td><td>İyi</td><td>Bilmiyorum</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td>1</td><td>Gürcüce</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td></td><td></td><td>2</td><td>Türkçe</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td></td><td></td><td>3</td><td>Rusça</td><td></td><td></td><td></td></tr>
<tr><td></td><td></td><td>4</td><td>Diğer</td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

22. İş Tecrübesi

Ay ve Yıl		İşletmenin Adı ve Görevi	İşletmenin Yeri
Giriş	Çıkış		

23. Aile Fertlerinin Bilgileri

	Soyadı, Adı, Baba Adı	Doğum Tarihi	Uyruğu
Anne			
Baba			
Eş			
Çocuklar	1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.		

24	Herhangi Bir Siyasi Veya Sivil Toplum Kuruluşu Üyeliğiniz Var Mı?	Adı: Amacı: Görevi: Hangi Yıldan İtibaren:	
25	Askerli Durumu (Askerlik Durumunu Gösterir Belge İbraz Edilmesi Gerekmektedir)	Ne Zaman ve Nerede: Askeri Rütbesi: Birliği: Askerliğe Elverişlilik Durumu:	
26	Savaşa Katıldınız Mı?	Nerede? Ne Zaman? Ne Amaçla?	
27	Vatandaşı Bulunduğunuz Ülkede Gizli Bilgileri Saklayacağınıza Dair Herhangi Bir Belgeye İmza Attınız Mı?		
28	Hüküm Giydiniz Mi Ve Neden? Cezanızı Tamamladınız Mı?		
29	Hakkınızda Soruşturma Yapıldı Mı Veya Hiç Tutuklu Bulundunuz Mu?		

30	Gürcistan'da Yakın Akrabalarınız Var Mı? Evet Hayır	Adı, soyadı, baba adı Açık adresi	
31	Gürcistan'da Nereye Yerleşmek İstiyorsunuz?		

32. Geri Dönüş Statüsünün Verilmesin Dair Genel Tercihlerinizi Yazınız

Ben şartları okudum ve aşağıdaki durumları kabul ediyorum:

a) Ankette benim ile ilgili bütün şahsı bilgilerimin Gürcistan Hükümetine verileceğini;

b) Ankete bulunan bilgilerin doğruluğunu kabul ediyor ve ankette vermiş olduğumun bilgilerin ve belgelerin yanlış olması durumunda geri dönüş statüsünün verilmesinin reddedileceğini biliyorum;

c) Ankette bulunan alanların doldurulması zorunludur.

Düzenleme Yeri ve Tarihi……. İmza……..

……./……./2008

EK 7: GERİ DÖNÜŞ STATÜSÜNÜ ARAYAN KİŞİLER İLE BU KİŞİLERİN AİLE FERTLERİNİN MALİ VE MÜLKİYET DURUMUNU GÖSTERİR BEYANNAME FORMUNUN ONAYLANMASINA DAİR GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

No: 299 28 ARALIK 2007 TİFLİS

1. "Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından XX. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden zorunlu sürgüne maruz kalan insanların geri dönüşüne dair" Gürcistan Yasasının 11. maddesinin 2. Fıkrası uyarınca geri dönüş statüsünü arayanlar ile bu kişilerin aile fertlerinin mali ve mülkiyet durumunu gösterir beyannameye ek olarak konulan formun onaylanması.

2. Gürcistan'ın İşgal Altındaki Topraklarından Zorunlu Olarak Sürgüne Maruz Kalan Kişiler, Mülteci Ve Göç İşleri Bakanlığı geri dönüş statüsünü arayan kişiler tarafından ibraz edilen mali ve mülkiyet beyanname suretlerini Gürcistan Maliye Bakanlığına bağlı Kamu Tüzel Kuruluşu olan Gelir İdaresi Başkanlığının ilgili vergi dairesine gönderilmesi için gerekli çalışmayı gerçekleştirir. Şayet geri dönüş statüsünü arayan kişi yasal hakları çerçevesinde Gürcistan'da daimi oturum iznine sahip ise (geri dönüş statüsünü arayan kişinin daimi yerleşim yeri durumuna göre) veya geri dönüş statüsünü arayan kişi başka ülkenin vatandaşı ise veya yasal olarak bu ülkede daimi oturuma sahip ise bu kişilerin beyannameleri de Gelir İdaresi Başkanlığına gönderilir.
(20.08.2010 No:253)

3. Karar yayınlandığı tarihten itibaren geçeli olacaktır.

Başbakan Vladimer GURGENIDZE

Gürcistan Hükümetinin
28 Aralık 2007 tarih ve No: 299 sayılı kararı
Uyarınca onaylanmıştır.

EK 8: GERİ DÖNÜŞ STATÜSÜNÜ ARAYANLAR İLE BU KİŞİLERİN AİLE FERTLERİNİN MALİ VE MÜLKİYET DURUMUNU GÖSTERİR BEYANNAME

……/…../2….. Yılı

Kısım I. Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı:
Uyruğu:
Vatandaşın Kimlik Kartı Seri, No ve Vatandaşlık Numarası:
Daimi İkamet Adresi, Telefon Numarası:

Kısım II. Kendinizin, Aile Fertlerinizin (eşiniz, reşit olmayan çocuklarınız ve üvey evladınız ve sizinle daimi olarak yaşan kişiler) İle İlgili Şahsi Bilgiler

Soyadı	Adı	Doğum Yeri	Doğum Yılı	Doğum Ayı	Doğum Günü	Akrabalık veya Diğer Bağı

Kısım III. Geçen Yılın 1 Ocak ile İçerisinde Bulunduğunuz Yılın 1 Ocak Tarihleri Arasında Sizin ve Aile Fertlerinizin Gelir Durumu İle İlgili Bilgiler

3.1. Üretim alanındaki çalışmalarınız hariç olmak üzere siz ve aile fertleriniz tarafından ücrete tabi olarak gerçekleştirdiğiniz veya hesap yılı boyunca gerçekleştirmiş olduğunuz işlerin bilgileri.

İşi Gerçekleştiren Kişi	Kişinin Belli Bir Görev Karşılığında Çalışmış Olduğu İşin Adı	İşteki Makamı veya Gerçekleştirmiş Olduğu Görevi	Yapmış Olduğu İş Karşılığında Almış Olduğu Ücreti

3.2. Sizin ve aile fertlerinin kurumsal etkinlikler çerçevesinde elde etmiş olduğu geliri.

Kurumsal İşlerde Çalışan Kişi	Kurumun Tam Unvanı	Çalışma Şekli (şahıs şirketi, ortak, (hisse sahibi) danışman, denetim kurulu üyesi, müdür, idareci, ticari temsilci veya diğer)	İşletmenin Kaydını Yapan Kurum ve Kayıt Tarihi	İşletmenin Hukuki Adresi	Çalışma Tarihleri	İşletmede Çalışma Karşılığında Almış Olduğu Ücret

3.3. Bu beyannamenin diğer kısımlarında belirtilmemiş olan sizin ve aile fertlerinizin her türlü gelir toplamı (gelir miktarı) 5000 LARI'DEN fazla olan kazançlar.

Geliri Olan Kişi	Gelir Türü	Gelir Miktarı (Meblağı)

3.4. Bu beyannamenin diğer kısımlarında belirtilmemiş olan sizin ve aile fertlerinizin diğer gelirlerin her birinin toplamı (gelir miktarı) 5000 LARI'DEN az olan kazançlar. _____ LARI

Kısım IV. Sizin ve Aile Fertlerinin Mülkiyet Durumunu Gösterir Bilgiler

4.1. İşbu bu beyannamenin doldurulduğu tarih itibari ile sizin ve aile fertlerinizin mülkiyetinde bulunan menkul ve gayrimenkullerin durumu.

Mülkün Türü, Taşınmazın Yeri	Mülkün Sahibi (eğer mülk ortak mal ise diğer hak sahiplerinin adını, soyadını ve baba adını yazınız)	Mülkün Pazar değeri (eğer mülk kısmı olarak hak ediliyor ise sizin ve aile fertlerinizin hisse miktarını yazınız)
Arsa 1) 2) 3) Konut		

1) 2) 3) Yazlık 1) 2) 3) Garaj 1) 2) 3) Taşıtlar, hava ve deniz dahil 1) 2) 3) Her birinin değeri 5000 LARI'DEN daha çok olan diğer menkul ve gayrimenkuller 1) 2) 3) Diğer malların pazar fiyatları toplamı		

4.2. Sizin ve diğer aile fertlerinizin sahip oldukları değerli kâğıtlar ve şirketlerin hisse senetleri

Değerli Kâğıdın Türü ve Şirketi	Değerli Kağıdın Hak Sahibi	Değerli Kağıdın Miktarı	Kar Payı

4.3. Sizin ve diğer aile fertlerinizin bankalarda sahip oldukları parasal değerler

Hak Sahibi	Banka Bilgileri	Katkı Türü

Açıklama:
1. Kimlik belgesinin bulunmaması durumunda kimlik bilgisi yerine pasaportun seri ve numarası yazılacaktır.

2. Arsanın türü (tarım ve tarım dışı) yeri ve yüz ölçümü yazılacaktır. Beyannamede belirtilen bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

……/……./2……

Geri Dönüş Statüsünü Arayan Kişinin İmzası

EK 9: 9 OCAK 2008 TARİH ve 3 NO'LU GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

"ESKİ SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ TARAFINDAN XX. YÜZYILIN 40'LI YILLARINDA GÜRCİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİNDEN ZORUNLU SÜRGÜNE MARUZ KALAN İNSANLARIN GERİ DÖNÜŞÜNE DAİR" GÜRCİSTAN YASASININ AMAÇLARI İÇİN SAĞLIK DURUMU İLE İLGİLİ OLARAK BİLGİLERİ GÖSTERİR FORMUN BELİRLENMESİNE DAİR GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

No: 3 9 OCAK 2008 TİFLİS

1. "Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından XX. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden zorunlu sürgüne maruz kalan insanların geri dönüşüne dair" Gürcistan Yasasının 11. maddesinin 3. fıkrası uyarınca yasanın amacı doğrultusunda sağlık durumu ile ilgili olarak bilgilerin yazıldığı belge olarak "Sağlık Durumu İle İlgili Olarak Raporun Düzenlenme Kuralı ve Sağlık Durumu Hakkında Rapor Formunun Onaylanmasına Dair" Gürcistan Çalışma, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 9 Ağustos 2007 tarih ve No:388/N kararının birinci fıkrasının "b" bendi ile onaylanmış olan sağlık durumu ile ilgili rapor (tıbbi dokümantasyon form IV-100/A) formunu ve yabancı ülke vatandaşı veya yasal hakları çerçevesinde yabancı ülkede yaşan kişi adına yaşadığı ülkenin yasaları uyarınca düzenlenen sağlık durumu raporunu kapsamaktadır.

2. Kararın birinci fıkrasında belirtilen Sağlık Durumu ile ilgili olarak bilgilerin bulunduğu belgede ayrıca aşağıdaki hastalıklar ile ilgili bilgilerin de bulunması gerekmektedir:

Hastalığın ICD-10 Kodu	Hastalığın Adı
B20-B24	Kişinin bağışıklık yetmezliği virüsü (HIV) nedeni ile meydana gelen hastalıklar HIV virüsünden dolayı kaynaklanan asemptomatik enfeksiyon statüsü Z21 kastedilmemektedir.
A30	Cüzzam – Hansen hastalığı Mycobacterium leprae kaynaklanan enfeksiyon kastedilmektedir. Cüzzam sonuçları kastedilmemektedir B92
A15-A19	Tüberküloz 109 Mycobacterium tuberculosis ile ve mycobacterium bovis ile kaynaklanan efeksiyonlar kastedilmektedir;

	Doğuştan kaynaklanan tüberküloz (P37.0), tüberkülozla bağlantılı (J65), tüberküloz sonuçları (B90) ile kronik tüberküloz kastedilmemektedir,
A-50-53, A55, A57	Genel olarak cinsel yollarla bulaşan enfeksiyonlar (Frengi, klamidya lenf granülom zührevi) şankroid
F00-F02, F10-F19, F20, F71-F73	Psikoloji hastalıklar (Bunama madde bağımlılığı ve zihinsel ve davranışsal bozukluk, şizofreni, mental retardasyon)

1. Karar yayınlandığı tarihten itibaren geçeli olacaktır.

Başbakan **Vladimer GURGENIDZE**

EK 10: 30 MART 2010 TARİH ve 87 NO'LU GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

GERİ DÖNÜŞ STATÜSÜNE SAHİP KİŞİLER İÇİN BASİTLEŞTİRİLMİŞ USUL İLE GÜRCİSTAN VATANDAŞLIĞININ VERİLMESİNE DAİR GÜRCİSTAN HÜKÜMETİ KARARI

No: 87 30 MART 2010 TİFLİS

Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

"Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından XX. Yüzyılın 40'lı yıllarında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden zorunlu sürgüne maruz kalan insanların geri dönüşüne dair" Gürcistan Yasasının 9. Maddesinin birinci fıkrası ile "Gürcistan Vatandaşlığına Dair" Gürcistan Organik Yasasının 27/1 maddesi uyarınca:

Madde 1

Geri dönüş statüsüne sahip kişiler için Gürcistan vatandaşlığının verilmesi sırasında "Gürcistan Vatandaşlığına Dair" Gürcistan Organik Yasasının 26. maddesi ile belirlenen hükümler uygulanmaz.

Madde 2

Geri dönüş statüsüne sahip kişiler bu statüyü hak ettikleri tarihten itibaren iki sene içerisinde Gürcistan Vatandaşlığına Dair" Gürcistan Organik Yasasının 34. Maddesi uyarınca Gürcistan vatandaşlığının verilmesine dair ilgili başvuruyu Kamu Tüzel Kurumu olan Devlet Servislerini Geliştirme Ajansına (ileride ajans olarak anılacak), yurt dışında ise Gürcistan Diplomatik temsilciliğine veya Konsolosluk birimlerine ibraz etmekle yükümlüdür. Başvuru şekli Ajans Başkanının emri doğrultusunda onaylanır.

Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 3

1. İşbu kararın 2. maddesi ile belirlenen başvuru dilekçesi Gürcüce veya İngilizce dillerinden birinde düzenlenmiş olmalıdır. Başvuru dilekçesine ek olarak geri dönüş statüsüne sahip olunduğuna dair ilgili belge eklenecektir. Buna ek olarak başvuru sahibinin 3x4 ölçülerinden 2 adet basılı veya elektronik ortama aktarılmış fotoğrafı da eklenecektir.

2. Şayet geri dönüş statüsüne sahip olan kişi Gürcüce veya İngilizce dillerinden herhangi hiçbirini bilmiyor ve Gürcistan'da ikamet etmiyor ise bu kişilere Gürcistan'ın İşgal Altındaki Topraklarından Zorunlu Sürgüne Maruz Kalan Kişiler

Mülteci ve Göç İşleri Bakanlığı işbu kararın 2. maddesinde belirtilen başvurunun doldurulmasında elektronik veri tabanında bulunan bilgiler doğrultusunda yardımcı olur. Bakanlık başvuruyu Gürcistan Dış İşleri Bakanlığa elektronik ortamda göndererek bu başvuru dilekçesini yurt dışında bulunan temsilciliğe/konsolosluk şubesine ulaştırılmasında yardımcı olur. Geri Dönüş statüsüne sahip olan kişi tarafından imzalanan başvuru dilekçesi iş bu karar hükümleri doğrultusunda değerlendirmeye alınır.
Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 4

Geri dönüş statüsüne sahip olan kişi tarafından Gürcistan vatandaşlığının alınması ile ilgili olarak başvurunun olumlu sonuçlanması durumunda Gürcistan Cumhurbaşkanı tarafından verilen karar geri dönüş statüsüne sahip olan kişinin vatandaşı bulunduğu yabancı ülke vatandaşlığından kesin olarak çıktığına dair belgeyi ajansça veya yurt dışında bulunan Gürcistan Diplomatik Temsilciliğince veya Konsolosluk birimince teslim alındığı tarihten itibaren geçerli olur.
Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 5

Bu kararın 4. maddesinde belirtilen kararın çıkarılmasından itibaren iki yıl içerisinde geri dönüş statüsüne sahip kişi tarafından ajansa veya yurt dışında bulunan Gürcistan Diplomatik Temsilciliğine veya Konsolosluk birimine vatandaşı bulunduğu yabancı ülke vatandaşlığından kesin olarak çıktığına dair ilgili belgeyi ibraz etmesi gerekmektedir.
Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 6

Ajans işbu kararın 5. maddesinde belirtilen belgenin doğruluğunu makul bir süre içerisinde inceleyerek yasalar uyarınca belirlenen usul çerçevesinde ilgili kişiye Gürcistan vatandaşlığının verildiğine dair gerekli belgeyi sunar.
Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 7

Ajans işbu kararın 5. Maddesi ile belirlenen sürede yabancı ülke vatandaşlığından kesin olarak çıktığına dair resmi belgeyi mazeret göstermeksizin ibraz etmeyen kişi hakkında Gürcistan Cumhurbaşkanının vermiş olduğu karar iptal olur.
Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 8

Ajans işbu kararın 2. ve 5. maddesinde belirlenen sürenin ilgili kişi tarafından mazeretsiz olarak ihlal edilmesi durumunda geri dönüş statüsüne sahip olan kişi Gürcistan vatandaşlığını basitleştirilmiş usul ile alma hakkını kaybeder.

Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

Madde 9

Karar yayınladığı tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

Başbakan **N. GILAURI**

Yapılan Değişiklikler:

1. Gürcistan Hükümetinin 21 Haziran 2013 tarih ve No:162 Kararı- web sayfası 25.06.2013

İnsan Hakları Açısından Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu

ÖZET

1944 yılında İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB yönetimi tarafından Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde yaşayan ve çoğunluğu Türklerden oluşan nüfus Orta Asya ülkelerine sürgün edilmiştir. Sürgün edilirken mülk ve malvarlıklarına devlet tarafından el konulmuş ve bölgede yerleştirilen Gürcülere devredilmiştir. 1956 tarihine kadar kamplara tahkim edilmiş Ahıskalılara sonrasında da vatanlarına geri dönmelerine devlet tarafından izin verilmemiştir. SSCB'nin devlet olarak ortadan kalkmasından sonra Gürcistan bağımsızlık kazanarak Avrupa Konseyi'ne üye olarak kabul edilmiş, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ve mülkiyet hakkının ele alındığı Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ü imzalamıştır. Ayrıca Gürcistan, Ahıskalıların geri dönüş sorununun çözülmesi için tek taraflı söz vermeyi gerçekleştirmiştir. Bununa da, Ahıskalıların vatanlarına dönüş mücadelesi uluslararası boyuta taşınmıştır.

Gürcistan hükümeti tarafından Ahıskalıların geri dönüşüne ilişkin 11 Temmuz 2007 tarihli 5261 sayılı Kanun'un kabul edilmesine ve Kararnameler çıkarılmasına rağmen, söz konusu ulusal mevzuatta Ahıskalıların mülkiyet haklarına ilişkin hükümler ele alınmamıştır. Mülkiyet hakkının düzenlendiği AİHS 1 No'lu Ek Protokol'ün 1. maddesinin Gürcistan Devleti tarafından ihlal edilmesine ilişkin iddialar gerek devlet başvurusu gerekse de bireysel başvuru yoluyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne taşınabilmektedir. Mahkeme iddiayı mülkiyet hakkının devam eden ihlali şeklinde değerlendireceği durumda Ahıskalıların lehine karar çıkarabilir. Devletin sürgün edilenlerin mülkiyetine makul karşılık ödemeden (tazminat) el koyması Ahıskalıların mülkiyet haklarının ihlal edilmesi şeklinde değerlendirilebilir.

The Problem of Repartriation of Meskhetian Turks in terms of Human Rights

ABSTRACT

In 1944, during the Second World War, the population living in the Meskhetian region of Georgia and consisting mostly of Turks was deported to the Central Asian countries by the USSR government. While they were deported, their property and assets were seized by the state and transferred to Georgians settled in the region. The Ahıska people (or Meskhetians), who were fortified in the camps until 1956, were not allowed by the state to return to their homeland afterwards. After the collapse of the USSR as a state, Georgia gained its independence and joined the Council of Europe, therefore signed the European Convention on Human Rights and the Additional Protocol No. 1 to the Convention, which deals with property rights. In addition, Georgia has made a one-sided promise to solve the return problem of Meskhetian people. As a result, the struggle of the Meskhetians to return to their homeland has reached an international dimension.

Despite the adoption of the Law No. 5261 of July 11, 2007 on the repartriation of Ahıska people by the Georgian government and the enactment of Decrees, the provisions regarding the property rights of Ahıska people residents were not addressed in the aforementioned national legislation. Claims regarding the violation of Article 1 of the Additional Protocol No. 1 of the ECHR by the Georgian State can be brought before the European Court of Human Rights either by state or individual application. In case the court evaluates the claim as an ongoing violation of the property right, it may issue a decision in favor of the Ahıska people. The state's seizure of the property of the deported persons without reasonable compensation can be considered as a violation of the property rights of the people of Ahıska.